ANALELE ŞTIINŢIFICE

ALE

UNIVERSITĂȚII „AL. I. CUZA“
DIN IAȘI

(SERIE NOUĂ)

SECŢIUNEA III

a. Istorie

TOMUL XVI, ANUL 1970
FASC. 2

ANALELE ŞTIINŢIFICE

ALE

UNIVERSITĂȚII „AL. I. CUZA"
DIN IAȘI

(SERIE NOUĂ)

SECŢIUNEA III

a. Istorie

TOMUL XVI, ANUL 1970

FASC. 2

ANALELE ŞTIINŢIFICE ALE UNIVERSITĂŢII
„AL. I. CUZA" — IAŞI

TOMUL XVI, s. III a, Fasc. 2 1970

SUMAR

ERATĂ (la fasc. 1, 1970)

La pag.	rd.	în loc de	Se va citi
103	16	Ion I. Cuza Brătianu	Ion I. C. Brătianu

OPERA ISTORICĂ A LUI AARON FLORIAN

DE

V. CRISTIAN

Cunoașterea, în același timp de ansamblu și de detaliu, a evoluției istoriografiei noastre, presupune, în stadiul actual al cercetărilor, soluționarea încă a numeroase probleme. Printre altele, este necesar ca atenția să se îndrepte și asupra unor personalități care nu sînt de prim plan, dar care, prin opera lor, oferă adesea reale posibilități pentru înțelegerea mai exactă și mai nuanțată a anumitor probleme privind, în ansamblu, momentul căruia îi aparțin. Exemplul oferit de Aaron Florian, în legătură cu istoriografia pașoptistă, ni s-a părut, din acest punct de vedere, revelator. Desfășurînd, timp de aproape patru decenii și tocmai în momente de mari transformări, o relativ bogată activitate istoriografică, el oferă cercetătorului un plus de înțelegere a modului în care a reflectat cuvîntul și scrisul istoric necesitățile societății românești de la mijlocul veacului trecut și în ce măsură a contribuit la dezvoltarea ei. Este motivul pentru care ne-am îndreptat atenția asupra acestei laturi a activității profesorului transilvănean.

Rezultatele investigațiilor întreprinse în acest sens le-am expus, în parte, într-un studiu anterior [1]. Am urmărit atunci, în afara modului în care a fost privit Aaron Florian în istoriografia noastră, cîteva elemente esențiale pentru înțelegerea operei sale — formația sa ca istoric, mediul în care s-a dezvoltat și a activat, rezultatele activității sale în domeniul care ne interesează. O principală constatare pe care am făcut-o cu acel prilej a fost aceea că preocupările istoriografice

[1] *Activitatea istoriografică a lui Aaron Florian*, în Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza" din Iași (Serie nouă), Secțiunea III, a. Istorie, Tomul XVI (1970), Fasc. 1.

sînt preponderente în cadrul activității sale, care prezintă, totuși, multiple laturi.

Preponderența preocupărilor istoriografice la Aaron Florian ar putea fi lesne explicată prin faptul că, în cadrul activității sale didactice, istoria a fost principala disciplină pe care a predat-o. Am da însă o explicație unilaterală dacă ne-am opri aici. Trebuie să avem în vedere că, în perioada cînd scrie Aaron Florian, istoriografia este principala componentă a ideologiei române, în condițiile unui pronunțat militantism al acesteia. Elementul este esențial în înțelegerea faptului că, profesor de istorie universală, Aaron Florian se preocupă în primul rînd de istoria românilor. Modul militant în care se apropie el de aceasta ne este demonstrat nu numai de activitatea sa, asupra căreia nu mai revenim, ci și de concepția sa istorică. Este chestiunea asupra căreia vom insista în rîndurile de față, pentru ca la sfîrșitul lor să încercăm urmărirea modalității în care s-a răspîndit opera sa și eventualele influențe asupra altor istorici ai epocii.

Ceea ce trebuie să subliniem de la început este înalta concepție pe care profesorul transilvănean de la Sf. Sava o are despre disciplina sa, căreia, la fel ca mulți alți contemporani, îi acordă un loc primordial în cultura națională. Faptul este pregnant atestat de o definiție a sa conform căreia istoria este „cea dintîi carte a oricării nații" [2]. Ideea nu-i este proprie. O întîlnim, în aproape aceeași formă, cu cîțiva ani înainte, la Asachi [3], iar mai tîrziu la Bălcescu [4], căruia i se atribuie de obicei, dar care, după cum vedem, nu făcea decît să reia o idee deja în circulație. Prin formularea ei se subliniază considerabila importanță acordată istoriei de către Aaron Florian, care, fapt ce merită remarcat, îl depășește aici pe Kogălniceanu, la care ea apare pe locul al doilea, după Biblie [5]. Faptul îi apare ca perfect justificabil. „Nimic, spune el, nu poate fi la o nație mai scump decît începutul său, numele ce-l poartă, pămîntul pe care lăcuiește, starea întru care se află acum și grija de ceea ce poate să fie în vremea viitoare" [6]; or, toate acestea sînt legate, direct sau indirect, de istorie. Necesitatea unei istorii naționale îi apare cu atît mai evidentă cu cît ea a fost simțită „de toate națiile, atît de acelea pe care le-a cunoscut bătrîna vechime și au perit de mult, cît și de acelea care trăiesc în lumea aceasta nouă de acum" [7]. Faptul se explică, așa cum rezultă din scrierile sale, printr-o triplă importanță a istoriei naționale.

---

[2] *Idee repede de istoria Prințipatului Țării Rumânești*, București, 1835, I, p. XIV (În cont. *Idee repede*).

[3] *Rediul moldovenesc în Austria*, în „Albina românească", I (1829), p. 140.

[4] N. Bălcescu, *Opere*, București, 1953, p. 132.

[5] *Cuvînt pentru deschiderea cursului de istoria națională*, în M. Kogălniceanu, *Opere*, I, ed. A. Oțetea, p. 635.

[6] *Idee repede*, I, p. V.

[7] *Ibidem*, p. VI—VIII.

Mai întîi, ea are rolul de povăţuitoare a contemporanilor, de „magistra vitae". Prin cunoaşterea ei se poate descifra sensul general al evoluţiei societăţii. Fireşte, acesta este un atribut al istoriei în general, dar mai ales al istoriei patriei, „oglinda acea magică a veacurilor trecute, icoana cea adevărată a vremii de acum şi cheia cea de mare preţ cu care se descuie oarecum şi ascunsurile viitorului" [8]. Faptul este cu atît mai important, şi el îi apare astfel lui Aaron Florian, cu cît societatea românească se află acum într-o perioadă de profunde transformări. Cunoaşterea trecutului este deosebit de utilă „la nişte fii adevăraţi ai patriei, pe care i-au ajutat natura şi au primit o creştere bună" — să notăm această restrîngere a sferei celor cărora le este destinată istoria, restrîngere explicabilă însă prin condiţiile de atunci — pentru „oricare dintrînşii, fie slujbaş obştesc, fie particular" [9]. Dar în afara acestei înţelegeri generale, istoria are şi avantajul că oferă contemporanilor şi exemple concrete care trebuie urmate sau evitate. Ca şi la Kogălniceanu, influenţat, probabil, de Schiller [10], istoria îi apare lui Aaron Florian ca un tribunal, în faţa căruia compare trecutul. Prin aceasta se explică constanta grijă a sa ca, în cursul expunerii, să intervină frecvent — după model antic sau umanist însă — cu judecăţi de valoare, de ordin moral şi patriotic, mai ales, ale personalităţilor şi faptelor istorice. Alături de laude aduse unor mari personalităţi, ca Mircea cel Bătrîn, Mihai Viteazul, Matei Basarab, unor învăţaţi animaţi de dragostea de ţară, întîlnim şi condamnări ale unor domni ca Mircea Turcitul, Alexandru cel Rău ş.a., sau a unor boieri lipsiţi de patriotism. El manifestă în permanenţă grija de a distinge faptele bune de cele rele. Lăudat pentru patriotismul său, Vlad Ţepeş este, totodată, criticat pentru cruzimi.

În legătură cu acest aspect, apare şi o altă latură a importanţei istoriei patriei. Cunoaşterea măreţelor fapte ale trecutului constituie un tonifiant pentru sentimentul naţional, pentru credinţa că românii pot şi trebuie să ajungă la un viitor pe măsura acestui trecut, convingere constant prezentă în scrierile istorice ale vremii. De altfel, pentru Aaron Florian, bunul patriot este inseparabil legat de bunul cunoscător al istoriei patriei. În acest sens subliniază dascălul de la Sf. Sava necesitatea cunoaşterii ei de către tineri, întrucît „prin citanie din cruda vîrstă se vor deştepta nişte simtimente sfinte de a-şi cunoaşte patria, de a o iubi, de a se umplea de un respect evlavios către această maică de obşte a rumânilor şi de a începe a fi buni patrioţi" [11].

Dar, pentru Aaron Florian, ca şi în ansamblu pentru generaţia sa, importanţa istoriei rezultă şi din stringenta necesitate de argumentare a legitimităţii drepturilor şi aspiraţiilor românilor în faţa Euro-

[8] *Ibidem*, p. V—VI.
[9] *Ibidem*, p. V.
[10] A. Oţetea, în M. Kogălniceanu, *Opere*, I, p. 636, nr. 1.
[11] *Idee repede*, p. XXII.

pei. Faptul se explică prin poziția internațională a țărilor române, trebuind să adăugăm și necesitatea de a respinge atacurile unor străini rău intenționați — vezi, de exemplu, după polemica lui Maior cu Kopitar, disputa lui Bojincă și Murgu cu Sava Tököly, ca și, de altfel, unele pasaje polemice din opera lui Aaron Florian, a cărui origine transilvană îl făcea și mai sensibil la asemenea atacuri. În aceste împrejurări, apare explicabilă afirmația sa că „nația fără istoria patriei este ca pierdută între celelalte nații, streină chiar în pămîntul său" [12]. Unui asemenea popor, spune Aaron Florian într-un pasaj devenit celebru prin utilizarea lui de către Kogălniceanu, în cunoscutul său *Cuvînt de deschidere* [13], „oricare altă nație poată să-i zică cu despretuire: «Începutul ce ai este necunoscut, numele ce porți nu este al tău, nici pămîntul pe care lăcuiești; soarta ta a fost ca să fii tot după cum ești: leapădă-te de începutul tău, schimbă-ți numele, sau primește pe acesta ce ți-l dau eu, ridică-te și du-te din pămîntul pe care lăcuiești căci nu este al tău și nu te mai munci în zadar căci nu poți fi mai bine decît ești»" [14]. Aaron Florian sintetiza în aceste cuvinte negarea de către unii străini a originii latine a românilor și continuității lor pe teritoriul vechii Dacii romane, constanta utilizare a denumirii de „valah" în locul aceleia de român, considerarea ca „națiune tolerată" a românilor din Transilvania și desconsiderarea capacităților lor, la care trebuie să adăugăm, probabil, și atitudinea fanarioților față de locuitorii Principatelor. În asemenea condiții, profesorului transilvănean de la Sf. Sava îi apare cu atît mai necesară scrierea și cunoașterea istoriei patriei, în care, „ca într-un hrisov sigur, sînt scrise cu slove de aur drepturile unei nații pentru începutul, numele și pămîntul său" [15].

Astfel concepută, este evident că, înainte de toate, istoria are în concepția lui Aaron Florian un caracter militant. Modul în care au fost redactate scrierile sale constituie o grăitoare aplicare practică a principiilor expuse mai sus. El se străduiește să reliefeze tocmai acele elemente care puteau fi mai utile pentru prezent și viitor. În legătură cu aceasta, trebuie să privim și explicațiile pe care le dă procesului istoric. Este adevărat că acestea nu sînt expuse în mod sistematic și, uneori, sînt contradictorii; totuși, din diferitele sale afirmații, ca și din aprecierea pe care o face evenimentelor și fenomenelor ne putem forma o imagine relativ clară a concepției sale privind dezvoltarea societății.

Ceea ce trebuie subliniat mai întîi, aici, este credința sa, clar exprimată, că omenirea se află într-un veșnic proces evolutiv. „Astfel e legea cea vecinică a lumii, ca să nu rămînă nimic într-însa după cum

---

[12] *Ibidem*, p. VI.
[13] M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 640.
[14] *Idee repede*, I, p. VI—VII.
[15] *Ibidem*, p. VI. Vezi și p. XXI

a fost; astfel a fost și soarta românilor ca să se schimbe și să se prefacă necontenit, încît să nu mai semene cu românii de demult"[16]. Această evoluție va continua. Românii, spune el în același loc, „prin mii de prefaceri și schimbări trebuie să mai treacă, să fie ceea ce ar trebui să fie"[17]. Este adevărat că ea nu este absolută. La fel ca iluminiștii secolului anterior, el crede în existența, indiferent de timp și spațiu, a unui general uman, cel puțin sub raport moral: „omenirea va fi tot aceea care a fost și este și astăzi, adică și bună și rea"[18]. Constatăm, de altfel, în opera sa, numeroase transpuneri în trecut a unor stări de lucruri și mentalități contemporane. Să notăm, de asemenea, că evoluția nu apare ca un proces liniar, ci ca fiind concretizată prin numeroase progrese și regrese, rapide sau lente, sensul ei general rămînînd însă ascendent.

În privința factorilor care guvernează dezvoltarea societății, Aaron Florian rămîne, în general, pe poziții idealiste. El apelează chiar, uneori, la elemente supranaturale. Anumite evenimente sînt explicate, ca și la antici, prin destin (soartă sau „ursită") și fatalitate. Mai frecvent însă este invocată divinitatea. Este evident aici o limită importantă a gîndirii sale; ea este însă perfect explicabilă. Trebuie să avem în vedere, în primul rînd, stadiul general al dezvoltării noastre culturale de atunci, în care religia și biserica dețin încă un loc important. Nu putem omite, credem, nici faptul că, deosebită de cea a cuceritorilor, religia a avut rolul său în întărirea rezistenței naționale, fapt pe care istoricii vremii, inclusiv Aaron Florian, l-au scos adesea în evidență. De altfel, în sprijinirea revendicărilor sociale și naționale de la 1848 și 1859 s-a apelat și la argumente religioase. Nu este deci surprinzător că divinitatea apare acum constant în explicațiile istorice, Bălcescu și Kogălniceanu nefăcînd excepție.

Să notăm însă că prezența divinității în opera lui Aaron Florian rămîne totuși, în general, discretă. Foarte rar divinitatea se manifestă la el ca în scrierile cronicarilor, cum este, prin excepție, cazul în care este vorba de Gr. Ghica (1660—1664) ale cărui „silințe omenite [...] le a binecuvîntat și cerul, pentru că au urmat ani roditori unul după altul, și țara și lăcuitorii s-a ridicat în grabă la o îmbielșugare mare"[19]. Apoi, acțiunea divinității apare uneori conjugată cu alți factori; persistența, în împrejurări potrivnice, a românilor este explicată prin „Dumnezeu, norocirea și bărbăția lor"[20].

---

16 *Cuvîntul ce s-au zis de D. Medelnicerul F. Aaron, vice-directorul Colegiului Național și profesorul de istoria generală* (în cont. *Cuvîntul ce s-au zis de F. Aaron*), în V. A. Urechia, *Istoria școalelor*, București, 1892, II, p. 14.

17 *Ibidem*, p. 25.

18 *Patria, patriotul și patriotismul*, București, Valbaum, f.a., p. 61.

19 *Manual de istoria Prințipatului României de la cele dintîi vremi istorice pînă în zilele de acum*, București, 1839, p. 109.

20 *Cuvîntul ce s-au zis de F. Aaron*, loc. cit., p. 14. Să amintim și respingerea miracolelor, ca în cazul Ioanei d'Arc; *Elemente de istoria lumii*, București, 1845, p. 105.

Mult mai frecvente însă sînt explicațiile numai de natură umană. Dintre acestea, se acordă o deosebită importanță factorului extern, mai ales în cazul istoriei noastre, care, prin specificul său, putea lesne conduce spre o asemenea idee, ea putînd fi sugerată, de altfel, și de situația internațională a Principatelor la mijlocul secolului trecut. La fel, se apelează, în spirit iluminist, la „duhul vremii" (compară cu „esprit du temps" al lui Voltaire). În mai multe rînduri însă, Aaron Florian ne lasă să înțelegem că, în crearea unei anumite situații istorice, factorul intern primează asupra celui extern, fapt pe care, evident, trebuie să-l punem în legătură cu caracterul militant al istoriografiei pașoptiste.

În mod deosebit atrage aici atenția importantul rol rezervat personalităților. Acestea ocupă, de altfel, principalul loc în scrierile sale privind istoria românilor. „Norodul", deși ades pomenit, rămîne o noțiune vagă. Inițiativele personalităților sînt acelea care explică, cel mai frecvent, evenimentele. Faptul poate fi explicat, credem, atît prin orientarea tradițională a istoriografiei anterioare, întărită de influența iluministă, de strălucirea faptelor unor domni din trecut și, în legătură cu aceasta, de situația existentă sub fanarioți, dar și prin poziția oficială a lui Aaron Florian în Principat. Să subliniem însă că, în concepția sa, realizările cele mai spectaculoase se produc în condițiile existenței unei alianțe prinț-popor. De altfel, prințul ideal este acela care gîndește „destul de nobil spre a prețui mai mult binele public al obștii decît interesul său particular" și care își caută „temeinicia tronului său mai mult în fericirea de obște și în binecuvîntările supușilor săi, decît în prerogativele puterii sale"[21]. Aaron Florian înclină uneori spre un fel de „despotism luminat", opus despotismului de genul aceluia al faraonilor ce „înălțară piramidele și obeliscii, care [...] stau pînă în ziua de azi dovadă de robia unui popul răbdător, care la porunca despoților înălță acele zidiri colosale, cu sudoarea mai multor generații"[22].

Subliniind avantajele conducerii de către un „prinț luminat", personificat indiscutabil în concepția sa de către Mihai Viteazul, Aaron Florian consideră totuși, fapt remarcabil, că cea mai bună formă de stat este republica. Spre această idee îl conduc exemplele istorice, mai ales acelea ale republicii antice. „Grecii, arată el, după ce schimbară guvernele monarhice cu cele republicane, se rădicară la o strălucire mare"[23]. Spre aceeași idee impulsionează însă și marea importanță pe care o acordă patriotismului. Or, „cu adevărat un patriotism înfocat, de care să fie însuflețiți toți cetățenii de obște, fără deosebire,

---

[21] *Patria, patriotul și patriotismul*, p. 34—35.

[22] *Elemente de istoria lumii*, p. 18. „Falnicile dar zadarnicele piramide"; *Ibidem*, p. 27.

şi care să fie în activitatea neprecurmată, nu se poate găsi decît în republici adevărate, aşezate pe principe populare" [24]. Cu anumite rezerve, patriotismul există şi în monarhii, deşi el nu poate fi cerut celor care nu posedă nimic.

Patriotismul este esenţial pentru dezvoltarea unui popor. În mod deosebit el îşi face simţită prezenţa în momentele de apărare a patriei, cînd, prin însufleţirea pe care o determină, poate schimba raportul de forţe. „Deschizînd istoria, aflăm că state mici şi neînsemnate în care au domnit patriotism şi duh public, au desfăşurat în vremi de primejdie un curaj şi o putere care ne fac să ne mirăm" [25]. Asemenea exemple au dat şi românii [26]. Dimpotrivă, lipsa patriotismului, conjugată cu decăderea moravurilor, poate determina căderea unor state puternice [27]. De altfel, ca şi la predecesorul său D. Bojincă, decăderea moravurilor este frecvent utilizată de Aaron Florian pentru explicarea originii unor situaţii negative.

De influenţă iluministă, ca şi în cazul moravurilor, este şi importanţa acordată legislaţiei şi instituţiilor. Faptul apare, de exemplu, limpede în evidenţă atunci cînd, vorbind despre unirea realizată de Mihai Viteazul, el subliniază că, pentru ca rezultatele ei să fi fost valabile, „trebuia statului acestuia să i se dea o constituţie potrivită cu starea rumânilor, o legislaţie făcătoare de bine şi nişte aşezăminturi care să desăvîrşească creşterea naţiei rumâneşti şi să împuternicească statul acesta nuou" [28].

În sfîrşit, printre factorii determinanţi ai evoluţiei societăţii trebuie adăugată cultura şi mai ales două componente ale sale, scrisul şi şcoala. Domeniului îi este, de altfel, rezervat un spaţiu relativ larg în scrierile sale, atît de istoria universală, cît şi de istoria patriei. Faptul nu poate părea surprinzător la cel care era el însuşi autor şi profesor; nu putem însă elimina influenţa iluministă şi, după cum s-a remarcat, stimularea interesului pentru limba şi literatura naţională, produsă tocmai acum de romantism [29].

Acestor factori, de bază în concepţia sa, li se adaugă, incidental, şi alţii. Aaron Florian aminteşte uneori importanţa elementului demografic, a climei, sau progresele realizate prin dezvoltarea comerţului şi a industriei. Asemenea referiri apar, mai ales, în *Elemente de istoria lumii* şi mult mai rar în scrierile privind istoria românilor. Explicaţia acestei situaţii trebuie găsită şi în deosebirile de dezvoltare economică, dar şi în sursele utilizate care prezentau trecutul nostru aproape exclusiv sub raport politic.

---

24 *Patria, patriotul şi patriotismul*, p. 29.
25 *Ibidem*, p. 22.
26 *Cuvîntul ce s-au zis de F. Aaron, loc. cit.*, p. 19.
27 *Elemente de istoria lumii*, p. 66—67.
28 *Idee repede*, II, p. 285.
29 P. Teodor, *Contribuţia lui Aaron Florian la dezvoltarea istoriografiei naţionale*, în „Acta Musei Napocensis", V (1868), p. 583.

Se poate deci observa că dezvoltarea istorică este condiționată, în concepția lui Aaron Florian, de acțiunea conjugată sau separată a anumitor factori, mai ales spirituali, chiar dacă uneori se face loc întîmplării, care poate avea consecințe profunde și îndelungi [30]. Cu toată această rezervă, cu toată prezența divinității și a destinului, procesul istoric apare în opera lui Aaron Florian ca un proces inteligibil. Pentru a înțelege mai bine concepția sa este însă necesar să avem în vedere și conținutul scrierilor sale.

De la început, se impune aici o lămurire. Una din acuzațiile care i se pot aduce, și i s-au adus, lui Aaron Florian, o constituie faptul că în lucrările sale de istoria patriei s-a limitat la Țara Românească. Este, firește, o importantă limită a operei sale; ea rămîne însă explicabilă. Aaron Florian era profesor de istorie în Țara Românească; în această calitate, el era obligat de programă să se preocupe tocmai de istoria ei în cadrul cursurilor de istorie universală. *Idee repede* nu este, ce-i drept, un manual, dar ea avea ca bază tot activitatea didactică a profesorului. Apoi, nu trebuie să uităm dificultățile documentare, ca și de sistematizare a materialului care ar fi trebuit învinse într-o lucrare privindu-i pe toți românii. Gh. Șincai izbutise să o realizeze, în lucrarea sa publicată abia în 1852, dar în urma unor deosebit de îndelungate eforturi, pe care deceniile din preajma anului 1848 nu le mai permiteau. Este interesant de avut aici în vedere că, în aproape aceeași vreme cu Aaron Florian, M. Kogălniceanu pornise de la ideea redactării unei lucrări privind numai istoria Moldovei [31]. Este adevărat că el a ajuns curînd la înțelegerea necesității unei istorii care să depășească limitele strîmte ale unui principat. *Istoria* sa urma totuși, începînd de la întemeierea Principatelor, să expună separat evoluția acestora. De altfel, în forma în care a rămas, numai cu istoria Țării Românești, lucrarea sa prezintă o frapantă asemănare, sub acest raport, cu *Idee repede* și *Manualul* lui Aaron Florian. Să nu uităm apoi că autorul celor două lucrări privind istoria Țării Românești era, fapt care are semnificația sa, transilvănean. În sfîrșit, nu putem omite că în cursul predat în ultimii ani la Sf. Sava el ajunge la o prezentare mult mai largă, chiar dacă aceasta nu depășește, în general, din motive lesne explicabile, granițele României din 1859. De altfel, chiar în lucrările consacrate numai Țării Românești, atrage atenția că partea rezervată perioadei anterioare întemeierii acesteia prezintă unitar întreg teritoriul vechii Dacii.

Această din urmă manieră era impusă și de realitățile istorice dar ea trebuie pusă în legătură și cu necesitatea, clar simțită de un continuator al Școlii ardelene, de a sublinia originea latină a românilor. Aaron Florian nu mai pornește însă ca unii predecesori, Miron

---

[30] Vezi, de exemplu, *Idee repede*, I, p. 143.

[31] M. Kogălniceanu, *Scrisori 1834—1849*, ed. P. Haneș, București, 1913, p. 25

Costin sau Samuel Micu-Klein, direct de la istoria romanilor, ci consideră necesar ca la început, procedeu utilizat și de Kogălniceanu, să facă o prezentare a dacilor. Aprecierea acestora nu este însă identică în lucrările sale. Pentru energicul susținător al originii pur latine a românilor, dacii au apărut inițial ca o „nație barbară" [32]. Ulterior însă el a revenit asupra acestei aprecieri, prezentîndu-i în culori mai favorabile și subliniind nivelul lor relativ ridicat de dezvoltare [33]. Aceasta însă nu-l împiedică să nege în continuare orice aport al dacilor la formarea poporului român. De altfel, în general, daco-românismul de pînă la 1848 trebuie privit în legătură cu Dacia romană și nu cu simbioza între romani și daci. Aceștia din urmă, consideră Aaron Florian, împreună cu predecesorii săi și mulți dintre contemporani, au fost fie exterminați, fie alungați, încît întreg fostul lor teritoriu a rămas „pustiu de lăcuitori" [34]. În locul lor, Traian a adus „mulțime nenumărată" de oameni, considerați în *Idee repede* ca originari numai din Italia, în vreme ce mai tîrziu se acceptă proveniența lor „din toată lumea romană" [35], aceștia întemeind colonii, de la care „își trage începutul nația română de astăzi" [36]. Este, firește, respinsă teza că au fost aduși aici „derbedei și oameni fără nici un căpătîi" [37]; coloniștii au fost „bărbați cu muieri și copii, meșteri și plugari" [38]. Elementul roman a fost ulterior întărit prin alte colonizări, ca și prin trecerea, mai tîrziu, a unor grupuri de români din sudul Dunării în nordul fluviului.

Ideea latinității este firesc asociată cu aceea a continuității, element la fel de important în fundamentarea drepturilor istorice ale românilor. În pofida vremurilor vitrege, aceștia „rămaseră aici neclintiți în vreme de 1730 [de] ani, pînă în ziua de astăzi" [39]. Este adevărat că, în momentul retragerii lui Aurelian, „mulți din lăcuitorii romani de aici se duseră după legioane și trecură în Misia; dar cea mai mare parte [...] rămaseră aici în locul unde s-au născut, unde era averile și mormintele părinților lor, de care nu se desparte cineva cu înlesnire" [40]. Este adevărat că în timpul năvălirilor care au urmat, locuitorii Daciei romane au avut de înfruntat împrejurări deosebit de grele pînă în secolul al XIII-lea, vreme în care teritoriul lor „n-a fost decît un teatru scîrbos unde atîtea nații barbare jucară role foarte triste" [41],

---

32 *Idee repede*, I. p. 2.

33 *Manual de istoria Prințipatului României*, p. 3—4. Vezi și I o r g a, *Cursul de istoria românilor a lui Florian Aaron*, în „Cercetări istorice", XIII (1927), p. 259—260.

34 *Manual de istoria Prințipatului României*, p. 16. Vezi și *Idee repede*, I, p. 7—8.

35 *Cuvîntul ce s-au zis de d. F. Aaron*, *loc. cit.*, p. 16; *Manual*, p. 16.

36 *Manual de istoria Prințipatului României*, p. 16.

37 *Idee repede*, I, p. 8. Vezi și I o r g a, *op. cit.*, p. 260.

38 *Ibidem*.

39 *Ibidem*, p. VIII.

40 *Manual de istoria Prințipatului României*, p. 22.

41 *Idee repede*, I, p. 33.

ei fiind nevoiţi „a geme supt un jug îndoit de stăpînire străină şi de barbarie" [42]. Năvălirile, fapt reliefat anterior de Şincai, au avut consecinţe negative pentru populaţia autohtonă, mai ales în cultură, fapt deplîns cu atît mai mult cu cît Aaron Florian este un mare preţuitor al acesteia. El subliniază însă, cu legitimă mîndrie, vitalitatea românilor care au ştiut să-şi păstreze naţionalitatea în contact cu numeroasele popoare migratoare, chiar dacă aceasta nu a rămas fără urme. „Cu adevărat, prin amestecarea cu atîtea naţii barbare ce au stăruit pe pămîntul lor, [românii] s-au schimbat mult, cu toate acestea păstrară numele, limba, obiceiurile, năravurile — să observăm că, fără a şi-o propune direct, el pare să dea o definiţie a naţiunii — şi alte trăsături caracteristice de strălucitul sînge roman" [43].

Fidel, în general, tendinţelor Şcolii ardelene, în privinţa ideii latinităţii şi continuităţii românilor, el le depăşeşte — ca, de altfel, şi imediatul său predecesor D. Bojincă, de care probabil a fost influenţat — prin accentuarea comunităţii lor [44]. Afirmaţia ar putea părea paradoxală dat fiind caracterul fragmentar al prezentării istoriei lor. Trebuie să subliniem însă că oprindu-se de la 1290 — dată considerată, ca şi la cronicarii munteni, ca fiind momentul descălecatului legendarului Negru-Vodă [45] — numai la istoria Ţării Româneşti, el a privit-o prin prisma intereselor tuturor conaţionalilor. *Manualul* său începe cu o prezentare a întreg teritoriului locuit de români. El deplînge timpul cînd, în vremea năvălirilor, „Dacia, care pînă atunci s-a socotit totdeauna o stăpînire, începu a se sfîşia în părţi şi a i se slăbănogi puterea cu care rumânii, scăpînd odată de stăpînire streină şi lucrînd în mare şi tot, ar fi putut să se ridice la o poziţie mai înaltă" [46]. Mai tîrziu, vorbind despre ocuparea Transilvaniei de către maghiari, stilul său capătă accente triste cînd constată că între românii din cele două părţi ale Carpaţilor „se pune linie de hotar ca să nu se mai poată uni niciodată" [47]. Prin aceeaşi prismă a comunităţii este privită şi întemeierea Principatelor. Acţiunea legendară a lui Negru-Vodă este privită sub auspiciile cele mai favorabile; se regretă însă faptul că această acţiune — prezentată, la fel ca la mulţi alţi istorici anteriori sau posteriori, ca o coborîre a românilor, constituiţi deja în unele state mai mici, din munţii unde se retrăseseră în vremea năvălirilor, către cîmpie — nu a putut fi continuată prin unirea cu Moldova. Prin întemeierea şi a Moldovei, caz în care se apelează din nou la ideea des-

[42] *Ibidem*, p. IX.

[43] *Manual de istoria Prinţipatului României*, p. 23.

[44] I. Lupaş, *Cronicari şi istorici români din Transilvania*, Sibiu f.a., p. XVI—XVIII.

[45] În legătură cu discuţiile stîrnite atunci de această dată vezi o scrisoare a lui Aaron Florian în N. Bănescu, *Din corespondenţa lui Gheorghe Bariţ*, în „Neamul românesc", III (1908), p. 1452.

[46] *Idee repede*, I, p. 27—28.

[47] *Ibidem*, p. 29. Vezi şi *Manual de istoria Prinţipatului României*, p. 30.

călecatului, „se puse linie de hotar și într-aceste două prințipate ai căror lăcuitori se priviră mai totdeauna ca cînd n-ar fi tot o nație, isvor de nefericiri pentru amîndouă prințipatele" [48]. În acest context, este deosebit de semnificativă aprecierea pe care Aaron Florian o face lui Ștefan cel Mare. Erou preferat al legendei populare, al literaturii culte, al picturii, dar și al istoriografiei din această vreme, domnitorul moldovean se bucură de o prezentare mai nuanțată din partea dascălului transilvănean de la Sf. Sava. Elogiat pentru faptele sale de vitejie, Ștefan este în același timp condamnat pentru incursiunile în Țara Românească, întrucît luptele sale cu Radu cel Frumos „sînt cele dintîi începuturi de vrăjmășii, vărsări de sînge și de o grămadă de alte nenorociri între Țara Românească și Moldova, care nu încetară a se zavistui, a se pismui și a ridica răsboae una împotriva altia decît după ce slăbiră de tot și după ce amîndouă căzură sub aceeași soartă" [49]. Este, probabil, motivul, pentru care și mai tîrziu [50], spațiul consacrat domnitorului moldovean este cît se poate de redus în raport cu importanța sa.

Cea mai pregnantă expresie a ideii comunității este însă sublinierea momentului Mihai Viteazul, prin importantul loc pe care i-l acordă, prin elogiile aduse faptelor sale, ca și prin stilul deosebit de înflăcărat [51]. Pentru Aaron Florian, „acesta a fost punctul cel mai înalt al slavei românești; aceasta a fost vremea cea mai frumoasă pentru români" [52]. Ceea ce, mai ales, a dat măreție acestui moment a fost unirea celor trei țări, fapt care părea să povestească românilor un viitor fericit. Principalul factor care a imprimat perioadei măreție, care a catalizat energia națională în lupta pentru independență și unitate a fost Mihai, acest „Ahil românesc, vrednic de a-și avea Omerul său, care să fie cartea vitejiei, cartea rumânilor, cartea care să se citească cu drag de oricine" [53]. Domnitorul primei uniri este o întruchipare perfectă a rolului personalității, el apare ca „rumânul care făcea cît toți rumânii" [54]. Faptele sale nu pot fi însă explicate neglijînd unitatea care s-a creat în jurul său. Faptul îi apare evident lui Aaron Florian, chiar pentru începutul domniei. „Unirea boerilor țării și a tot norodului rumânesc cu cugetele cele înalte ale lui Mihai a isprăvit lucruri mari pînă la vremea aceasta [februarie 1595]" [55]. El subliniază, în repetate rînduri, că Mihai a apărut românilor din toate

48 *Ibidem*, I, p. 30.
49 *Ibidem*, p. 132.
50 I o r g a, *op. cit.*, p. 270.
51 Vezi și P. T e o d o r, *op. cit.*, p. 582—583.
52 *Cuvîntul ce s-au zis de F. Aaron*, p. 21.
53 *Idee repede*, II, p. 322. Prima parte a citatului este reluat după D. B o j i n c ă, *Vestitele fapte și perirea lui Mihai Viteazul* (în „Biblioteca românească", nr. 4, 1830, p. 32) care, la rîndul său, îl preluase din *Breviarium chronologicum*.
54 *Idee repede*, II, p. 319.
55 *Ibidem*, p. 165.

cele trei țări ca un adevărat mîntuitor, insistînd asupra comunității sentimentelor lor, deși în alte părți, unele amintite și aici, susține idei diferite. Faptul ni se pare numai aparent contradictoriu; Aaron Florian urmărea, în ambele cazuri, prin exemplul pozitiv sau negativ, să demonstreze importanța unității. El făcea o operă de istoric militant și modul cum îl prezintă pe Mihai Viteazul este cît se poate de ilustrativ. S-a remarcat, pe bună dreptate, că acum evocarea figurii domnitorului este în același timp o chemare la acțiune[56]. Această chemare transpare din toate capitolele și pasajele consacrate în diferite rînduri domnitorului celor trei țări; uneori ea este directă. „Rumânii, spune Aaron Florian, în încheierea amplei părți pe care i-o consacră în *Idee repede*, aibă a se mîndri cu eroul acesta care se luptă ca un leu pentru pricina cea sfîntă a desrobirei și slobozeniei lor. Aducă-și aminte de ceea ce poate face o nație unită cînd este norocită ca să nască dintr-însa un om mare"[57].

Ideea unității apare în strînsă și logică legătură cu aceea a independenței naționale. Urmărirea luptei pentru neatîrnare, cu numeroasele sale vicisitudini, dar și cu remarcabile momente de glorie, este în lucrările lui Aaron Florian o preocupare constantă, dominantă adesea. Faptul nu poate, firește, surprinde. Particularitățile istoriei noastre trebuiau în mod necesar să impulsioneze spre o asemenea orientare, impusă, ca urmare și a situației internaționale a Principatelor la mijlocul veacului trecut, și de puternicile aspirații naționale ale vremii. Accentuarea acestui aspect capătă astfel o deosebită semnificație. Reliefarea ideii latinității, dominantă la istoricii Școlii ardelene, urmărea să demonstreze legitimitatea drepturilor românilor, drepturi care erau considerate ca urmînd să se manifeste însă, în general, în cadrul limitelor statale existente atunci. Sublinierea îndelungatei lupte pentru păstrarea sau recîștigarea independenței avea, evident, un sens mult mai radical. Continua ei evocare nu poate fi înțeleasă decît asociată de năzuința spre un stat neatîrnat și unit, premisă necesară pentru o dezvoltare firească a românilor. Modul în care apare problema la Aaron Florian — unul din promotorii noii orientări — este o dovadă în acest sens. Evocarea numeroaselor lupte pentru neatîrnare prilejuiește istoricului pagini de un patetic lirism. Entuziasmului și mîndriei pentru victorii i se adaugă durerea pentru înfrîngeri. Dar acestei maniere, al cărei țel trebuia să fie, în primul rînd, stimularea sentimentului național, Aaron Florian îi adaugă și o permanentă grijă de a descoperi cauzele care au determinat evoluția și rezultatele luptei pentru independență, chiar dacă explicațiile nu sînt întotdeauna exacte, încercînd astfel să ofere contemporanilor învățăminte pentru prezent și viitor. În repetate rînduri, el subliniază, în conformitate

[56] D. Prodan, *Supplex libellus Valachorum*, București, 1967, p. 388.
[57] *Idee repede*, II, p. 322.

cu principiile sale generale, importanţa pe care au jucat-o vitejia şi „energia naţională" pentru păstrarea independenţei şi, mai tîrziu, a autonomiei, în condiţiile unei evidente superiorităţi a adversarilor. Mai ales însă sînt căutate cauzele care au determinat posibilitatea ştirbirii independenţei de către Imperiul otoman, într-un spirit evident pragmatic. Sînt invocate aici explicaţii de ordin extern — superioritatea puterii turceşti şi disensiunile existente în frontul antiotoman. Dar Aaron Florian caută principala explicaţie în interior. După părerea sa, ades repetată, aceasta ar consta, mai ales, în luptele dintre diferite grupări, rezultat îndeosebi al competiţiei pentru domnie. Exploatate abil de turci, ele au determinat, prin slăbirea puterii de rezistenţă a românilor, o tot mai accentuată dependenţă faţă de Poartă. Chiar dacă, datorită numeroaselor lupte, această dependenţă nu a atins niciodată gradul existent la sud de Dunăre, ea a avut consecinţe nefaste. Acestea sînt nu numai de ordin naţional-politic, ci şi social. Atrage atenţia aspra blamare a acelor „prinţi tîlhari ai norodului lor", care, pentru a-şi îndeplini obligaţiile faţă de Poartă, „din spinarea sărmanilor lăcuitori lua ca să mulţumească plăcerile slavei lor cei deşarte" [58].

În această ordine de idei, este considerată şi perioada fanariotă. Ce-i drept, opera sa cunoaşte aici o anumită evoluţie. Blamării complete a ei în 1835 (în introducerea la *Idee repede)*, îi urmează, prin 1838—1839, o interpretare mai nuanţată, în care există loc şi pentru menţionarea anumitor merite ale unor domnitori. În general, însă, perioada fanariotă apare ca epoca cea mai neagră de la întemeierea Principatelor. Faptul se explică, probabil, nu numai prin situaţia anterioară anului 1821, ci şi prin concepţiile istoricului şi momentul în care scrie. Trebuie să avem în vedere aici importanţa pe care Aaron Florian o acordă personalităţii — în speţă, domnitorului — ca şi faptul că restatornicirea domniilor pămîntene a impus o anumită atitudine faţă de epoca fanarioţilor. Anul 1822 este frecvent considerat în epocă o cotitură menită să creeze premisele pentru reînvierea gloriei străbune, ca şi pentru înlăturarea dificultăţilor sociale, considerate ca o urmare, mai ales, a dominaţiei fanariote. Astfel se explică, credem, că tocmai pentru această perioadă, Aaron Florian are cele mai multe referiri asupra factorului social, neglijat în mare parte pentru celelalte perioade. De asemenea, apare firească aprecierea favorabilă asupra mişcării lui Tudor. Dar, consideraţiile sale entuziaste asupra perioadei de după 1822 şi, mai ales, de după 1829, nu pot fi acceptate ca sincere decît cu importante rezerve, trebuind să avem în vedere poziţia oficială a istoricului; să amintim, de exemplu, că discursul din 1838 a fost rostit în chiar prezenţa domnitorului Alexandru Ghica. Scrisorile sale către Bariţ atestă o atitudine deosebit de critică asu-

[58] *Ibidem*, p. 107.

pra situației din Țara Românească. Dar chiar în ele răzbate convingerea că secolul al XIX-lea este, și pentru români, „veacul înaintării“ [59], autorul lor exprimîndu-și astfel convingerea în inevitabilul progres al poporului său, conceput ca încadrîndu-se într-o evoluție generală, progres pe care a căutat să-l sprijine prin întreaga sa activitate.

De altfel, principala constatare care se impune în legătură cu concepțiile istorice ale lui Aaron Florian este că acestea sînt determinate de caracterul militant pe care dascălul transilvănean, la fel cu majoritatea contemporanilor, îl conferă istoriei. Opera sa este, înainte de toate, un produs al evoluției și tendințelor societății românești la mijlocul secolului trecut. Particularitățile acestei evoluții au imprimat scrierilor sale un caracter care nu face posibilă încadrarea lor într-un anumit curent istoriografic. Am observat, deja, că opera sa cuprinde idei care prezintă puncte de contact cu curente istorice diferite. Constatarea este întărită dacă avem în vedere metoda și stilul. Nu putem omite, de exemplu, o anumită influență receptată din partea umanismului, tributar și acesta manierei retorice antice, ilustrată mai ales de Titus Livius. În multe capitole, Aaron Florian, se limitează la puține surse, adesea una singură (îndeosebi Engel), fără a fi, în general, preocupat de critica lor, singura noutate constituind-o, uneori, prezentarea evenimentelor într-o manieră personală, stilul căpătînd, adesea, un ton sentențios. În alte părți, însă, maniera adoptată amintește de judecata rece a iluminiștilor sau, și mai frecvent, de avîntarea romanticilor, documentarea fiind mult mai largă și alăturată unei puternice note critice. Firește, ponderea acestor elemente variază o dată cu evoluția istoricului, a cărui treptată perfecționare a fost recent subliniată [60]; ele coexistă însă, chiar dacă în măsură diferită, în toate lucrările sale. Faptul nu este, de altfel, singular în epocă, interferența influențelor unor curente diferite fiind curentă acum. Nu este cazul să discutăm pe larg aici explicația acestei situații. Să amintim doar că decalajul existent acum între țările române și apusul Europei a făcut posibilă preluarea și coexistența unor elemente, care, datorită succesiunii lor, pot fi relativ riguros delimitate în alte părți. Este și cazul operei lui Aaron Florian. Prin aceasta, ea nu capătă însă un caracter eterogen. Modul în care concepe el istoria, în funcție de tendințele și necesitățile societății românești de atunci, a determinat ca prezentarea pe care i-o face, el să rămînă unitară prin apelul la acele elemente doar, care erau conform convingerii sale că istoria avea, mai mult decît oricare altă disciplină, menirea de a asigura contemporanilor o armă de luptă și un izvor de învățăminte, ca și un puternic suport spiritual într-o epocă prevestitoare și plină de transformări.

---

[59] N. Bănescu, *op. cit.*, p. 1516.
[60] P. Teodor, *op. cit.*, p. 584.

Concepută astfel, opera lui Aaron Florian — ca și, evident, a numeroși alți istorici — prezintă, în mod firesc, pentru cercetător tentația de a-i urmări răspîndirea și influența. Tentativă evident temerară, întrucît izvoarele sînt aici deosebit de sărace, incerte uneori, iar în anumite privințe lipsesc cu desăvîrșire. Am considerat, totuși, că riscul merită să fie asumat, chiar dacă rezultatele nu pot fi, în asemenea condiții, decît modeste, asemenea încercări conjugate putînd contribui la o mai bună cunoaștere a circulației generale a lucrărilor și ideilor istorice și, prin aceasta, a climatului spiritual al epocii în ansamblu.

În privința răspîndirii lucrărilor istorice ale lui Aaron Florian, date mai sigure avem doar pentru *Idee repede*, datorită listelor de „prenumeranți" adăugate la sfîrșitul fiecăruia din cele trei tomuri. Ele atestă o relativ largă răspîndire a lucrării. Pentru tomul I s-au făcut „prenumerații" la 355 volume, cifră destul de ridicată pentru anul 1835. Numărul lor a scăzut însă la 222 pentru tomul II, sporind cu puțin — 250 — la următorul. Prenumeranții sînt recrutați din întreaga Țară Românească. Bucureștii figurează pe primul loc, dar cîte 10—15 abonamente întîlnim la Brăila, Focșani, Buzău, Vălenii de Munte, Tîrgoviște, Giurgiu, Cîmpulung, Pitești, Roșiorii de Vede, Rîmnicul Vîlcii, Caracal, Craiova, Tg. Jiu, Cerneți, la care trebuie să adăugăm un număr mai mic în alte localități, ceea ce face ca lucrarea să se fi răspîndit în întreaga Țară Românească. Se adaugă apoi „prenumerațiile" făcute în Moldova, la Iași și Focșani. Cei menționați în aceste liste aparțin unor pături diverse — boieri de diferite categorii, clerici, intelectuali, militari; se adaugă un număr important de „prenumeranți", ale căror nume nu sînt însoțite de specificarea rangului sau profesiei și din care, cel puțin o parte, aparțin păturilor orășenești, ceea ce este încă un indiciu pentru interesul pe care burghezia începe să-l manifeste pentru problemele culturale ale vremii, în cazul de față pentru istoria națională.

Se poate observa, deci, că lucrarea lui Aaron Florian s-a bucurat de un relativ larg răsunet, constituind, chiar în limite mai modeste, un eveniment cultural, al vremii. Firește, nu putem exclude ipoteza că unii dintre „prenumeranți", în special dintre marii boieri, care subscriu pentru două sau mai multe exemplare, au făcut prin aceasta și un act de filantropie (cu caracter național totuși); impresia generală este însă aceea a interesului pentru noua lucrare, prima de acest gen care urma să fie tipărită în limba română. În același sens, pledează și subscripțiile provenind din partea unor librari: Iosif Romanov cu 5 exemplare la vol. I, 10 la vol. II—III, Gavril Mironovici din Iași cu 51 și respectiv 5 (dacă, firește, nu s-a strecurat aici și o greșală de tipar), Hristea Hagi Colciu din Focșani cu 10 și 10. Aceștia mizau, evident, pe posibilitatea desfacerii lucrării, ceea ce, dacă avem în vedere „prenumerarea" în continuare pentru vol. II și III, s-a și

realizat, chiar dacă rezultatele nu sînt identice. Un sprijin important a primit autorul pentru tomul I din partea Eforiei școalelor naționale, care a subscris 50 de exemplare, probabil, în scopul dotării bibliotecilor școlare și premierii elevilor. De altfel, numărul profesorilor menționați în liste este important, în afara celor din București (P. Poenaru, S. Marcovici, G. Ioanid, I. Pop, G. Hill, I. Genilie și alții de la Sf. Sava sau alte școli din același oraș) și Iași (G. Săulescu, Samuil Botezat, T. Burada, D. Bojincă, „arhivarul" I. Mălinescu) figurînd și profesori din diferite județe ale Țării Românești. Să menționăm apoi că printre „prenumeranți" figurează unii din viitorii revoluționari (Eftimie Murgu, Chr. Tell, Ioan și Dimitrie Brătianu ș.a.) și că, în general, abonații sînt consecvenți, majoritatea lor subscriind pentru toate cele trei tomuri. Pe mulți dintre ei îi găsim subscriind și la alte lucrări; analiza comparativă a tuturor listelor de „prenumeranți" va permite concluzii deosebit de utile privind răspîndirea cărții și publicul cultural la mijlocul secolului trecut.

Evident însă că nu puteam limita răspîndirea *Ideii repezi* numai la „prenumeranți". Ar fi greu de crezut, de altfel, ca în Transilvania să fi pătruns doar cîte 3 exemplare din vol. II—III, astfel cum menționează lista acestora; legăturile lui Aaron Florian, dar și atmosfera generală, ne îndreptățesc să credem că și alte exemplare, în afara celor amintite, au depășit granițele Moldovei și Țării Românești [61]. Chiar în Principate, nu putem limita numărul exemplarelor în circulație la acelea „prenumerate", acestora adăugîndu-li-se altele, difuzate direct de autor [62].

Dacă, după cum am văzut, pentru *Idee repede*, listele menționate oferă date interesante, situația se modifică pentru celelalte lucrări, în care astfel de liste lipsesc. În asemenea condiții, singura afirmație care nu comportă riscuri este că *Manualul de istoria Principatului României* și *Elemente de istoria lumii* au circulat, în primul rînd, în mediul școlar. Nu este exclus ca ele să fi fost folosite, cel puțin o anumită perioadă, și la alte școli în afara Colegiului Sf. Sava. În acest sens ar pleda și faptul că *Elementele* au cunoscut trei ediții succesive. Nu putem exclude și posibilitatea cunoașterii lor de publicul extrașcolar. De altfel, toate lucrările lui Aaron Florian au fost semnalate în diferite publicații ale vremii, semnalare însoțită uneori de o prezentare elogioasă. Tot presa este aceea care a asigurat o largă răspîndire discursului său din 1838. Publicat integral de autor în „România", el a fost reluat, cu excepția unui pasaj, în „Foae pentru minte, inimă și literatură", care, de altfel, avea să publice și cîteva fragmente din *Idee repede* [63].

[61] Aaron Florian însuși oferea, în 1836, cîte un exemplar din primul volum al *Ideii repezi* lui Bariț și Cipariu; V. Netea, *Timotei Cipariu și George Barițiu călători prin Țara Românească în 1836*, în „Studii", XI (1958), nr. 1, p. 124.

[62] „Foae pentru minte, inimă și literatură", I (1838), p. 40.

[63] *Ibidem*, p. 113—119.

Dacă datele prezentate mai sus, cu tot caracterul lor fragmentar, ne permit formarea unei imagini, fie și incompletă, asupra răspîndirii propriu-zise a lucrărilor sale, situația este mult mai dificilă în privința influenței exercitate de activitatea și ideile sale. Sărăcia izvoarelor, caracteristică acestui domeniu de cercetare, fac ca partea deținută aici de ipoteză să fie mult mai importantă, mai ales în privința publicului larg.

În privința modului cum au fost primite lucrările sale, există o singură mărturie mai sigură, aceea a lui Simion Marcovici, care semnează, la începutul primului tom din „Curier de ambe sexe" — fapt a cărui semnificație merită să fie subliniată — articolul *Istoria Patriei.* Este vorba, de fapt, de o subliniere a importanței acesteia, pornindu-se de la o prezentare a *Ideii repezi.* Ni se relatează, printre altele, o lectură în colectiv a unor fragmente ale acesteia, ascultătorii avînd lacrimi în ochi la relatarea marilor fapte ale lui Mihai Viteazul, pentru care S. Marcovici propune, pornind de la o idee a lui Aaron Florian, ridicarea unui monument care ar avea menirea să insufle curaj și patriotism noii generații [64]. Asemenea lecturi colective nu le putem exclude nici pentru celelalte lucrări; ne gîndim, mai ales, avînd în vedere alte exemple cunoscute, la posibilitatea firească a unor lecturi efectuate de copii în fața părinților. În legătură cu aceasta, nu putem neglija nici faptul că, în lunga sa activitate, Aaron Florian a fost dascălul a cca. 2 000 de elevi și studenți. Este adevărat că disciplina sa a fost în primul rînd istoria universală, dar fierbintele său patriotism nu putea să nu-l determine la străduința de a insufla tinerilor dragostea pentru trecutul național. Dovada pe care o constituie întreaga sa operă și, mai ales, discursul din 1838, rostit la o serbare școlară — la care participă însă și un numeros public — este întărită, printre altele, de o corespondență din Craiova din 3 august 1848, în care, elogiindu-se alegerea lui Aaron Florian ca administrator al județului Dolj, este subliniată influența pozitivă pe care a exercitat-o asupra tinerimii prin cursurile sale de istorie [65]. Imaginea profesorului care se ocupa mai mult de babiloneni și asirieni, acreditată de Iorga și P. P. Panaitescu [66], trebuie astfel înlăturată. De altfel, ambii pornesc de la cunoscutele amintiri ale lui I. Ghica despre elevul Bălcescu, dar nu le interpretează corect. Din acestea rezultă însă clar, fapt întărit și de alte date, că *în acel moment* Aaron Florian *abia începuse* cursul de istorie generală la Sf. Sava, neputînd deci preda, pînă atunci, decît popoarele orientale [67]. Cursul său de istoria lumii, publicat ulterior, dovedește că acestea nu ocupau în ansamblu decît

---

64 „Curier de ambe sexe", I (1838), p. 1—2.

65 „Vestitorul românesc", XII (1848), p. 234—235.

66 I o r g a, *Schițe din literatura română,* I, Iași, f.a., p. 81; P. P. P a n a i t e s c u, *Contribuții la o biografie a lui N. Bălcescu,* București, 1923, p. 12.

67 N. B ă l c e s c u, *op. cit.,* p. 39.

un spațiu redus, chiar dacă acesta a putut fi mai mare inițial. De asemenea, este cert că, chiar în limitele prevăzute de programa școlară, Aaron Florian a dat elevilor și noțiuni de istoria românilor.

Nu este mai puțin adevărat însă că Bălcescu a păstrat o evidentă rezervă față de fostul său dascăl. Ce-i drept, în introducerea la „Magazinul istoric pentru Dacia", subliniind și limitele *Ideii repezi*, el le explica în același timp prin condițiile momentului apariției ei. Mai tîrziu însă, Aaron Florian devine aproape inexistent pentru fostul său elev. Faptul este cu atît mai surprinzător cu cît autorul *Românilor supt Mihai-Voevod Viteazul* nu putea să nu fie influențat de cel care în *Idee repede* acordase atîta importanță marelui domnitor; există între cele două lucrări numeroase asemănări, identități chiar, asupra cărora nu mai insistăm însă aici [68]. Cauzele acestei atitudini sînt dificil de elucidat. Ele și-ar putea găsi originea în necunoscutele raporturi între profesor și elev (Bălcescu, care la 14 ani conspectează din cronicari, nu este premiant la istorie!), în deosebirile de vîrstă și temperament, în poziția oficială a lui Aaron Florian, în deosebirile de concepție și metodă etc., sau în toate aceste elemente. O afirmație certă este însă greu de făcut.

Celălalt mare istoric al vremii, Kogălniceanu, a avut o atitudine diferită față de Aaron Florian, pe care-l cunoscuse la București în iarna 1839—1840 [69], acesta din urmă fiind autorul cunoscutei caracterizări făcute junelui cărturar moldovean de „tînăr bătrîn" [70]. Pregătindu-se să-și redacteze *Istoria*, Kogălniceanu cerea să i se trimită vol. I din *Idee repede* [71], pe care însă, probabil, nu l-a mai primit, necitîndu-l în bibliografia lucrării sale. În schimb, l-a consultat mai tîrziu. În *Cuvîntul* său din 1843, asupra căruia este evidentă influența discursului din 1838 a lui Aaron Florian, Kogălniceanu citează, menționînd autorul, elocventul pasaj amintit la începutul acestei lucrări, din *Introducerea* la *Idee repede*. Probabil, de aici a fost el preluat și folosit, într-o formă modificată, în *Cîntarea României* [72].

Depășită de chiar contemporanii săi, opera istorică a lui Aaron Florian a fost, spre deosebire de activitatea sa, dată aproape complet uitării. Doar cîteva fragmente au fost ulterior republicate [73]. Lucrările sale au devenit aproape rarități bibliografice. Abia recent a fost republicată *Introducerea* la *Idee repede* [74]. Menționînd cu satisfacție

---

68 Ele vor fi discutate pe larg de tov. I. Toderașcu în cadrul unei teze privind istoriografia lui Mihai Viteazul pînă la 1918.

69 C. Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională, 1834—1849*, București, 1968, p. 34, nr. 1.

70 *Ibidem*.

71 M. Kogălniceanu, *Opere*, I, p. 14.

72 A. Russo, *Scrieri*, ed. P. Haneș, București, 1908, p. 143.

73 Unele fragmente au fost reluate de Pumnul în *Lepturariu* (t. IV, partea II) și în vol. *Istoricii români*, București, 1909, apărut în „Biblioteca Socec".

74 De către P. Cornea și M. Zamfir, *Gîndirea românească în epoca pașoptistă*, I, București, 1969, p. 141—149.

acest fapt, ne exprimăm în acelaşi timp regretul pentru inexistenţa încă a unei noi ediţii a scrierilor sale, alese dintre cele mai reprezentative, a căror publicare este, credem, întrutotul justificată.

Încheind aceste rînduri, nu am dori să lăsăm impresia că am urmărit ca, prin analiza operei lui Aaron Florian, să-l plasăm pe o treaptă mai înaltă decît aceea pe care a ocupat-o în realitate. Dacă am insistat mai mult asupra meritelor sale, am făcut-o întrucît, din motivele menţionate, acestea au fost ades contestate sau trecute sub tăcere. Evident, Aaron Florian nu a dus istoriografia română la nivelul pe care i l-au asigurat Kogălniceanu şi Bălcescu. Păstrător al tradiţiei Şcolii Ardelene şi iniţiator al unor direcţii noi, el are totuşi partea sa de contribuţie la dezvoltarea istoriografiei noastre, la stimularea interesului pentru trecutul naţional şi la cunoaşterea acestuia. Preocuparea pentru stimularea cercetărilor istorice este mereu subliniată; în afara consideraţiilor în acest sens din lucrările sale, amintim şi faptul că, în momentul cînd era director al Aşezămintelor Brîncoveneşti, epitropia acestora a instituit un premiu — iniţiativă de care Aaron Florian nu putea fi străin, — pentru stimularea literaturii originale, printre materiile prevăzute pentru aceasta, istoria figurînd pe primul loc [75].

Opera istoriografică a lui Aaron Florian are, este adevărat, numeroase limite; subliniindu-le, credem însă că ceea ce interesează este nu blamarea, ci explicarea lor. În această privinţă, trebuie să avem în vedere, în primul rînd, epoca în care a fost elaborată, nivelul cultural al vremii şi publicul căruia îi era destinată; acest element nu ne apare însă suficient. Trebuie să apelăm, de aceea, şi la situaţia personală a autorului. Aaron Florian scrie de pe o poziţie oficială; or, aceasta nu era favorabilă pentru realizarea unor înnoiri radicale în istoriografie. Exemplul dezvoltării istoriografiei europene este elocvent în această direcţie. El este întărit de faptul că la noi, marii înnoitori care au fost Kogălniceanu şi Bălcescu au acţionat de pe poziţii neoficiale, experienţa primului cu cursul de istorie naţională fiind cît se poate de sugestivă. Este adevărat că, uneori, oficialitatea tolerează sau chiar încurajează cunoaşterea trecutului naţional, întrucît aceasta coincide, în anumite privinţe, cu interesele sale; ea impune însă şi limite importante, în domeniul politic ca şi social. Opera unui profesor de istorie, ca Aaron Florian, poate cuprinde, astfel, alături de idei îndrăzneţe, altele moderate, ca şi importante omisiuni. Prudenţa i-a fost impusă, probabil, şi de modesta sa stare materială,

---

[75] V. A. Urechea, *op. cit.*, III, p. 222.

funcțiile didactice fiind aproape singururele surse de întreținere; să nu uităm că Bălcescu și Kogălniceanu, beneficiind și de entuziasmul tinereții, dispuneau totuși de suficiente resurse pentru a nu fi obligați, la nevoie, să apeleze la o funcție oficială. Participarea lui Aaron Florian la revoluția de la 1848, dovedește caracterul impus al unora din limitele sale. Să nu uităm apoi, că el nu a beneficiat de contactul direct cu istoriografia străină și de posibilitățile oferite de bibliotecile din alte țări.

Chiar cu aceste limite, meritele lui Aaron Florian ca istoric sînt însă incontestabile. Trebuie să avem aici în vedere tendința sa de încadrare a istoriei naționale în istoria universală, stabilirea unei periodizări, căutarea factorilor care stau la baza dezvoltării societății. Înainte de toate însă, trebuie subliniată importanța pe care o acordă el istoriei naționale, într-un moment cînd cunoașterea acesteia era deosebit de necesară. Reamintirea ei contemporanilor, avea mai ales nobila menire de a dezvălui marea vitalitate a românilor. O spune deosebit de pregnant la începutul ades citatului său discurs din 1838: „Mii de revoluții au zguduit Țara Românească, amenințînd-o că vor s-o cotropească; întîmplări nenumărate au năpădit cu furie pe români, înfricoșîndu-i că vor să le desființeze naționalitatea și să-i șteargă din numărul celorlalte nații. Cu toate acestea, românii cu mîndrie pot a-și ridica capul înaintea veacurilor trecute, a revoluțiilor și întîmplărilor ce i-au izbit, și cu glas triumfător pot să zică: noi tot sîntem!.[76] Era exprimat, astfel, un crez, care sintetiza, pentru cărturarul militant, care a fost Aaron Florian, rațiunea majoră a preocupărilor pentru istorie.

L'OEUVRE HISTORIQUE D'AARON FLORIAN

Résumé

En reprenant un problème qu'il a debattu partiellement dans le numéro précédent de cette même revue, l'auteur se propose d'analyser la conception historique du professeur transylvain de Bucarest. La conclusion qui en résulte est que l'oeuvre de celui-ci répond entièrement aux tâches de la lutte pour l'émancipation de la société roumaine vers le mileu du siècle passé. Aaron Florian se montre préoccupé essentiellement de ressusciter les moments les plus glorieux du passé roumain, dans le but évident de contribuer ainsi au renforce-

[76] *Ibidem*, II, p. 13.

ment du sentiment national. Il souligne spécialement la lutte pour l'indépendance et l'unité de son peuple, en faisant la liaison avec les objectifs poursuivis par sa génération. Son militantisme est démontré aussi par la grande diffusion de ses oeuvres. L'analyse de ce problème constitue la dernière partie de l'article, où l'on esaie d'établir aussi le rôle d'Aaron Florian dans le développement de l'historiographie roumaine. Quoique l'héritage de l'École transylvaine est consistant, le professeur du collège St. Sabas peut être regardé comme un fondateur de l'historiographie quarante-huitarde roumaine.

INSTITUIREA ŞI ORGANIZAREA REGIMULUI POLITIC AL BURGHEZIEI ŞI MOŞIERIMII (FEBRUARIE—IUNIE 1866)

DE

V. RUSSU

Între problemele fundamentale ale istoriei noastre moderne, instituirea şi organizarea regimului politic al burgheziei şi moşierimii ocupă un loc mai mult decît important [1]. Încadrarea acestei probleme în rîndul chestiunilor fundamentale ni se pare justificată din mai multe puncte de vedere. În primul rînd, nu se poate tăgădui faptul că, noua formă de conducere, instituită la 1866, dar consolidată ulterior, şi-a pus amprenta asupra întregii dezvoltări social-economice şi politice a României, pînă la izbucnirea primului război mondial. În al doilea rînd, pentru cercetătorul vieţii politice din România, cunoaşterea regimului burghezo-moşieresc are o importanţă particulară întrucît acesta reprezintă, în esenţă, cadrul în limitele căruia şi-au desfăşurat activitatea, vreme de o jumătate de secol, grupările şi partidele politice care s-au succedat la conducerea ţării, pînă la declanşarea primei conflagraţii mondiale. Avînd în vedere doar aceste considerente, la care se pot adăuga multe altele, ne credem îndreptăţiţi să afirmăm că, fără o cunoaştere profundă a caracteristicilor regimului instituit la 1866, ar fi destul de dificil să găsim soluţiile cele mai potrivite pentru explicarea specificului dezvoltării României, într-o perioadă de adînci transformări materiale şi spirituale.

---

[1] Recenta dezbatere organizată la Bucureşti, în legătură cu regimul parlamentar în România, dovedeşte atenţia care se acordă acestei probleme în istoriografia noastră. Rezumatele acestor dezbateri au fost publicate în „Analele Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.", nr. 4/1969. În cursul dezbaterilor s-a insistat mai mult asupra caracteristicilor generale ale regimului. De asemenea, s-au purtat dezbateri asupra terminologiei celei mai adecvate pentru definirea conţinutului acestui regim.

Pentru o mai bună cunoaştere a esenţei şi caracterului regimului politic al burgheziei şi moşierimii, se impune, în mod firesc, o cercetare atentă asupra începuturilor noii forme de organizare a dominaţiei claselor posedante din România acelei vremi. Începuturile oricărui regim politic ridică, în faţa cercetătorului, o multitudine de probleme. Nici regimul instituit la 1866 în România nu constituie o excepţie în această privinţă. Dimpotrivă, datorită unei complicate situaţii interne şi internaţionale, începuturile noului regim par a fi deosebit de complexe şi oferă un larg şi interesant cîmp de investigaţie. Complexitatea problemei nu permite rezolvarea ei într-o lucrare de proporţiile celei de faţă. De aceea nici nu intenţionăm să analizăm instituirea şi organizarea regimului de la 1866 sub toate aspectele. Obiectivul nostru este mult mai limitat şi el se rezumă la analiza cîtorva probleme mai importante legate de istoria începuturilor regimului care face obiectul lucrării de faţă. Astfel, pentru o mai bună înţelegere a acestei probleme, socotim util să ne oprim, printre altele, asupra raportului de forţe existent la 1866 între grupările politice care au jucat un rol mai mult sau mai puţin important în răsturnarea lui Al. I. Cuza şi la instaurarea „noii ordini". De asemenea, pornind de la analiza raportului de forţe dintre grupările politice, o să încercăm să evidenţiem în ce măsură acest raport de forţe a influenţat asupra începuturilor organizării regimului şi, implicit, a deschis calea unor îndelungate şi puternice frămîntări în sînul claselor dominante. În sfîrşit, studierea începuturilor regimului politic al burgheziei şi moşierimii impune şi unele precizări în legătură cu problema prinţului străin. Fără precizarea locului acestei probleme am fi privaţi de multe explicaţii care ni se par absolut necesare pentru elucidarea istoriei instituirii şi organizării regimului politic al burgheziei şi moşierimii. Chiar dacă chestiunile enunţate de noi nu epuizează problematica începuturilor noului regim, sperăm, totuşi, că analiza lor o să ne permită să stabilim unele concluzii menite să îngăduie, în perspectivă, o tratare mai nuanţată a acestei complicate dar interesante probleme.

Instituirea regimului politic al burgheziei şi moşierimii a fost posibilă în urma răsturnării pe cale de complot a lui Al. I. Cuza. După cum se ştie, alesul naţiunii de la 5 şi 24 ianuarie 1859 a fost silit să abdice, la 11/23 februarie 1866, în urma unei lovituri de forţă, făcută, la adăpostul nopţii, de un grup de militari [2]. În spatele acestor militari se aflau însă mai multe grupări politice, conservatoare şi liberale, care au pregătit, cu mult înainte, răsturnarea prinţului domnitor [3]. În-

---

[2] A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia traiană*, vol. XIV; N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. X, Bucureşti, 1939; C. C. Giurescu, *Viaţa şi opera lui Cuza Vodă*, Ed. şt., Bucureşti, 1965.

[3] A. D. Xenopol, *op. cit.*; T. W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale. 1856—1866*, Bucureşti, 1944; Paul Henry, *L'abdication du prince Couza et l'avènement de la dynastie de Hohenzollern au trône de Roumanie*, Paris, 1930.

lăturarea lui Al. I. Cuza a avut loc în împrejurări interne şi externe dificile, iar căderea domnitorului a avut darul să complice şi mai mult dificultăţile prin care trecea ţara [4]. La prima vedere, s-ar părea că datorită acestor condiţii „învingătorii" de la 11 februarie 1866 au acţionat unitar pentru a-şi consolida o victorie obţinută cu destulă uşurinţă. De altfel, această opinie domină încă în istoriografia noastră [5]. Analiza atentă a materialului documentar oferă însă un tablou cu totul deosebit în ceea ce priveşte raporturile dintre grupările politice care au contribuit la instituirea noului regim. Unitatea de acţiune poate fi constatată doar pînă în momentul răsturnării lui Al. I. Cuza [6]. O dată cu realizarea acestui act, unitatea a încetat să mai existe şi între „învingători" a început o acută luptă pentru putere. Semnificativ ni se pare faptul că aceste contradicţii, determinate de problema puterii s-au manifestat, cu intensitate, încă din dimineaţa zilei de 11 februarie 1866. Teza existenţei unui armistiţiu interior, pînă la promulgarea Constituţiei [7], nu rezistă la o analiză atentă a evenimentelor care s-au petrecut în perioada cuprinsă între februarie-iunie 1866. Grupările politice, liberale şi conservatoare, care au contribuit la instituirea noului regim, erau mînate de interese proprii pentru a căror realizare urmăreau să-şi asigure preponderenţa necesară în cadrul noii forme de conducere.

Această tendinţă constituie, am putea spune, o constantă a activităţii grupărilor politice menţionate. Lupta pentru putere s-a manifestat pe toate planurile şi ea poate fi surprinsă cu uşurinţă, la o analiză atentă a evenimentelor petrecute în perioada instituirii şi organizării noului regim. Nu intenţionăm să facem aici o analiză detaliată asupra tuturor evenimentelor care probează existenţa acestui conflict. O asemenea analiză s-ar putea face numai într-un studiu de mare întindere. De aceea, o să ne oprim, pentru exemplificare, numai asupra cîtorva fapte menite să constituie suportul material necesar pentru explicarea resorturilor intime, care au generat lupta pentru preponderenţă între grupările conservatoare şi liberale.

Astfel, o dată cu răsturnarea lui Al. I. Cuza, au izbucnit neînţelegeri, fie în legătură cu împărţirea locurilor în posturile de conducere, fie în privinţa viitoarei organizări a regimului. Din capul locului, se impune precizarea că, în această cursă pentru preponderenţă, reprezentanţii grupărilor conservatoare s-au dovedit mai insistenţi,

---

[4] Paul Henry, *op. cit.*; T. W. Riker, *op. cit.*

[5] *Istoria României*, vol. IV, Ed. Acad., Bucureşti, 1964.

[6] De altfel, acordul între complotişti s-a încheiat numai în legătură cu răsturnarea lui Cuza şi aducerea unui prinţ străin. Démètre A. Sturdza, *Charles I-er roi de Roumanie, Chroniques-Actes-Documents, 1866—1875*, tome I-er, Bucarest, 1899, p. XIV.

[7] Vasile Maciu, *Politica internă şi externă a României în anii 1866—1876*, în *Istoria României*, vol. IV, Ed. Acad., Bucureşti, 1964, p. 535—538.

mai activi, ceea ce le-a permis, de cele mai multe ori, să-și impună punctul de vedere. Înțelegerile anterioare, care prevedeau, pentru început, o participare proporțională la conducere și o colaborare în problemele ridicate de succesiunea lui Cuza, nu au fost de loc respectate de conservatori. Astfel, componența guvernului provizoriu dovedește cu prisosință acest lucru. Din șapte ministere existente la acea vreme, cinci au fost ocupate de reprezentanții conservatorilor și liberalilor moderați și numai unul — de altfel, cel mai puțin important — a fost încredințat lui C. A. Rosetti, membru marcant al grupării radicale [8]. Mai mult decît atît, după mărturiile unor participanți la evenimente, în lista inițială a noului guvern nu fusese inclus nici un reprezentant al grupării radicale [9], deși aceasta a jucat un rol mai mult decît important în pregătirea răsturnării lui Al. I. Cuza. Numai în urma intervenției categorice a colonelului Haralambie, proaspătul locotenent domnesc, reprezentanții conservatorilor au acceptat includerea lui C. A. Rosetti la Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice [10]. Acest succes inițial al reprezentanților grupărilor conservatoare a avut consecințe însemnate asupra evoluției ulterioare a evenimentelor, petrecute în perioada instituirii și organizării regimului politic al burgheziei și moșierimii. Reprezentanții grupării radicale au fost lipsiți, de la început, de posibilitatea exercitării vreunei influențe în cadrul guvernului, ceea ce a permis conservatorilor să obțină cîștig de cauză în multe probleme controversate [11].

---

[8] Guvernul provizoriu alcătuit după răsturnarea lui Cuza, avea următoarea componență: Ion Ghica (liberal moderat), prim-ministru și ministru de externe; Dimitrie Ghica (conservator), ministru de interne; Ion Cantacuzino (conservator), ministru de justiție; P. Mavrogheni (conservator), ministru de finanțe; C. A. Rosetti (radical), ministrul cultelor și instrucțiunii publice; D. A. Sturdza (liberal moderat, partizan al lui Ion Ghica), ministrul lucrărilor publice; maiorul Lecca, ministru de război. Frédéric Damé, *Histoire de la Roumanie contemporaine depuis l'avènement des princes indigènes jusqu'à nos jours (1822—1900)*, Paris, 1900, p. 154.

[9] „Românul", XIII din 20 martie 1869, p. 234; Ion Bălăceanu, *Souvenirs politiques et diplomatiques. 1848—1903*, Biblioteca Acad., Arhiva Bălăceanu, Mss. I, f. 102—103; „Pressa", III, nr. 45 din 18 martie 1869, p. 178. Într-un alt număr din ziarul „Pressa" se evidenția faptul că „întregul comitet revoluționar de la 11 februarie nu voia să primească intrarea d-lui C. A. Rosetti în cabinet, ca unul ce înclina prea mult către doctrinele anarhice și subversive", *ibidem*, nr. 49 din 22 martie 1869, p. 193. Un participant la evenimentele de la 11 februarie 1866, referindu-se la dificultatea constituirii guvernului provizoriu, ne informează că „discuțiunea, fu lungă și oragioasă, un minut am crezut chiar că totul e compromis... și a trebuit toată insistența... spre a popri și pe unii și pe alții de a ajunge la o ruptură... În sfîrșit, lista, bună, rea, era primită; rămînea programul sau proclamațiunea", Nicolae Blaramberg, *11 februarie relevat*, în „Ordinea" I, nr. 29 din 23 octombrie 1866, p. 117.

[10] „Românul", XIII din 20 martie 1869, p. 254.

[11] Ion C. Brătianu, *Acte și cuvîntări*, publicate de G. Marinescu și C. Grecescu, vol. I2 București, 1935, p. 109—110; „Românul", X, din 6 octombrie 1866, p. 710.

Încălcarea angajamentelor iniţiale [12], încălcare ce avea în vedere împingerea pe un plan secundar a liberalilor radicali, a continuat în toată perioada care face obiectul preocupărilor noastre. Aşa, spre exemplu, reprezentanţii radicalilor au propus, încă înainte de 11 februarie, dizolvarea imediată a Adunării elective, aleasă în timpul domniei lui Al. I. Cuza. După 11 februarie însă, cu toate insistenţele lui C. A. Rosetti, majoritatea miniştrilor conservatori s-au opus „supt felurite preteste", atît dizolvării Adunării elective, cît şi convocării unei constituante [13]. Tergiversarea dizolvării Adunării elective — adunare socotită drept un produs al unor grosolane ingerinţe administrative — nu poate fi explicată decît în contextul general al luptei pentru putere. Explicaţiile date de unii contemporani, explicaţii potrivit cărora miniştrii au amînat dizolvarea Adunării pentru că mai sperau în „conversiunea păcătoşilor" [14], nu au nici un temei pentru a putea fi acceptate. De altfel, chiar unii miniştri conservatori, cum ar fi Dimitrie Ghica, care deţinea importantul portofoliu al internelor, erau convinşi, încă de la jumătatea lunii februarie 1866, „că va fi nevoie de dizolvarea corpurilor legiuitoare şi alegerea unei constituante, măsuri ce vor pune negreşit în fierbere şi mişcare toată ţara" [15]. Dizolvarea Adunării elective a fost acceptată numai atunci cînd miniştrii conservatori au socotit terenul suficient de pregătit pentru a se asigura reprezentanţilor moşierimii victoria în viitoarele alegeri pentru Constituantă. O dizolvare imediată, aşa cum pretindeau radicalii [16], nu a fost acceptată de reprezentanţii grupărilor conservatoare deoarece, la 11 februarie 1866, nu se putea prevedea, nici chiar în linii mari, rezultatul noilor alegeri. În planurile de atunci ale grupărilor politice, răsturnarea lui Al. I. Cuza nu era decît o verigă, socotită necesară, pentru a-şi asigura poziţii preponderente în cadrul noii forme de conducere. Radicalii, mai ales cei aflaţi sub influenţa lui C. A. Rosetti, nutreau speranţa — care s-a dovedit în curînd iluzorie — că „ţara" va sprijini „victoria democraţiei" şi de aceea au insistat pentru dizolvarea imediată a Adunării elective. Spre deosebire de radicali, reprezentanţii conservatorilor s-au dovedit mai realişti şi au căutat să ia toate măsurile, socotite necesare, pentru a putea profita la maximum de perspectivele deschise prin răsturnarea lui Al. I. Cuza [17].

---

[12] Paul Henry, *op. cit.*, p. 275, doc. 167.

[13] „Românul", XIII din 2 martie 1869, p. 193.

[14] I. A. Cantacuzino, *Astăzi sau mîine*, în „Dezbaterile", I, nr. 7, din 19 martie 1866, p. 26.

[15] General Văcărescu, *Memorii*, în „Convorbiri literare", an. L, nr. 1, Bucureşti, 1916, p. 38.

[16] „Românul", XIII din 2 martie 1869, p. 193.

[17] *Ibidem*, din 12—13 februarie 1869, p. 135; Dimitrie Bolintineanu, *Domnii regulamentari şi historia celor trei ani de la 11 februarie pînă astăzi*, Bucureşti, 1869, p. 105.

Exemplele care atestă lupta pentru putere ar putea fi înmulţite. Nu este însă cazul să insistăm prea mult asupra lor. O să ne oprim, totuşi, încă asupra unui fapt care verifică, cu prisosinţă, teza noastră, în legătură cu lupta pentru preponderenţă în perioada de început a regimului instituit la 1866.

Deosebit de semnificativă în acest sens ni se pare campania electorală desfăşurată, în martie-aprilie 1866, cu prilejul pregătirii alegerilor pentru viitoarea Adunare Constituantă [18]. Aşa după cum am mai arătat, conservatorii nu au acceptat o dizolvare imediată a Adunării elective şi au tergiversat lucrurile pînă la 18/30 martie 1866 [19]. Între timp, profitîndu-se de faptul că un conservator, şi anume D. Ghica, se afla la conducerea ministerului de interne, au fost numiţi, în majoritatea judeţelor, prefecţi aparţinînd acestei orientări politice [20]. Deşi s-a constituit un comitet central electoral, care trebuia să asigure alegerea unui număr egal de deputaţi liberali şi conservatori [21], totuşi, în foarte scurtă vreme şi această înţelegere a fost dată repede uitării. Reprezentanţii grupărilor conservatoare nu au respectat nici un moment această înţelegere şi campania electorală s-a transformat, de la început, într-o acerbă concurenţă pentru ocuparea unui număr cît mai mare de locuri în viitoarea Adunare [22]. Prima consecinţă a încălcării înţelegerii iniţiale şi-a găsit expresia în faptul că alegerile, după cum sublinia un contemporan, au dat o majoritate „foarte pronunţată şi nedubioasă... partidului conservator" [23]. Lupta pentru preponderenţă, luptă manifestată deosebit de puternic în timpul campaniei electorale, era explicabilă dacă ţinem seama de faptul că asigurarea unei majorităţi, de o anumită orientare politică, urma să aibă consecinţe serioase asupra viitoarei organizări a regimului [24]. Succesul conservatori-

---

[18] General V ă c ă r e s c u, *op. cit.*, în *loc. cit.*, nr. 2, p. 159—160; C. R ă u ţ u, *Eugeniu Carada, Omul şi opera (1836—1910)*, Bucureşti, 1940, p. 80.

[19] N. I o r g a, *op. cit.*, p. 13; *Istoria României*, vol. IV, Ed. Acad., Bucureşti, 1964, p. 525—526.

[20] C. G. C a n t a c u z i n o, *Epistolă către beizadea Dim. Ghica*, în „Românul", X, din 6 octombrie 1866, p. 710; Paul H e n r y, *op. cit.*, p. 273—274, doc. 167.

[21] „Dezbaterile", I, nr. 13 din 24 martie 1866, p. 49; „Românul", X din 20 martie 1866, p. 113; *ibidem*, din 21 martie 1866, p. 117; *ibidem*, din 24 martie 1866, p. 125; C. R u ţ u, *op. cit.*, p. 80—81.

[22] Referindu-se la lupta electorală, ziarul „Dezbaterile", organ al grupărilor conservatoare, preciza: „este cunoscut că lupta electorală a fost din cele mai călduroase. Să nu ne mirăm dar de protestaţiunile ziarelor sau guvernului asupra incidentelor ivite în tot timpul cît ea a ţinut", „Dezbaterile", I, nr. 24, aprilie 1866, p. 93.

[23] General V ă c ă r e s c u, *op. cit.*, în *loc. cit.*, nr. 4, p. 436.

[24] „Românul", X, din 20 martie 1866, p. 113; Th. V ă c ă r e s c u, participant activ la evenimentele petrecute în această perioadă, explica lupta electorală prin aceea că mulţi oameni politici nutreau speranţa că vor putea ajunge la tron. „Acum, spunea el, cînd ştirile din afară arătau ostilitatea marilor puteri, în conferinţele de la Paris, şi prin urmare începea a se învedera posibilitatea revenirii la domnia pămînteană, cele două partide politice ale noastre, începeau a lua poziţiune pentru

lor în alegeri ni se pare explicabil deoarece ei au reuşit, de la început, să pună mîna pe principalele pîrghii de conducere în cadrul statului. În afară de aceasta, există însă şi alţi factori care au favorizat victoria conservatorilor în alegeri. Astfel, liberalii radicali, pentru a-şi consolida victoria de la 11 februarie 1866, au propus să se ia toate măsurile necesare pentru ca partizanii fostului domnitor să nu poată pătrunde în viitoarea Adunare Constituantă [25]. Ostilitatea radicalilor împotriva aşa-numiţilor „cuzişti" [26], a fost folosită cu abilitate de conservatori, care, sub masca luptei împotriva „cuzismului", au făcut tot ce era posibil pentru a împiedica pătrunderea în adunare a reprezentanţilor unor importante grupări liberale, care nu au luat parte la răsturnarea lui Al. I. Cuza [26 bis]. Conservatorii nu aveau decît de cîştigat din contradicţiile existente între grupările liberale; acestea, în mod firesc, îi favorizau în lupta pentru putere.

Ascendentul continuu al conservatorilor, în lunile care au urmat după lovitura de stat, necesită, credem, unele explicaţii mai largi. Aceste explicaţii se impun cu atît mai mult cu cît, cel puţin în funcţie de tezele actuale, existente în istoriografia noastră, oricine îşi poate pune întrebarea: cum se explică faptele petrecute după 11 februarie 1866, cînd este ştiut că, răsturnarea lui Al. I. Cuza şi instituirea noului regim au fost opera comună a reprezentanţilor celor două clase dominante, care urmăreau să-şi împartă puterea în stat, dat fiind faptul că se definitivase coaliţia burghezo-moşierească [27]? Întrebarea ni se pare legitimă şi firească dar un răspuns va fi destul de greu de dat la această chestiune. Este adevărat că în actuala noastră istoriografie se consideră că, la 1866, alianţa burghezo-moşierească era definitivată [28]. Indiferent dacă sîntem sau nu de acord cu această teză sau cel puţin cu explicaţiile date pentru demonstrarea ei [29], credem că ea nu oferă toate elementele necesare pentru a da un răspuns întrebării de mai sus. De aceea, considerăm că explicaţiile trebuie căutate nu

---

a face să triumfe candidatul lor respectiv şi, pentru aceasta căutau a-şi alege cîţi mai mulţi partizani în Camera legiuitoare ce avea să se alcătuiească în curînd". General V ă c ă r e s c u, *op. cit.*, în *loc. cit.*, nr. 2, p. 159—160.

[25] „Românul", X, 11, 12 aprilie 1866, p. 177.

[26] *Ibidem*, din 24 martie 1866, p. 125.

[26 bis] Este vorba de gruparea liberal moderată din jurul lui M. Kogălniceanu, grupare ce avea rol important în Moldova. De asemenea, nu putem să neglijăm gruparea din jurul lui N. Creţulescu.

[27] *Istoria României*, vol. IV, Ed. Acad., Bucureşti, 1964, p. 518—519.

[28] *Ibidem*, p. 518—519.

[29] Referindu-se la acest lucru Gh. Georgescu-Buzău sublinia că aplicarea reformei agrare, chiar aşa limitată cum a fost, a nemulţumit pe marii arendaşi, precum şi pe cea mai mare parte din moşierii care-l sprijiniseră pe Alexandru Ion Cuza, *împingîndu-i treptat pe poziţiile monstruoasei coaliţii, care se confunda tot mai mult cu coaliţia burghezo-moşierească în întregimea ei*, (subl n.n. — RV..), Gh. G e o r g e s c u-B u z ă u, *Instaurarea şi organizarea regimului burghezo-moşieresc (1866)*, în *Istoria României*, vol. IV, p. 519.

atît în definitivarea alianței burghezo-moșierești, cît în raportul de forțe existent între grupările politice care au contribuit la instituirea noului regim. De asemenea, analiza atentă a situației interne și a conjuncturii internaționale ne poate furniza elemente importante pentru explicarea evenimentelor petrecute după 11 februarie 1866.

Este foarte adevărat că la prima vedere s-ar părea că răsturnarea lui Cuza și instituirea noului regim ar fi opera comună a burgheziei și a moșierimii. Acest lucru este valabil numai în cazul unei analize superficiale a faptelor. La o cercetare mai atentă se poate constata însă că burghezia, spre exemplu, nu a participat sau nu a sprijinit în totalitatea ei ceea ce s-a petrecut *la* și *după* 11 februarie 1866. Astfel, la răsturnarea lui Al. I. Cuza și la instituirea noului regim, din rîndurile burgheziei au participat numai unele grupări politice, cum ar fi liberalii radicali sau moderații munteni grupați în jurul lui Ion Ghica. Acesta din urmă însă nu dispunea de partizani numeroși și a exercitat influență asupra evenimentelor mai mult prin personalitatea sa decît prin numărul aderenților. În plus, între Ion Ghica și radicali o colaborare era greu de realizat. Veleitățile la domnie, veleități la care Ion Ghica nu a renunțat în 1866 [30], au înăsprit relațiile dintre cele două părți și au împiedicat orice posibilitate de înțelegere. Mai mult decît atît, o mare parte a burgheziei, reprezentată prin grupările din jurul lui M. Kogălniceanu sau N. Krețulescu sau prin individualități de marcă cum ar fi V. Alecsandri, C. Negri, C. Bolliac etc., nu a participat nici la răsturnarea lui Cuza nici la instituirea noului regim. În plus, liberalii radicali, orbiți de dușmănia lor față de Cuza, au făcut greșeala de a refuza orice colaborare cu M. Kogălniceanu [31] care, după mișcarea separatistă de la Iași, s-a oferit să sprijine noul regim pentru a apăra menținerea Unirii [32]. Alungarea lui M. Kogălniceanu din Adunarea Constituantă ni se pare mai mult decît elocventă pentru a demonstra că, în acel moment, orice colaborare era imposibilă între radicali și moderații moldoveni, grupați în jurul „omului de la 2 mai" [33]. Acest act de răzbunare politică a avut consecințe însemnate pentru raportul de forțe existent atunci între grupările liberale și conservatoare.

În afară de cele menționate pînă acum, trebuie să subliniem faptul că liberalii radicali munteni nu se împăcau atunci nici cu alte grupări care reprezentau interesele unei anumite părți din cadrul burgheziei moldovene. Este vorba, în esență, de acea grupare liberală moldoveană, care, în scurtă vreme, se va constitui în cunoscuta „fracțiune liberă și independentă". Viitorii „fracționiști" nu simpatizau nici cu ideile nici cu metodele de acțiune ale radicalilor. Așa, spre exem-

---

30 General V ă c ă r e s c u, *op. cit.*, în *loc. cit.*, an XLVIII, nr. 10, octombrie 1914, p. 975—976.

31 Mihail K o g ă l n i c e a n u, *Texte social-politice alese*, Ed. pol., București, 1967, p. 267—268; Paul H e n r y, *op. cit.*, p. 81.

32 Bibl. Acad. R.S.R., Arhiva Kogălniceanu, Corespondență, 100. 387.

33 „Monitorul oficial", nr. 261 din 29 noiembrie/11 decembrie 1866, p. 1230.

plu, deputaţii liberali moldoveni, înainte de a se prezenta la lucrările Adunării Constituante, au cerut Locotenenţei domneşti garanţii împotriva „tabacilor" din Bucureşti [34]. În asemenea condiţii, o colaborare era greu de realizat. Neînţelegerile iscate pe tema prinţului străin au înrăutăţit şi mai mult lucrurile. Deputaţii liberali moldoveni au făcut opoziţie faţă de noul domn, ceea ce i-a nemulţumit pe radicali care, prin I. C. Brătianu, au jucat un rol însemnat în aducerea lui Carol de Hohenzollern la tronul României. Nemulţumirea radicalilor era cu atît mai mare cu cît liberalii moldoveni nu era ostili domnului străin în general, aşa cum s-a susţinut uneori; ei nu voiau să accepte decît un prinţ latin şi nu unul german [35].

Chiar din această analiză sumară, se poate constata că la răsturnarea lui Al. I. Cuza şi la instituirea noului regim a participat numai o parte a burgheziei. În ceea ce priveşte organizarea regimului, constatarea rămîne valabilă impunîndu-se doar precizarea că grupările liberale reprezentate în Adunarea Constituantă erau divizate, ceea ce nu le-a permis să reziste ofensivei conservatoare. Integrarea tuturor grupărilor politice burgheze în cadrul noului regim s-a realizat treptat, în cîţiva ani, iar unele personalităţi, mai ales dintre colaboratorii apropiaţi ai lui Al. I. Cuza, nu au aderat niciodată la noua ordine.

O burghezie neunitară din punct de vedere politic, frămîntată de contradicţii, lipsită de aportul unor personalităţi marcante, nu a putut şi nici nu putea să-şi impună punctul de vedere în rezolvarea complicatelor probleme pe care le ridica instituirea şi organizarea noului regim politic.

De această situaţie au profitat la maximum grupările conservatoare, care au reuşit să obţină cîştig de cauză în lupta pentru putere. Nu se poate nega faptul că şi moşierimea, la 1866, era împărţită în diferite grupări politice; dar — şi acest lucru trebuie subliniat — deosebirile dintre ele nu erau atît de importante încît să influenţeze asupra unităţii de acţiune. La 1866, conservatorii au acţionat mult mai unitar, au fost mai bine organizaţi şi au reuşit să-şi asigure majoritatea în Adunarea Constituantă, ceea ce le-a permis, după cum vom vedea, să-şi impună punctul de vedere în privinţa organizării noului regim. Unitatea de acţiune a grupărilor conservatoare, reprezentante ale intereselor moşierimii, este explicabilă. La 1866 conservatorii de toate nuanţele au acţionat nu în numele unor grupări, ci în numele unei clase ce era nemulţumită, în totalitatea ei, de domnia lui Al. I. Cuza. Reformele lui Cuza au zdruncinat poziţiile economice şi politice ale moşierimii într-o asemenea măsură încît, după 1864, moşierimea părea a fi definitiv condamnată să joace un rol secundar din punct de

[34] Paul Henry, *op. cit.*, p. 360, doc. 252; Supliment la „Monitorul oficial", nr. 65 din 21 martie/2 aprilie 1867, p. 384.

[35] „Monitorul oficial", nr. 98 din 5/17 mai 1866, p. 433—434; *ibidem*, nr. 99 din 7/19 mai 1866, p. 437—438.

vedere politic. De aceea, la 1866, conservatorii s-au arătat preocupaţi să găsească mijloacele necesare pentru a-şi *recîştiga* influenţa politică, influenţă socotită necesară pentru *garantarea* intereselor economice ale moşierimii Conservatorii au acţionat în numele unei clase nemulţumită de un regim ce-i periclitase interesele economice şi politice. Ei luptau pentru a *recîştiga* o influenţă politică socotită necesară pentru *a se apăra*, pentru *a se asigura* împotriva unor noi reforme, menite să le lezeze interesele. În aceste condiţii, unitatea nu era greu de realizat. Aflaţi în condiţii şi pe poziţii diferite, foştii aliaţi de la 11 februarie, după răsturnarea domnului — singurul element comun ce-i unea — era firesc să se despartă şi să lupte pentru realizarea intereselor proprii. În această confruntare, radicalii nu aveau şanse de reuşită. Ei au luptat împotriva domniei personale a lui Cuza în numele *lărgirii* democraţiei burgheze dar s-au aliat cu grupările conservatoare care erau interesate în primul rînd în *limitarea* democratizării iniţiate de domnitorul Unirii. Conservatorii doreau să stăvilească procesul de înnoire; de aceea, după 11 februarie 1866, ei nu mai vedeau în radicali aliaţi ci adversari care trebuiau combătuţi pe toate planurile şi prin toate mijloacele posibile. Liberalii radicali erau dezavantajaţi în lupta pentru putere deoarece ei s-au manifestat mai mult în numele unei grupări nemulţumite pentru că nu a fost utilizată la conducere de Al. I. Cuza, în timp ce conservatorii, de toate nuanţele, au acţionat ca reprezentanţii unei clase nemulţumită de reformele înfăptuite. Ca urmare a acestui fapt, ei urmăreau să se consolideze pentru a împiedica, în viitor, ascendentul altor grupări pe care le socoteau periculoase pentru interesele lor.

În afară de aceasta, ascendentul conservatorilor a fost favorizat, în mare măsură, şi de conjunctura internaţională. Răsturnarea lui Al. I. Cuza a pus tînărul stat naţional român într-o situaţie dificilă. Unele puteri garante, ostile unirii, au socotit momentul favorabil să se revină la separaţie. Austria, Rusia, Turcia, invocînd faptul că unirea a fost recunoscută numai pe timpul domniei lui Cuza, au făcut eforturi serioase pentru desfacerea ei [36]. Aceste puteri urmăreau cu ochi de argus eventualitatea izbucnirii unor frămîntări interne care să constituie un pretext legal pentru o intervenţie militară în România. Or, conservatorii, care cunoşteau poziţia puterilor garante, îşi dădeau seama că, în asemenea condiţii, liberalii radicali nu vor încerca să facă apel la populaţia orăşenescă întrucît o „mişcare de stradă" putea periclita existenţa statului [37]. Acest lucru i-a încurajat foarte mult şi aceasta explică, în mare măsură, de ce conservatorii s-au situat, în perioada instituirii şi organizării regimului, pe poziţii de

---

[36] În legătură cu această problemă, vezi Paul Henry, *op. cit.*, p. 48—52; 54—59; T. W. Riker, *op. cit.*, p. 624—643.

[37] „Românul", XIII din 12—13 februarie 1869, p. 133; *Istoricul partidului naţional-liberal de la 1848 pînă astăzi*, Bucureşti, 1923, p. 77.

ofensivă continuă. Conjunctura internaţională a exercitat o influenţă considerabilă asupra raportului de forţe dintre grupările liberale şi cele conservatoare. Aşa, spre exemplu, unele puteri garante au condiţionat recunoaşterea noii stări de lucruri, numai cu condiţia înlăturării radicalilor de la conducere [38]. Acest lucru nu putea decît să încurajeze ofensiva grupărilor conservatoare. Studierea aprofundată a conjuncturii internaţionale va permite, credem, elucidarea multor probleme legate de instituirea şi organizarea noului regim. În această perioadă, conjunctura internaţională a avut o influenţă substanţială asupra istoriei noastre, de aceea o studiere atentă a acestei probleme se impune cu necesitate.

Ascendentul conservatorilor a avut consecinţe serioase şi asupra începutului organizării regimului instituit la 1866. Dezbaterile purtate în jurul constituţiei de la 1866, dovedesc că şi începuturile organizării noului regim s-au aflat sub semnul dominaţiei elementelor conservatoare [39]. Ca urmare a acestui fapt, dispoziţiile principale ale constituţiei de la 1866 reflectă nu adevăratul raport de forţe existent între clasele dominante, ci doar pe acel existent între grupările reprezentate atunci în Adunarea Constituantă. Datorită acestui fapt, conservatorii au putut să-şi impună voinţa în elaborarea acelor prevederi constituţionale menite să le asigure influenţa politică dominantă în cadrul noului regim. Cu prilejul dezbaterilor purtate pe marginea constituţiei, se poate constata, o dată în plus, tendinţa conservatorilor de a limita influenţa politică a grupărilor liberale şi în special a celei radicale. Lucrările Adunării Constituante au reliefat şi mai pregnant faptul că, după 11 februarie 1866, reprezentanţii grupărilor conservatoare n-au voit să respecte de loc înţelegerile stabilite anterior cu cei care i-au ajutat atît de mult la răsturnarea lui Al. I. Cuza. Dorinţa de a-şi asigura preponderenţa politică, dorinţă favorizată de împrejurările interne şi internaţionale, a fost singura raţiune căreia i-au rămas credincioşi conservatorii, în toate acţiunile lor din perioada cercetată de noi. Aşa se explică de ce deputaţii conservatori au modificat substanţial proiectul iniţial de constituţie, proiect în care influenţa ideilor radicale era foarte pronunţată [40]. În

[38] Arhivele Statului Bucureşti, Fond Casa Regală, dos. nr. 38/1866, f. 2; *ibidem*, dos. nr. 30/1866, f. 23. Delegaţia română, alcătuită din B. Boerescu şi G. Costaforu, îl informa, la 8 iunie 1866, pe ministrul de externe român, cu prilejul vizitei făcute la Petersburg, că Gorceakov era foarte nemulţumit de prezenţa radicalilor în guvern. El cerea înlăturarea „elementului demagogic" de la conducere.

[39] „Pressa", II, nr. 18 din 11 februarie 1866, p. 68—70; A. D. Xenopol, *Istoria partidelor politice*, I_2, p. 546.

[40] I. C. Filitti, *Izvoarele constituţiei de la 1866 (Originile democraţiei române)*, Bucureşti, 1921, p. 4; C. Răuţu, *op. cit.*, p. 81—83; *Memoriile regelui Carol I al României. (De un martor ocular)*, vol. I, Bucureşti, 1909, p. 70; Aristid Pascal, *Naţiunea în faţa constituţiunii*, în „Ordinea", I, nr. 19 din 29 septembrie 1866, p. 74.

noul proiect de constituţie, prezentat Adunării de conservatorul Aristide Pascal [41], n-a mai fost păstrată nici una din prevederile care ţinteau la lărgirea democraţiei burgheze. Este vorba, în esenţă, de prevederile electorale, de veto-ul suspensiv şi de sistemul unicameral preconizat de radicali. În locul acestora, deputaţii conservatori au propus sistemul bicameral, cu instituţia senatului, veto-ul absolut şi au modificat prevederile electorale pentru a asigura, în perspectivă, preponderenţa moşierimii în corpurile legiuitoare. În jurul acestor probleme s-au purtat dezbaterile cele mai aprinse în cadrul Adunării constituante. Nu intenţionăm să ne oprim aici asupra lor. Am făcut-o cu alt prilej şi nu socotim necesar să insistăm din nou asupra lor [42]. În lucrarea de faţă intenţionăm numai să subliniem faptul că, la organizarea regimului, conservatorii au obţinut cîştig de cauză în legătură cu acele prevederi constituţionale ce erau menite să determine culoarea politică a corpurilor legiuitoare. Astfel, prevederile electorale, incluse şi în textul constituţiei, pentru a nu putea fi uşor modificate [43], asigurau preponderenţa moşierimii în două din cele patru colegii electorale, menite să desemneze membrii Adunării deputaţilor [44]. Mai mult decît atît, spre deosebire de alte ţări, conservatorii au impus pentru senat o bază electorală complet diferită faţă de aceea a Adunării deputaţilor. În acest fel, senatul devenea, după cum s-a remarcat chiar de către contemporani, o instituţie prin excelenţă moşierească [45]. Aceste fapte au avut consecinţe însemnate pentru evoluţia ulterioară a vieţii politice din România. Aplicarea corectă a prevederilor electorale echivala cu asigurarea continuă a unor majorităţi conservatoare. Alte grupări politice îşi puteau asigura majorităţile necesare numai prin încălcarea flagrantă a prevederilor electorale. Perioada cuprinsă între anii 1866—1871 oferă exemple de-a dreptul spectaculoase în legătură cu aşa-numita „influenţă morală" pe care liberalii au fost siliţi să o exercite pentru a-şi asigura majorităţile necesare, spre a se impune sau menţine la conducere [46].

---

[41] *Istoria României*, vol. IV, Ed. Acad., Bucureşti, 1964, p. 529.

[42] V. Russu, *Frămîntări politice în perioada instaurării regimului burghezo-moşieresc (martie-iunie 1866)*, în „Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza" din Iaşi, secţiunea III, Istorie, tomul XIII, 1967, p. 119—129; vezi şi A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 509—547.

[43] *Istoricul partidului naţional-liberal de la 1848 şi pînă astăzi*, Bucureşti, 1923, p. 79—80.

[44] V. Russu, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 127—128.

[45] G. P. Bacaloglu, *Ce este senatul? Una superfetaţiune constituţionale*, Bucureşti, 1868, p. 10; Eugen Lovinescu, *Istoria civilizaţiei române moderne. Forţele reacţionare*, Bucureşti, 1925, p. 32—33; Mircea Djuvara, *Puterea legiuitoare*, în *Noua constituţie a României*, Bucureşti, 1922, p. 103; Constantin C. Dissescu, *Dreptul constituţional*, ed. a 3-a, Bucureşti, 1915, p. 696.

[46] C. Gane, *P. P. Carp şi locul său în istoria politică a ţării*, vol. I, Bucureşti, 1936, p. 114—115; „Monitorul oficial", 17/29 noiembrie 1867, p. 1271.

Succesele obţinute de conservatori, în privinţa organizării noului regim, au fost favorizate, în mare măsură şi de conjunctura internaţională. Astfel, constituţia trebuia votată în grabă pentru a dovedi puterilor garante că în ţară există stabilitate internă şi înţelegere între grupările politice [47]. Conservatorii au speculat această necesitate şi, de multe ori, în faţa opoziţiei liberale, faţă de unele prevederi ale constituţiei, au ameninţat cu retragerea din Adunare sau au propus amînarea lucrărilor pînă în toamna anului 1866 [48]. Nici una din aceste soluţii nu putea fi acceptată de liberali datorită pericolelor ce s-ar fi putut naşte pentru existenţa statului. Referindu-se la această tactică a conservatorilor, C. A. Rosetti preciza, în „Românul" din 22 octombrie 1866, că „stînga a făcut concesii, spre a evita pericolele ce ar fi rezultat din o disoluţiune a Camerei, cu care ameninţa majoritatea Adunării, zicînd că se retrage de nu i se vor face concesiunile ce vrea".

Constituţia de la 1866 a fost votată în grabă dar majoritatea oamenilor politici din grupările liberale — le avem în vedere pe cele care au participat la elaborarea ei — au socotit-o drept un act provizoriu, menit să răspundă unor nevoi presante ale momentului. Aşa, spre exemplu, I. C. Brătianu, chiar în cadrul Adunării Constituante, preciza, în şedinţa din 20 iunie 1866, că nici o lucrare nu este eternă şi „dacă această constituţiune va răspunde la adevăratele trebuinţe şi interese ale naţiunii, va dăinui mult, dacă nu, se înţelege că nu va dăinui" [49]. Din aceste cuvinte, rostite pentru liniştirea partizanilor nemulţumiţi, răzbătea, cît se poate de clar, dorinţa acestei grupări de a revizui, în împrejurări favorabile, o constituţie, care era socotită mult prea favorabilă pentru conservatori. De altfel, lupta radicalilor împotriva constituţiei va fi deschisă încă din toamna anului 1866 cînd C. A. Rosetti, prin „Românul" a pornit o adevărată campanie împotriva prevederilor electorale [50].

---

[47] Unele concesii importante ale radicalilor au fost explicate prin presiunile „morale" ale Occidentului. Între altele, după mărturiile unor deputaţi, senatul ar fi fost acceptat în urma acestui gen de presiuni. „Monitorul oficial", nr. 140 din 28 iunie/10 iulie 1866, p. 631. Referindu-se la necesitatea votării constituţiei, I. C. Brătianu, în şedinţa Adunării Constituante din 20 iunie 1866, sublinia, între altele: „Guvernul s-a hotărît, în faţa unei nevoi, în faţa agitaţiunei spiritelor din întru (să nu zic a intrigilor pe care le cunoaşteţi toţi), ca cu o oră mai înainte să iasă din această situaţiune... Poate şi eu, continua el, aşi fi voit ca în această constituţiune să se înscrie mai multe libertăţi, să se ia mai multe garanţii, dară garanţia cea mai mare este să ne dăm o bază şi să putem în faţa străinilor, să ne arătăm ca constituiţi, să facem să piară, atît în spiritul celor din întru, care încă doresc această stare de lucruri, să piară orice speranţă", *ibidem*, nr. 134 din 21 iunie/3 iulie 1866, p. 600.

[48] C. G. Cantacuzino, *Epistolă către beizadea Dim. Ghica*, în „Românul", X, 6 octombrie 1866, p. 710; *ibidem*, din 1 octombrie 1866, p. 693—694.

[49] „Monitorul oficial", nr. 134 din 21 iunie/3 iulie 1866, p. 600.

[50] „Românul", X din 23 septembrie 1866, p. 665; *ibidem*, din 1 octombrie 1866, p. 693—694; *ibidem*, din 6 octombrie 1866, p. 710; „Ordinea", I, nr. 19 din 29 septembrie 1866, p. 74.

La rîndul lor, conservatorii, prin organul lor de presă „Ordinea", regretau includerea în constituţie a unor libertăţi democratice prea largi, incompatibile cu stadiul de dezvoltare al României, libertăţi care, utilizate de radicalii „mazzinişti", puteau deveni periculoase pentru starea de lucruri stabilită la 1866.

Nemulţumirea ambelor tabere ni se pare firească. Nici una din grupările participante la instituirea şi organizarea noului regim nu era satisfăcută de rezultatele obţinute la 1866. Fiecare grupare politică, liberală sau conservatoare, a nutrit speranţa asigurării unei preponderenţe clare şi indiscutabile în cadrul noii forme de conducere. Răsturnarea lui Cuza, socotită, chipurile, de interes comun, trebuia, în esenţă, doar să deschidă calea pentru realizarea obiectivelor proprii fiecăreia din grupările participante la realizarea acestui act cu consecinţe însemnate pentru istoria noastră din perioada ulterioară. La 1866, însă, numai conservatorii, din motivele arătate mai sus, au reuşit să-şi realizeze o mare parte din obiectivele urmărite înainte şi după căderea lui Cuza. Radicalii, nemulţumiţi pentru că Al. I. Cuza nu s-a sprijinit cu precădere pe gruparea lor, i-au făcut acestui domnitor o opoziţie îndîrjită şi au văzut în răsturnarea lui principalul mijloc pentru a putea juca cel mai important rol în viaţa politică a ţării, rol menit să le îngăduie realizarea planurilor de politică internă şi externă [51]. La 1866, radicalii nu şi-au putut îndeplini obiectivele urmărite însă de la 1859. Ei s-au trezit în strania situaţie de „învinşi ai lui 11 februarie", ceea ce i-a nemulţumit şi i-a determinat să lupte, cel puţin pînă la 1871, pentru o nouă formă de organizare a regimului, organizare menită să le garanteze preponderenţa pe planul vieţii politice.

Victoria obţinută de conservatori la 1866, cu prilejul organizării noului regim, a avut consecinţe însemnate pentru viaţa politică a României pînă la războiul de independenţă. Prevederile electorale, aşa cum era de aşteptat, au asigurat în corpurile legiuitoare, de cele mai multe ori, o preponderenţă conservatoare, ceea ce a avut drept rezultat, cu unele excepţii, împingerea pe un plan secundar a grupărilor liberale, care au dezlănţuit, mai ales în primii ani, o dîrză luptă pentru putere [52].

---

[51] Paul Henry, *op. cit.*, p. 8—9.

* Este vorba de guvernările liberal-radicale din perioada cuprinsă între 1 martie 1867—16 noiembrie 1868.

[52] *Istoria României*, vol. IV, Ed. Acad., Bucureşti, 1964, p. 535—560. Tendinţa de a-i împinge pe radicali pe un plan secundar poate fi constatată şi după votarea Constituţiei de la 1866. Aşa, spre exemplu, ziarul conservator „Ordinea" aprecia că gruparea radicală „trebuie să fie în minoritate atît în ţară cît şi în corpurile legiuitoare", deoarece „fiind în majoritate şi preponderent ni se pare fatalmente predispus de a schimba tendinţele şi spiritul oricării instituţii, de orice natură ar fi". În schimb, aprecia acelaşi ziar, „partidul oamenilor grupaţi împrejurul principiilor de conservaţie trebuie din contră a fi preponderent şi în majoritate atît în ţară cît şi în corpurile legiuitoare", „Ordinea", I, nr. 22 din 6 octombrie 1866, p. 86.

Poziţia adoptată faţă de noua constituţie, în perioada cuprinsă între 1866—1871, reflectă, cu prisosinţă, nemulţumirea acestor grupări politice faţă de începuturile organizării noului regim. Ca urmare a acestui fapt, liberalii sau conservatorii, din diferite motive, vedeau în constituţie numai o operă provizorie, care urma să fie modificată sau înlăturată [53].

Asemenea preocupări existau şi în anturajul intim al noului domnitor. Astfel, consilierul Werner, care l-a însoţit pe Carol I în România, socotea necesară modificarea neîntîrziată a noii legi fundamentale, care părea a fi prea liberală pentru România. La scurtă vreme de la votarea constituţiei, mai precis, la 30 iulie/11 august 1866, Werner îi scria lui Carol Anton de Hohenzollern: „Constituţia are multe defecte, dar nu trebuie uitat că este important, înainte de toate, să ai una, oricum ar fi, *că deja viitoarea Cameră îi va aduce, fără îndoială, modificări* (subl. n. — R.V.). Este incontestabil că pentru această ţară, continua Werner, un regim absolutist ar fi cel mai bun şi cel mai propriu, dar un asemenea regim, regreta el, nu mai este posibil" [54].

Ne-am oprit asupra acestui pasaj deoarece ni se pare că el depăşeşte însemnătatea unei păreri cu caracter personal. Din el se poate deduce că, încă în 1866, nici Carol I nu era străin de ideea modificării constituţiei. Speranţa exprimată de Werner, în legătură cu apropiata modificare a legii fundamentale, nu-şi putea găsi izvorul decît în discuţiile purtate de consilierul prusian cu Carol I. De altfel, tendinţa lui Carol I de a modifica constituţia ne este confirmată şi de alte informaţii. Aşa, spre exemplu, Emile Picot, secretarul francez al lui Carol I, îi scria d-nei Cornu, la 2/14 noiembrie 1866, că noul domnitor considera drept imprudent jurămîntul depus pe Constituţie şi se arăta din ce în ce mai decis să-şi impună voinţa fără a ţine prea mult seama de prevederile legii fundamentale [55].

Nemulţumirea împotriva formei de organizare a noului regim părea aproape generală. Ca urmare a acestui fapt, nu ni se pare de loc întîmplător că noua formă de organizare a regimului politic, cel puţin în perioada anilor 1866—1871, a fost socotită, de toate grupările politice, drept un act cu caracter provizoriu, menit să umple un gol necesar pînă la găsirea unor soluţii mai potrivite. Cauze interne şi împrejurări internaţionale au impus grupărilor politice, liberale sau conservatoare, acceptarea, în anul 1871, a noii forme de organizare a re-

53 Arhivele Statului Bucureşti, Fond Casa regală, dos. nr. 22/1867, f. 1—5; *ibidem*, dos. nr. 12/1871, f. 1—36. Aşa, spre exemplu, radicalii, încă în 1866, au declarat că „partidul stîngii votînd Constituţiunea a sacrificat principiile şi credinţele sale, dar fiind că aceasta a făcut-o într-un mod provizoriu şi silit de împrejurări, el va lupta totdeauna pentru dobîndirea acelor principii". Aristid Pascal, *Naţiunea în faţa Constituţiunii*, în „Ordinea", I, nr. 19 din 29 septembrie, 1866, p. 74.

54 Démètre A. Sturdza, *op. cit.*, p. 311.

55 Georgescu-Tistu, *Correspondance d'un secrétaire princier en Roumanie; Emile Picot (1866—1868)*, Paris, 1927.

gimului politic din România. Din rațiuni bine definite, impuse de limitele prezentei lucrări nu insistăm mai mult asupra acestei probleme. Asupra acestei chestiuni vom reveni cu alt prilej.

În afară de cele discutate pînă acum, socotim necesar să ne oprim, măcar în linii generale, asupra locului pe care îl ocupă problema prințului străin în cadrul luptei pentru putere dintre grupările politice, în perioada care face obiectul preocupărilor noastre. În noua noastră istoriografie, această problemă este puțin discutată. De obicei, discuțiile sînt limitate la analiza atribuțiilor acordate lui Carol I prin Constituția de la 1866 [56]. La rîndul ei, vechea istoriografie s-a ocupat, de preferință, de analiza împrejurărilor în care s-a ajuns la aducerea lui Carol de Hohenzollern pe tronul României [57].

Pentru istoricul începuturilor regimului politic al burgheziei și moșierimii, problema prințului străin prezintă un mare interes [58].

În lucrarea de față nu intenționăm să analizăm problema prințului străin sub toate aspectele. De aceea, în funcție de obiectivul propus, o să încercăm să reliefăm numai măsura în care problema prințului străin a contribuit la adîncirea luptei pentru putere între grupările liberale și conservatoare, în perioada instituirii și începuturilor organizării noului regim. În ceea ce privește aducerea prințului străin, adeziunea era aproape generală. Neînțelegeri existau însă în privința candidatului și atribuțiilor viitorului domn. În plus, fiecare grupare politică urmărea să obțină ascendent pe lîngă noul domnitor, pentru a-și putea realiza, și pe această cale, tendințele de preponderență în cadrul noului regim.

Neînțelegerile în privința candidatului la tron au apărut imediat după răsturnarea lui Cuza. Liberalii radicali, spre exemplu, încă înainte de 11 februarie, s-au pronunțat pentru alegerea prințului Napoleon [59]. După unele informații, în manifestul inițial, care trebuia adresat populației după răsturnarea domnitorului, drept succesor al lui Cuza fusese desemnat prințul Napoleon. Reprezentanții conservatorilor, care făceau parte din comitetul de conducere al „monstruoasei coaliții", au modificat, fără știrea radicalilor, textul manifestului și, în acest fel, s-a ajuns, în dimineața zilei de 11 februarie 1866, la proclamarea ca domnitor a contelui Filip de Flandra [60]. Acest lucru i-a nemulțumit pe radicali, care-și vedeau planurile dejucate și în acest domeniu. De alt-

---

56 *Istoria României*, vol. IV, Ed. Acad., București, 1964, p. 530—531.

57 Frédéric Damé, *op. cit.*, p. 161—171; Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 17—32.

58 Paul Henry, *op. cit.*, p .27; N. Iorga, *op. cit.*, p. 8, p. 27—28.

59 Alexandru Marcu, *Conspiratori și conspirații*, București, 1935, p. 337.

60 „Românul", XIII din 20 martie 1869, p. 254; *ibidem*, din 25 martie 1869, p. 270; „Pressa", II, nr. 20 din 16 februarie 1869, p. 78; *ibidem*, nr. 37 din 8 martie 1869, p. 145. Referindu-se la proclamația inițială, întocmită de C. A. Rosetti, Nicolae Blaremberg, participant activ la evenimentele de la 11 februarie 1866, ne informează că acest document a fost făcut pierdut de D. A. Sturdza. N. Blaremberg, *11 februarie revelat*, în „Ordinea", I, nr. 29 din 23 octombrie 1866, p. 117.

fel, proclamarea ca domnitor a lui Filip de Flandra pare a fi destul de suspectă deoarece se știa, încă din 1857, că acesta nu era dispus să accepte tronul Principatelor[61]. Mai mult, cu cîteva luni înainte de 11 februarie 1866, Filip de Flandra a fost sondat din nou dar a răspuns, și acum, printr-un refuz categoric[62]. Cu toate acestea, el a fost proclamat drept domnitor la tronul rămas vacant prin răsturnarea, pe cale de complot, a lui Al. I. Cuza. Proclamarea lui Filip de Flandra pare a dovedi, o dată în plus, existența unor disensiuni destul de serioase în sînul grupărilor care au contribuit la răsturnarea lui Cuza. Se pare că o parte a conservatorilor și liberalilor moderați s-au folosit de candidatura lui Filip de Flandra numai pentru a dovedi imposibilitatea aducerii unui prinț străin pe tronul României. Manevra era menită, probabil, să dea un oarecare temei pretențiilor acelor care au luptat împotriva lui Cuza și din dorința de a-i lua locul[63].

Ipoteza ni se pare suficient de plauzibilă. Mulți dintre membrii „monstruoasei coaliții" au nutrit și încă nutreau speranța de a ocupa tronul. Așa, spre exemplu, după răsturnarea lui Cuza, s-a vorbit mult, în țară și în străinătate, de intențiile lui Ion Ghica de a folosi postul înalt ce-l obținuse pentru a ajunge domnitor[64]. Colonelul Haralambie, informat de acest lucru, i-a declarat lui Ion Ghica — în prezența celorlalți miniștri — că-l va ucide dacă ar încerca să ajungă domn înșelîndu-i astfel pe militari, care au participat la complot numai pentru că li s-a garantat solemn aducerea unui prinț străin[65]. Ion Ghica însă nu era singurul candidat prezumtiv la tronul rămas vacant. Toți miniștrii conservatori erau bănuiți că nu urmăreau altceva decît să ajungă la domnie. Prinții Bibescu și Știrbei n-au rămas nici ei în afara acestor preocupări[66]. Poziția ostilă a conferinței ambasadorilor de la Paris față de ideea prințului străin[67] a dat speranțe destul de mari unora din pretendenții la tron[68]. După unele opinii, apriga luptă electorală din perioada alegerilor pentru Adunarea Constituantă s-ar fi datorat și preocupării unor miniștri de a-și asigura o majoritate care

---

[61] Paul Henry, *op. cit.*, p. 46.

[62] „Românul", XII din 25 martie 1869, p. 270; „Pressa", II, nr. 20 din 16 februarie 1869, p. 78.

[63] Paul Henry, *op. cit.*, p. 5—6; T. W. Riker, *op. cit.*, p. 610. După unele opinii, prin proclamarea precipitată a lui Filip de Flandra s-ar fi urmărit să se înlăture „toute compétition indigène et établir un fait accompli", Démètre A. Sturdza, *op. cit.*, p. XVI; Paul Henry, *op. cit.*, p. 44; graba proclamării lui Filip de Flandra a fost explicată și în alt mod. Astfel, unii au fost de părere că, prin acest act, oamenii politici români au urmărit să demonstreze că nu vor accepta un domnitor din imperiile vecine, Paul Henry, *op. cit.*, p. 44.

[64] Paul Henry, *op. cit.*, p. 9, 251, 302.

[65] General Văcărescu, *op. cit.*, în *loc. cit.*, XLVIII, octombrie 1914, p. 975.

[66] Ion Bălăceanu, *op. cit.*, f. 110.

[67] T. W. Riker, *op. cit.*, p. 624—641.

[68] Ion Bălăceanu, *op. cit.*, f. 110.

să le îngăduie urcarea pe tron în cazul în care nu s-ar fi putut soluționa problema prințului străin [69].

Neînțelegerile pe tema candidatului străin precum și preocupările unor oameni politici, conservatori sau liberali moderați, de a ajunge pe tron, au avut darul să încordeze, într-o măsură însemnată, raporturile între acele grupări care au contribuit la instituirea noului regim. După unele mărturii contemporane, exista o suspiciune generală între „învingătorii“ de la 11 februarie. Toți miniștrii erau acuzați că urmăreau să ajungă la tron, iar locotenenții domnești erau bănuiți că vor să se constituie într-un triumvirat pentru a trage tronul la sorți [70]. Conflictul pe această temă era mai adînc și trecea dincolo de rivalități sau suspiciuni personale. Grupările politice, în ansamblul lor, erau acuzate că-și subsumează întreaga activitate pentru a impune, prin surprindere, un candidat sau altul la tronul țării. Nici după convocarea Adunării Constituante nu a dispărut această suspiciune și guvernul a fost nevoit să prezinte deputaților toate actele referitoare la candidatura lui Carol I [71].

Ne-am oprit asupra acestor fapte deoarece ele probează, o dată în plus, că nici în problema prințului străin nu a existat o înțelegere perfectă între răsturnătorii lui Cuza. Încălcarea angajamentului inițial, adică sprijinirea prințului Napoleon, dovedea că liberalii moderați și conservatorii înțelegeau să ducă o politică de *carte blanche* după răsturnarea lui Cuza. Tendința de instituire a unei domnii pămîntene nu poate fi negată la 1866. Împrejurările istorice însă erau cu totul potrivnice. O domnie pămînteană ar fi însemnat un pas spre separație. Mișcarea de la Iași a dovedit-o cu prisosință. În plus, radicalii nu ar fi acceptat un domnitor din rîndurile conservatorilor, ceea ce ar fi dus la frămîntări interne, frămîntări care puteau oferi unora dintre puterile garante dreptul de a interveni în România, sub pretextul restabilirii ordinii. Or, o intervenție străină ar fi avut consecințe dezastruoase pentru existența statului național. Militarii „februariști“, la rîndul lor, erau cu totul ostili ideii instituirii unei noi domnii pămîntene și amenințau să reprime cu forța armelor orice tendințe de acest gen. Sub imperiul necesităților, pretendenții la tron au renunțat la orice încercare de acest gen. Mișcarea separatistă de la Iași a fost un duș rece care i-a trezit la realitate pe toți acei care s-au înfierbîntat prea mult la vederea tronului rămas gol după căderea lui Cuza. Ambițiile înăbușite la 1866 vor răbufni, deseori, într-un anticarlism, mai mult sau mai puțin violent, menit doar să-i forțeze mîna noului domnitor în ceea ce privește alegerea consilierilor.

---

[69] Vezi nota 24. După informațiile furnizate de Eder, consulul Austriei la București, „Dimitrie Ghica își număra partizanii în viitoarea Adunare în speranța de a fi ales“, T. W. Riker, *op. cit.*, p. 665.

[70] „Monitorul oficial“, nr. 108 din 15/27 mai 1868, p. 685.

[71] *Ibidem.*

Neînţelegerile au persistat şi după ce Carol de Hohenzollern a acceptat tronul României. Mulţi conservatori, spre exemplu, erau ostili aducerii unui prinţ prusian, în general şi unui prinţ de Hohenzollern, în special [72]. La rîndul lor, viitorii „fracţionişti" au făcut o opoziţie destul de serioasă prinţului prusian şi s-au pronunţat categoric în favoarea unui prinţ latin. De altfel, mandatul imperativ primit din partea alegătorilor de către deputaţii liberali moldoveni, îi obliga să nu accepte decît un prinţ de origine latină. Opoziţia liberalilor moldoveni i-a nemulţumit pe radicali, ceea ce a influenţat în mod negativ asupra unităţii de acţiune a grupărilor liberale prezente în Adunarea Constituantă.

Acceptarea ca domnitor a lui Carol de Hohenzollern nu a pus capăt disensiunilor existente între grupările politice pe tema prinţului străin. Între radicali şi conservatori existau deosebiri mari de vederi în ceea ce priveşte atribuţiile viitorului domn. Radicalii, spre exemplu, ar fi dorit o monarhie constituţională, cu puteri limitate, care să îngăduie grupării lor politice să joace rolul preponderent în conducerea statului. Ei urmăreau, în esenţă, să aplice în România principiul potrivit căruia „regele domneşte, dar nu guvernează". Pentru realizarea acestui obiectiv, liberalii radicali au propus votarea constituţiei înainte de sosirea în ţară a lui Carol I [73]. Acesta, în concepţia lor, trebuia obligat să accepte faptul împlinit, pentru a nu avea nici o posibilitate de a pretinde împuterniciri prea largi [74]. Conservatorii s-au opus categoric acestei propuneri şi dezbaterile asupra Constituţiei au fost amînate pînă la sosirea lui Carol în ţară. În acest timp, a existat şi posibilitatea modificării substanţiale a proiectului de constituţie alcătuit de radicali, amendat de Consiliul de Stat şi aprobat apoi de guvernul Ion Ghica. Conservatorilor nu le convenea votarea în grabă a constituţiei deoarece ei voiau să găsească în noul domn, pe care totuşi nu l-au dorit prea mult, un sprijin împotriva tendinţelor dominatoare ale radicalilor. Ei voiau să acorde domnitorului împuterniciri mai largi deoarece considerau că, în acest fel, se vor pune noi piedici în calea tendinţelor „novatoare" ale adversarilor politici.

După sosirea lui Carol I în ţară, fiecare grupare politică a căutat să obţină ascendent pe lîngă noul domnitor. Obiectivele urmărite erau, fireşte, diferite. Fiecare grupare politică a sperat, încă de la 11 februarie, că va deveni principala beneficiară a noii situaţii. În lupta pentru influenţă, angajată în jurul lui Carol I, luptă remarcată şi de consulii străini [75], cîştig de cauză au avut conservatorii, care s-au arătat dispuşi să sprijine, din capul locului, acordarea unor atribuţii mai largi

[72] General V ă c ă r e s c u, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 979.

[73] Alexandru P e n c o v i c i, *Dezbaterile Adunării Constituante din anul 1866*, Bucureşti, 1883; „Ordinea", I, nr. 19 din 29 septembrie 1866, p. 74.

[74] **Arh. St. Bucureşti, Fond. Casa Regală, dos. nr. 12/1871, f. 3.**

[75] ***Ibidem*, dos. nr. 36/1866, f. 64.**

pentru noul domnitor. O dovadă în acest sens o constituie disputa angajată pe marginea dreptului de veto. Astfel, proiectul de constituţie al guvernului, prin articolul 47, acorda domnului numai dreptul de veto suspensiv [76]. Majoritatea comitetului delegaţilor, compusă din conservatori, a modificat acest articol propunînd vetoul absolut [77]. Obiectivul urmărit nu era greu de surprins. Întărirea prerogativelor domnitorului trebuia să servească, în ultimă instanţă, interesele conservatorilor. Această problemă, judecată în raport cu linia generală a dezbaterilor din Constituantă, ne îngăduie să ajungem la concluzia potrivit căreia vetoul absolut era menit, în concepţia apărătorilor săi, să devină un important instrument pentru împiedicarea votării unor legi socotite prea democratice.

Deputaţii liberali s-au opus vetoului absolut. Ei nu voiau să acorde domnitorului decît dreptul de veto suspensiv. Carol I a intervenit personal pentru rezolvarea acestei probleme [78]. Sprijinit de conservatori, noul domnitor a obţinut cîştig de cauză în această spinoasă problemă. Conservatorii au sprijinit lărgirea atribuţiilor domnitorului, chiar dincolo de marginile monarhiei constituţionale, deoarece vedeau în aceasta o garanţie pentru împiedicarea tendinţei radicalilor de a ajunge la preponderenţă în cadrul regimului. În acelaşi timp, concesiile făcute domnitorului se înscriau pe linia preocupării conservatorilor de a-şi apăra, prin toate mijloacele, succesele obţinute după răsturnarea lui Cuza.

Analiza succintă a evenimentelor petrecute în perioada februarie-iunie 1866 ne îngăduie să reliefăm faptul că lupta pentru putere între grupările politice a început o dată cu instituirea noului regim.

Iniţial s-au ivit neînţelegeri între vîrfurile grupărilor politice în legătură cu prinţul străin şi repartizarea principalelor posturi de conducere. Foarte curînd însă, conflictul s-a extins şi adîncit, transformîndu-se într-o acută luptă între grupările politice în totalitatea lor.

Organizarea noului regim, căutarea unor forme de conducere, a avut darul să scoată la iveală deosebirea de idei şi interese între burghezie şi moşierime. Cu toate că aceste lupte s-au desfăşurat numai în interiorul claselor dominante, totuşi au avut o influenţă deosebită asupra organizării regimului şi, totodată, şi-au pus amprenta, pentru multă vreme, asupra raportului de forţe dintre burghezie şi moşierime.

Burghezia, fărîmiţată din punct de vedere politic, lipsită de sprijinul unor grupări importante, s-a văzut silită să cedeze continuu în faţa unei moşierimi mai unitară şi mai bine organizată în acea perioadă. Aşa se explică de ce aceasta a reuşit să-şi impună punctul de vedere în principalele probleme ale constituţiei de la 1866. Victoriile

---

[76] Alexandru Pencovici, *op. cit.*, p. 6.

[77] „Monitorul oficial", nr. 131 din 17/29 iunie 1866, p. 587.

[78] *Memoriile regelui Carol I al României (De un martor ocular)*, vol. I, Bucureşti, 1909, p. 68, 75.

obţinute de conservatori vor influenţa asupra luptelor politice ulterioare şi, în special, asupra primilor ani de existenţă a regimului politic al burgheziei şi moşierimii.

Considerăm că evidenţierea începutului luptei pentru putere va permite o tratare mai nuanţată a problemelor referitoare la instituirea şi organizarea regimului politic al burgheziei şi moşierimii.

L'INSTITUTION ET L'ORGANISATION DU RÉGIME POLITIQUE DE LA BOURGEOISIE ET DES AGRARIENS (FÉVRIER-JUIN 1866)

Résumé

En s'appuyant sur un intéressant matériel, tant édit que d'archives, l'auteur se propose de réinterpréter quelques problèmes concernant l'institution et l'organisation du régime politique de la bourgeoisie et des agrariens. Ainsi, en considérant le rapport existant entre les formations qui ont contribué au renversement de Couza, l'auteur met en évidence l'inconsistence de la théorie prétendant l'existence d'un armistice interieur jusqu'à l'adoption de la Constitution de 1866. La lutte pour le pouvoir peut être constatée immédiatement après le 11 Février et elle se manifeste pendant toute la période analysée.

Dans la lutte engagée pour le pouvoir, ce sont les agrariens qui ont gagné. Ils on actionné avec plus d'unité et plus d'organisation que la bourgeoisie. Celle-ci, divisée au point de vue politique et n'ayant le soutien de quelques importantes fractions, n'a pu résister face à l'offensive déclanchée par les conservateurs, fait évident aussi dans l'organisation du nouveau régime. La constitution de 1866, par exemple, peut être considérée, en sa plus grande partie, l'oeuvre des conservateurs, qui ont imposé leur point de vue en ce qui concerne le Sénat, le véto et système électoral. Le fait a influencé substantiellement le rapport existant entre les classes dominantes jusqu'à la guerre de l'indépendance.

L'auteur se propose aussi d'analyser la question du prince étranger. Celui-ci a déterminé aussi des divergences. En outre, chaque fraction politique a cherché l'appui du prince pour l'utiliser dans la lutte pour le pouvoir.

Pour l'explication des luttes internes, l'auteur a considéré aussi attentivement les conditions internationales, qui ont beaucoup influencé les rapports entre la bourgeoisie et les agrariens. Sans cela, il est difficile de résoudre beaucoup de problèmes concernat l'institution et l'organisation du nouveau régime.

INFORMAȚII NOI PRIVIND ÎNCEPUTURILE EXPLOATĂRILOR MINIERE ÎN MOLDOVA

DE

GH. PLATON

Prima jumătate a secolului al XIX-lea se caracterizează prin efortul general de înnoire — vizibil în toate domeniile de activitate — de adaptare a societății la noile condiții istorice. Ca o expresie a legilor obiective de dezvoltare a societății, noul se impune continuu și pretutindeni: în economie ca și în administrație, în ideologie precum și în sistemul politic. Regulamentul organic, într-o manieră care-i este proprie, reflectă în cuprinsul dispozițiilor sale evidența acestei necesități de înnoire. Deși legiuirea reliefa, mai mult, tendința boierimii de a-și modela interesele potrivit noii conjuncturi istorice, cu scopul de a-și menține și consolida dominația, ea nu reflectă mai puțin — fie chiar și prin formulări definitorii, fără posibilitate de aplicare în practica vieții — necesitatea de înnoire pe care întreaga societate românească o resimțea cu acuitate. Încercările de exploatare rațională a bogățiilor oferite de solul și subsolul țării se încadrează în acest sens firesc al dezvoltării istorice.

Spre deosebire de Bucovina unde austriecii făcuseră prospecțiuni metodice și începuseră — încă de timpuriu — o exploatare sistematică [1], în Moldova — din cauzele cunoscute — o preocupare cu rezultate practice imediate începe abia în vremea Regulamentului organic; legiuirea înscrie, în cuprinsul articolului 165, modalitatea de exploatare a „băilor" [2].

Deși bogățiile țării erau cunoscute — existența lor fiind semnalată de mulți specialiști care studiaseră și făcuseră propuneri privind exploatarea și transporturile,

---

[1] Vezi, în acest sens, Bruno W a l t e r, *Über die Erzlagerstätten in der südlichen Bucowina*, „Verhandlungen der K. K. Geologischen Reichsanstalt", Wien, 1876, p. 237; *Die Chansen einer Erdölgewinnung in der Bucowina*, Ibidem, nr. 31/1880, p. 115—148 și *Die Erzlagerstätten der südlichen Bucowina*, „Jahrbücher der K. K. Geologischen Buchanstalt", nr. 27, Wien, 1876. Vezi și E. P r e l i c i, *Ceva despre subsolul bucovinean*, 1921; I. N i s t o r, *Istoria fondului bisericesc din Bucovina*, 1921.

[2] Cf. *Regulamentul Organic a Prinților Moldovei*, Iassi, tipografia Institutului Albinei, 1846, f. 167—168. În ediția din 1837, formularea capitolului al V-lea, secția a V-a este aceeași.

şi cu toate că la începutul secolului se întreprinseseră întinse prospecţiuni [3], preocupări constante în acest sens încep abia în deceniul al patrulea [4].

Sărăcia informaţiilor de arhivă nu a îngăduit realizarea unor studii ample, de ansamblu. În ultimii ani, doar cercetătorul C. Turcu, sprijinindu-se pe o serie de informaţii noi, a iniţiat o sinteză a încercărilor de exploatare minieră în Moldova [5]. Tot lui îi datorăm şi un studiu privind activitatea în acest sens a lui Carol Mihalic de Hodocin [6].

Importanţa problemei, în cadrul general al studierii dezvoltării economiei în secolul trecut, justifică reluarea discuţiilor. Documentele pe marginea cărora se înscriu observaţiile noastre, lărgind aria de investigaţie, completează, totodată, şi informaţiile cuprinse în lucrările consacrate acestei probleme.

Primul document — deosebit de important, după părerea noastră — este un contract, datat 20 februarie 1840, prin care se stabilesc condiţiile colaborării dintre membrii unei companii autohtone, creată în vederea exploatării bogăţiilor minerale de pe domeniile mănăstireşti „localnice" [7].

Compania, în alcătuirea căreia intrau spătarii Ioan Casul şi Iorgu [8] Hartulari, căminarul Ioan Hasnaş, Grigore Docan, Ioan Dvorac şi geologul Iosef Wieder, îşi propunerea să investească fondurile corespunzătoare pentru extragerea şi prelucrarea mineralelor. În acest scop, urmau să fie construite sau instalate „băi, hute, mori de ciocane, fabrici şi maşinile trebuitoare" prelucrării precum şi procurată mîna de lucru necesară.

Încă de la 22 ianuarie 1840, mitropolitul Veniamin Costache, împreună cu I. Casul, director în administraţia bunurilor mănăstirilor autohtone, comunica domnitorului cererea spătarului I. Hartulari de a i se stabili condiţiile cele mai avantajoase pentru exploatarea resurselor minerale, scop pentru care se considera necesară prelungirea termenului de arendare a moşiilor mănăstireşti [9]. La rîndul său, Mihail Sturza recomanda Adunării să studieze cu atenţie propunerea „care înfăţoşază un nou izvor de industrie şi de folosire pentru Patria noastră şi care merită de-a fi îndemnată" [10].

În raportul din 17 februarie 1840, Obişnuita Oştească Adunare — declarîndu-se de acord cu raţiunea care dicta facilitarea unei asemenea întreprinderi — consemna

---

[3] Pentru detalii, vezi Const. T u r c u, *Vechi încercări de exploatare minieră în Moldova*, „Studii şi cercetări ştiinţifice", Istorie, anul VIII, fasc. 2, 1957, Acad. R.S.R., Filiala Iaşi, p. 307—321.

[4] Cf. I. C. F i l i t t i, *Domniile române sub Regulamentul Organic 1834—1848*, Buc., 1915, p. 589, 595 şi N. Ş u ţ u, *Opere economice*, ed. I. Veverca, Buc., 1957, p. 181. Vezi şi Constantin C. G i u r e s c u, *Principatele Române la începutul secolului XX*, Buc., 1957, p. 46—51.

[5] *Op. cit.*

[6] C. T u r c u, *Activitatea tehnico-economică desfăşurată de Carol Mihalic de Hodocin în Moldova*, „Studii şi articole de istorie", III, Buc., 1961, p. 185—201.

[7] Anexa nr. I.

[8] În document, apare sub denumirea de Gheorghe Hartulari, transcripţie deformată, probabil, a diminutivului Iorgache.

[9] În documentul menţionat, cererea lui I. Hartulari, inginer de profesie, este recomandată în următorii termeni: „hotărînd a face începere ca să deschidă baie în pămîntul acesta şi metaluri pentru asemenea săvîrşire nu se pot găsi decît prin munţii ce acoperă proprietăţile mănăstireşti... înainte de a intra în alcătuire cu oricare din acele mănăstiri, în priivirea strădaniei şi a neapăratelor cheltuieli ce întovărăşesc un aşa început, nu mai puţin şi a primejdiei în care îşi aruncă starea, au cerut să i se pozvolească alcătuirea ce ar putea săvîrşi cu mănăstirile pentru o aşa întreprindere...". Cf. *Analele Parlamentare ale României*, tomul IX, P. a II-a, Buc., 1898, p. 639.

[10] *Ibidem*. Rezoluţia poartă data de 28 ianuarie 1840.

încheierea în conformitate cu care dreptul de exploatare poate fi concedat de mănăstirile în cauză pe termene în acord cu interesele lor. De asemenea, durata perioadei de arendare este extinsă la cel mult 12 ani, cu condiţia ca, în termen de doi ani „de la aşezarea alcătuirii", întreprinzătorul să înceapă exploatarea [11].

Ca urmare directă a acestor tratative, se constituie compania de întreprinzători menţionată mai sus. Contractul [12] care fixează atribuţiile şi maniera de organizare, acordă largi împuterniciri lui Iosef Wieder care urma să se ocupe de construirea minelor, de procesul de exploatare, de recrutarea şi organizarea muncitorilor. Iniţiatorului întreprinderii, spătarului I. Hartulari, îi revenea sarcina principală în repartizarea fondurilor.

Practic, asociaţia nu a realizat nimic. Cauzele nu ne sînt cunoscute. Este posibil ca prospecţiunile, în limita mijloacelor timpului, să nu fi fost satisfăcătoare. În asemenea condiţii, intrau în vigoare termenii paragrafului al 9-lea de la punctul trei.

Important de reţinut — în cazul nostru — sînt nu atît rezultatele întreprinderii, cît, mai ales, necesitatea care a generat orientarea spre acest gen de preocupări. Cazul acesta nu este singular; chiar din cuprinsul documentului reiese că fuseseră create şi alte precedente în acest sens [13].

Dacă iniţiativele de acest gen verificau tendinţele de înnoire din cadrul societăţii româneşti, lipsa lor de finalitate vădea, în acelaşi timp, stadiul de înapoiere al acesteia. Era, aceasta, una din contradicţiile pe care conştiinţa contemporană o recepta din practica curentă; era cea mai concludentă justificare a luptei pentru înlăturarea vechiului regim.

În domeniul în care alţii au eşuat, Costache Conache a fost mai norocos. Norocul său — este drept — a fost generat şi de o bază financiară mai solidă. Însă, exploatarea de la Negrişoara, la rîndul ei, a înscris o nouă filă în şirul eşecurilor în domeniul industriei extractive din Moldova. Întreprinderea marelui boier moldovean — spre deosebire de încercările anterioare — a avut o oarecare finalitate. Faptele au fost comunicate şi sînt cunoscute în liniile lor generale [14]. Documentele ce le luăm în discuţie şi acele ce le inserăm în anexe completează informaţiile sugerînd amploarea întreprinderii, modul de organizare, condiţiile de lucru ş.a.

Încă de la 21 februarie 1844, data la care logofătul solicita hrisov pentru a i se acorda 60 oameni necesari diverselor munci ale întreprinderii, acesta notează că „a şi pus în lucrare facerea unor cuptoare şi maşine pentru sleire de fher care *în curînd* nădăjduiesc a şi scoate la capăt" [15].

Lucrările de amenajare a minei au fost începute, probabil, în primele luni ale anului 1843. Faptul se degajă atît din declaraţia logofătului [16], cît şi din „actul de cercetare" [17]. După cît se pare, la începutul anului 1846 totul era pregătit pentru începerea lucrului [18].

După ce o parte din oameni au fost stabiliţi pe moşie [19], greutăţile nu au întîrziat să se producă. În afara conflictului cu Alecu Balş, proprietarul moşiei Dorna,

---

[11] *Ibidem*, p. 639—641.

[12] Anexa nr. I.

[13] Vezi conţinutul paragrafului al treilea din punctul patru.

[14] Const. Turcu, *Vechi încercări de exploatare minieră în Moldova*, loc. cit.

[15] Arh. St. Iaşi, Secretariatul de stat al Moldovei, dosar nr. 1158 (sublinierea este a noastră).

[16] Vezi, în continuare, nota nr. 21.

[17] Anexa nr. IV.

[18] În cererea sa, din 12 octombrie 1846, ginerele logofătului, N. Conache-Vogoride, nota că „...această baie... gătindu-să în vara anului curgător, nu s-au putut lucra la ea nimică...". Arh. St. Iaşi, Secretariatul de stat al Moldovei, dosar nr. 1574, f. 5.

[19] Ibidem, dosar nr. 1158, f. 1 şi Const. Turcu, *op. cit.*, p. 313.

care a ridicat obstacole serioase în calea întreprinderii în curs de constituire[20], oamenii adunaţi, ei înşişi, fiind incluşi în rîndul birnicilor de comisiile care au alcătuit catagrafia din 1845, au început să fugă.

Comunicînd Vistieriei — la 11 iunie 1846 — abuzul ce s-a comis în acest sens, C. Conache subliniază că după ce — pe temeiul hrisovului obţinut — cei 60 oameni s-au adunat, „am înoit şi eu cheltuielile pregătirii păcătoasei fabrici în Moldova"[21]. Explicînd cauzele care au determinat fuga locuitorilor, privighetorul ocolului Muntele, din ţinutul Suceava, le atribuie condiţiilor nesatisfăcătoare ce le fuseseră create[22].

Alături de „salahori" — cei 60 oameni îndeplineau doar munci ce intrau în competenţa acestei categorii de muncitori — au fost angajaţi şi un număr de specialişti, „nemţi fabricanţi", ale căror locuinţe se aflau, de asemenea, în preajma „fabricei de fher"[23].

Materia primă, minereul, urma să se aducă din apropiere, de la Dîrmoxa[24].

Din raportul Departamentului din lăuntru[25], ca şi din „actul de cercetare"[26] al comisiei de anchetă — al cărui conţinut îl reproducem în anexe[26] — se mai desprind şi alte date privind instalaţiile, modalitatea transportului minereului şi evaluarea producţiei.

Comisia aprecia — la data cînd îşi încheia raportul (29 mai 1846) — că „fabrica de jmalţ, adică de unde mai întăi esă fherul ce să numeşte crud, mult peste 20 zile să va afla pregătit în totul, numai de a porni în lucru"[27]. Însă, din pricina obstrucţiilor făcute de vistiernicul Balş — aşa cum s-a văzut — nu a putut fi depozitată — în timpul iernii, singurul anotimp cînd zăpada facilitează transportul pe sănii — cantitatea corespunzătoare de minereu. Se stabileşte, „după rînduiala altor fabrici" — este vorba, desigur, de întreprinderea Manz de la Iacobeni[28] — că în 24 ore — cuptorul trebuia să lucreze continuu — consumul urma să fie de 142 „ţatnări" (14.200 kg).

---

20 Ibidem.

21 Arh. st. Iaşi, Tr. 1352, op. 1535, nr. 447, f. 8. În cererea din 28 ianuarie 1846, în acelaşi sens, consemna: „sînt trei ani de cînd hojma cheltuiesc şi nu poci spori înainte, căci să las banii ce mi-au mîncat domnul Mihalic...". Arh. st. Iaşi, Secretariatul de stat al Moldovei, dosar nr. 1574, f. 1.

22 „Aceşti locuitori — nota funcţionarul — fiind adunătură şi străini cordunenі, cii mai mulţi viniţi de curînd, fără a ave aşezări statornice, mărginindu-se aşezările lor vremelniceşte în nişte bordei şi care au fost tocmiţi cu zioa lucrători la fabrica d. boier Conache, de unde îşi agonisăscu zilnic hrană în lipsa vechilului de acolo, neavînd cine a le purta de grijă şi rînduiala hranii, s-au împrăştiet". La propunerea ce li s-au făcut, de a se reîntoarce, se arată în continuare în raport, aceştia au refuzat, „propuindu-mi că mai bine să vor împrăştia în toate părţile decît a lăcui pe Niagra". Se pot desprinde, de aici, condiţiile de viaţă ale muncitorilor, chemaţi să pregătească lucrările pentru darea în exploatare a minei. Arh. st. Iaşi, Tr. 1352, op. 1535, nr. 447, f. 3 şi Tr. 1615, op. 1848, nr. 1561, f. 200—201 (raportul din 11 mai 1840).

23 Anexa nr. IV. „Maistrul" principal al întreprinderii era Ferdinand Huţim.

24 În acest sens, în cererea din 28 ianuarie 1846, boierul nota: „Cerîndu-mi trebuinţa de a face drum şi poduri peste Negrişoara pînă la Dremocsa, pentru a se căra piatră de fier la fabrică şi petri mari pentru forma la jmalţi...". Arh. st. Iaşi, Secretariatul de stat al Moldovei, dosar nr. 1574, f. 1.

25 Ibidem, f. 8.

26 Anexa nr. IV.

27 Ibidem.

28 Vezi şi Cons. T u r c u, *op. cit.*, p. 315, nota nr. 49. Logofătul relatează că obstrucţiile vecinului îl vor determina să renunţe la întreprinderea sa, „împlinind dorul megieşului fabricant Domnul Manţ...". Arh. st. Iaşi, Secretariatul de stat al Moldovei, dosar nr. 1574, f. 1. Bruno Walter era inginer la întreprinderea acestuia.

Solicitînd despăgubiri pe întreaga perioadă de opt luni — pînă la căderea iernii — comisia aprecia la 35—40.000 ocă cantitatea de fier ce ar fi putut ieşi în fiecare lună [29].

Informaţiile se opresc aici. Din relatarea vechilului [30] se mai desprinde faptul că forţa apei pîrîului Neagra Mică urma să fie folosită pentru exploatare.

Datele de mai sus — deşi incomplete — ilustrează faptul că lucrările de la Negrişoara ajunseseră într-un stadiu destul de avansat. Documentele ce le reproducem în anexe vădesc însă greutăţile mari ce stăteau în calea unei asemenea întreprinderi [31]. Cu toată lipsa lor de finalitate, eforturile depuse spre promovarea acestui gen de activitate — cele ale lui Ghica-Comăneşti [32] fuseseră mai fructuoase — ilustrează ferm drumul nou pe care începuse să păşească economia Moldovei, aflată în plin proces de dezvoltare istorică.

Informaţiile aduse în discuţie în documentele pe marginea cărora ne-am formulat observaţiile completează imaginea generală a unui important capitol din istoria perioadei de destrămare a feudalismului şi de afirmare a relaţiilor capitaliste pe teritoriul patriei noastre.

ANEXE

I

Eşii, anul 1840, februarie 20 zile

Contract

Prin care gios iscăliţii spătarii Ioan Casul, spătarul Gheorghe Hartulari, Grigore Docan, metaloghistul Iosef von Vider, Ioan Dvorac şi căminariu Ioan Hasnaş să leagă în tovărăşie ca prin trebuincioasăle agitoriuri băneşti şi mijlocire să caute şi să scoată meneralii de pe moşiile mănăstirilor localnice, să aşăză băi, hute, mori de ciocane, fabrice şi maşinile trebuitoare pentru prelucrare mineralnicelor metaluri în producturi de negoţ şi să aşăză trebuincioasăle colonii întru aceasta după lămuririle cuprinsă în ponturile următoare:

Pontul 1-iu

paragr. 1-iu Spre isprava acestei lucrări să însărcinează cu deplină împuternicire D-lui Iozef Vider carele este datori a hotărî chipul, lucrare, locul pentru băile şi coloniile ce au a să aşăza şi a da toate planurile trebuitoare.

paragr. 2-le De a D-sale datorie este a alege şi a priimi lucrătorii trebuitori, a le rîndui căpiteniile cuviincioasă spre a-i privighe şi ocîrmui în ale lor lucrări, după povăţuirile ce la va da, a-i înfrîna la neascultare lor şi a-i recomendui

---

29 Anexa nr. IV.

30 Anexa nr. II.

31 „Actul de cercetare" — deşi conţine şi date care nu au directă legătură cu problema care ne interesează — este semnificativ în această privinţă.

32 Cf. N. Şuţu, *op. cit.* Nu cunoaştem mai multe date — în afara cererii de autorizare a exploatării zăcămintelor de fier — asupra activităţii în această direcţie a lui D. Cantacuzino, proprietarul moşiei Grozeşti. Cf. Arh. st. Iaşi, Secretariatul de stat al Moldovei, dosar nr. 1525, f. 1—3 şi Const. Turcu, *op. cit.*, (în anexe). Cererea este din 9 mai 1846.

Arh. St. Iaşi, *Documente*, Pachet 431, doc. nr. 174.

companiei spre mulțămire pentru vrednicie și sîlință și în sfîrșit a ave toată ocîrmuire lucrării băilor cu a lucrătorilor, fără a să amesteca vreunul din companioni în ace lucrare ce atîrnă de a Dumisale metaloghicească meșteșugire pe care este datori a o întrebuința cu ce mai mare iscusință și silință spre folosul companiei.

Pontul a 2-le

paragr. 1-iu Această tovărășie să leagă între gios iscăliții, ca să urmeze cu nestrămutare pe atîta vreme pe cîtă și ocîrmuire va legiui driturile Dumisale spătarului Hartular întru lucrare băilor, după cerere Dumisale fiind datoare Comisie a îndeplini cu ce mai mare sfințenie îndatoririle Dumisale spătar cătră ocîrmuire și alcătuirile ce va face cu mănăstirile.

paragr. 2-le Nici unul din tovarăși nu să poate desface sau depărta de legăturile tovărășiei supt nici un feli de cuvînt și nici este în dreptate a înstreina driturile sale în viață fiind, ci numai după săvîrșire să vor trece acele drituri cătré următoare lui, iară nici cum la streini.

paragr. 3-le Companie, în întregită unire, este în dreptate a depărta din a ei legătură pe acela carele n-ar urma cu dare părții sale de banii trebuitori la lucrare băilor în vreme hotărîtă sau s-ar feri a nu îndeplini așăzămînturile Dumisale spătarului Hartular cu ocîrmuirea și cu mănăstirile, analoghicos pe partea sa lăsîndu-l și păgubaș de ceea ce va fi apucat mai nainte a depune în tovărășie, fără a ave glas de vreo pretenție supt nici un cuvînt.

Pontul a 3-le

paragr. 1-iu Pentru ținere tuturor socotelilor lucrării băilor să va rîndui un controlor la munte căruia să va da banii trebuitori în plata lefilor lucrătorilor și a altor cheltuieli cîte pe trii luni înainte, care să vor păstra supt două încuietori, ținîndu-să una de către Dumnealui Vider, ca un șăf a lucrării și una de cătră controlor.

paragr. 2-le Dumnealui Vider, ca un plenipotent asupra lucrării, băilor și a meșterilor va cere de la controlor, prin înscris, slobozirea lefilor și a altor cheltuieli ce ar urma și primitorii vor iscăli de somile ce vor priimi în cniga ce să va da controlorului întru aceasta, supt pecețile companiei.

paragr. 3-le Spre păstrare producturilor să va face o magaza cu două despărțituri din care una va fi pentru păstrare producturilor de vînzare ce va slobozi Dumnealui Vider în sama magazionerului a cărue încuetoare va sta la dînsul și alta pentru celelalte producturi ce vor mai fi din vreme în vreme, supt încuetoare Dumisale Vider.

paragr. 4-le Magazionerul ce să va alcătui nu este în dreptate a slobozi din ace magazie nimic fără țidula controlorului adeveritoare că au priimit plata deplin pe producturile ce să cuprind într-însa ca să sloboadă, care țidule, la fieștecare lună, le va supune cercetării Dumisale Vider și Dumnealui va închie socoteala cu controlorul și o va triimite la casa companiei și banii ce să vor strînge din vînzare producturilor este datori controlorul a-i triimite la casa companiei de căpitenie.

paragr. 5-le Casa de căpitenie s-au hotărît a fi în Fălticeni, la Dumnealui spătariu Hartulari carele este datori a priimi în a sa păstrare toți banii ce să vor aduna din veniturile băilor și a slobozi controlorului regulat banii trebuitori în lucrare fabricilor și plata lucrărilor, după rostirea paragr. 1-iu a acestui pontul.

paragr. 6-le Spatariu este datori a cere de la controlor lămurita contabilitate supt a sa iscălitură și adeverită de Dumnealui Vider, de toate cheltuielile și veni-

turile băilor pe fieştecare lună şi a împărtăşi companiei copii spre ştiinţă, avînd în dreptate a ţine şi un scriitor cu ştiinţă şi de limba nemţească şi cu leafă pe contul companiei, spre înlesnire lucrărilor ce va ave cu Dumnealui Vider.

paragr. 7-le La fieştecare şasă luni, Dumisale casierul, într-o unire cu Dumis. Vider, făcînd numărătoare banilor aflaţi în casă, va înştiinţa pe companie de a despozarisî de către dînsa întrebuinţarea somii ce ar fi de prisos peste acei neapărat trebuitori întru întîmpinare dispoziţiilor cuprinsă în paragr. 1 a acestui pont.

paragr. 8-le La această casă vor triimite toţi companionii a lor bănesc agiutori, în aceia analoghie după care urmează a să împărţi şi folosul, fiind datori cu toţii acum deodată a depune fieştecare pentru începere aceştii întreprinderi cîte 100 galbeni blanci, care alcătuesc suma de 750 galbeni, să socoteşte destulă pentru început. Iar după vreme, trebuind alt agiutori bănesc, sînt datori companionii a depune la casă, îndată şi fără ce mai mică înprotivire partea ce analoghicos va călca pe fieştecare la vreme ce Dumnealui Vider le va hotărî, căci la di înprotivă urmare a vreunuie să va osîndi după rostire paragr. 3 din capul 2.

paragr. 9-le Întîmplîndu-se peste nădejde de a nu să pute găsi metaluri de folos, după cercetare şi cercare ce va face Domnul Vider, atunce companie să desfiinţază şi fieştecare mădular scăzîndu-să cu analoghie părţii sale de cheltuiala ce ar urma în cercetare munţilor îşi va primi de la casă înapoi rămăşiţa din capitalul ce au depus.

Pontul al 4-le

paragr. 1-iu Dumnealui Iozef Vider, cu oamenii săi, va ave la toate băile şi aşăzările făcute pentru lucrare metalurilor casă de lăcuinţă, lemne de foc, fără plată şi doi slujbaşi călări opşte pe lîngă sine.

paragr. 2-le Pentru osteneala şi meşteşugita metaloghicească ştiinţă ce are a întrebuinţa în lucrare băilor şi pentru cheltuielile Dumisale pe drumuri şi altile, i se dă dreptate a trage din folosul a fiecărei băi cîte 300 galbeni adică trei sute galbeni pe tot anul, de la începere lucrărilor, pe toată viaţa sa şi apoi folosul ce va prisosi se va împărţi între ceilalţi tovarăşi cu chipul următori: o a tria parte va trage Dum. căminaru Hasnaş şi două a tria parte să vor înpărţi cu dreaptă analoghie între ceilalţi cinci tovarăşi.

paragr. 3-le Dumnealui Vider nu este în dreptate a să mai alcătui şi cu alte feţă de a deschide în Moldova băi ori a începe vreo altă întreprindere meneraloghică, ci, mai ales este datori ca, cînd după cercările ce urmează a face, ar cunoaşte că pe vreo moşiie particulară să găsăsc metaluri de folos, să facă cunoscut companiei ca e îndată să întindă chipurile cuvenite spre a să pute alcătui cu proprietariul acei moşii, pe socoteala şi folosul ei şi în sfîrşit, afară de contractul ce are închiet cu luminarea sa cneazul Alecsandru Cantacuzino, altă alcătuire în Moldova, fără unire companiei, nu iaste slobod a face decît dacă compania nu s-ar uni a să învoi cu asămine proprietari, atunce Dumnealui iaste slobod a să alcătui cu dînşii în folosul Dumisale.

paragr. 4 Dumnealui Vider să îndatoreşte ca după săvîrşire sa din viaţă să lase clironomi driturilor sale cu deplină ştiinţă şi practică în lucrare metaloghică ca să ocuparisască postul său, carele va trage folosul ce şi Dumnealui au avut pentru osteneală, iar den întîmplare cînd din clironomii Dumisale nu ar pute fi destoinic vreunul pentru ocîrmuire acestei lucrări, familie Dumisale este datoare a ţine purure un asămine metaloghist cu deplină cunoştinţă şi practică în lucrările băilor, spre ocîrmuire şi marşa lucrării, plătind în

a ei socotinţă aceea ce a costisi ţinere unui asemine metaloghist peste aceea ce este hărăzit Dumisale Vider ca să tragă din toată bae.

Pontul al 5-le

paragr. 1-iu Fieştecare din companioni este în dreptate a să încredinţa în persoană despre cursul trebilor şi întrebuinţare banilor hotărîţi pentru lucrare băilor, fără vreo oprire sau pricinuire întrucît de puţin.

paragr. 2 Spre a pute ave toţi companionii stiinţă de lucrare, Dumnealui Vider, întru o unire cu controlorul, este datori a triimite casierului, la fieşte care trei luni, prospect lămuritori despre toate lucrările ce s-au urmat în cursul acei vremi, de unde apoi îndată să vor împărtăşi ecsemplare companionilor.

paragr. 3-le Pentru regularisire trebilor din afara acestor băi şi în orînduire celor din lăuntru i sfătuire asupra planurilor ce din nou ar trebui întinsă spre folosul companiei, să va face la fieşte care şaşă luni cîte o adunare la un loc a tuturor companionilor, la care vor fi datori a se afla negreşit toţi şi hotărîre în lucrari să va socoti covîrşire glasurilor.

paragr. 4-le Companie, tot în ace vreme, are datorie a cere pe socoteala ce ar urma în periodul de şasă luni, atît în lucrările băilor precum şi în plata lucrătorilor, a revedui socotelile casăerului şi a le adeveri aflîndu-le legiuite, avînd dreptate a nu cunoaşte numai condeile care ar fi streine de această întreprindere.

paragr. 5-le Jalbele ce s-ar ivi de la lucrătorii băilor ce sînt supt ocîrmuire Dumisale Vider, cercetîndu-să tot în ace vreme a adunării, prin unita socotinţă a companiei, îşi vor lua cuvenitele dezlegări şi hotărîri, iar acele care ar privi personalul controlorului să vor cerceta şi să vor despozarisi de către Dumis. casierul în unire cu Dum. Vider. încunoştiinţîndu-se pe companie despre asămine.

paragr. 6-le Toate împărtăşirile ce să vor face companiei în feliuri de împregiurări şi lucrări a băilor să vor adresarisî de Dumnealui casierul la Dumnealui spătar Ioan Casul în Iaşi, de unde apoi Dumnealui le va face cunoscut celorlalţi companioni.

paragr. 7-le Dacă companionii s-ar feri a da analoghicao parte de banii ce ar trebui neapărat întru înfiinţare a lucrării băilor şi plata lucrătorilor la vreme cerşută, atunce Dumnealui Vider este slobod a să desface din companie iară în alt chip nici cum nu are dreptate a să desface căci apoi să supune a despăgubi pe companie de cheltuielile şi pagubele ei.

paragr. 8-le La posesie moşiilor de la munte ce are şi va mai cîştiga D-lui spătar Hartular, companie nu are nici un amestec rămîind toate posesiile ce D-lui spătarul va ave în a Dumisale socoteală şi folos sau pagubă.

Pontul al 6-le

Nici un paragraf din ponturile acestui contract nu să va pute strămuta supt nici un feli de cuvînt fără unire şi întregita hotărîre a companiei.

Ion Casul, spătar

I. Hartular, spătar

Iosef Wieder, geognost,
Mitglied des Verbands zur Beförderung
der bildenden Künste in Ioh Dvorak

Gr. Docan

II

Cinstitului Sfat ocîrmuitoriu a Moldavii
Vechilul Dumisale boieriului logofăt
Costache Conache

Nu sînt distule păgubirile căte pără acum s-au pricinuit Dumisali boieriului logofăt Costache Conache di cătră vechilul boieriului vistiernic Alecsandru Balş, de la moşia Broştenii megieşită cu moşia Negrişoara a D-sale logofătului unde să pregăteşte fabrica de fher, dar apoi acuma în urma localnicei cercetări încuviinţată di cătră cinst. Sfat, acel vechil, cu putere de la sine, au sfărîmat şi o ezătură cu care vechilul Dumisale logofătului ezise cu îndestulă cheltuială părăul numit Neagra Mică pentru pornire fabricei, din care pricină toată lucrare fabricei au rămas zădarnică şi fiind că D-lui logofătul cînd au cumpărat di la mezat această moşia au cumpărat-o dimpreună şi cu 22 ezături di hirasăi a cărora ruine sănt şi astăz faţă, din care numai cîtiva hirăsăi au oprit iar celelalte disfiinţîndu-să s-au lăsat fabricei pentru apă, încît şi aceasta din nou urmare a vechilului Dumisale vistier, fiind o curată samavolnicie, întru tot supus mă rog cinstitului Sfat să binevoiască a poronci cui să cuvinte ca să să îndatoriască pe pominitul vechil a face ezătura la loc, binevroind totodată a hotără celi de cuviinţă şi pentru celelalte păgubiri pricinuite D-sale logofătului di cătră zisul vechil, după localnica cercetare predstavlisătă cinstitului Sfat di cătră cinstitul Departament al trebilor din lăuntru şi după urmari a nu lăsa pe Dumnealui boieriul păgubaş de atăta însămnătoari cheltuele.

D. Burduja Teohari

1846, iulie, 8

Nr. 330 *noiemvrie 6*

Să va urma după rezoluţiea asupra jalobei supt iscălitura prinţului Vogoride Conache.

Iorgu Ghica, vel legofăt, vel. vist. Cantacuzino, vel post. Mavrocordat.

Arh. St. Iaşi, Secretariatul de stat al Moldovei, dosar nr. 1574, f. 6.

III

Doclad Sfatului
Secsia a 3-a
Nr. 14709
1846 iunie 26

Potrivit cu a Sfatului închiere înpărtăşită acestui Departament din lăuntru prin adresul Postelniciei din 29 april anul următoriu, sub nr. 903, rînduindu-să o localnică comisîie în satul Dorna prin D-lor spătar Grigori Rahtivanul şi revizorul Iordachi Perju, spre cercetare reclamaţiilor cuprinsă în jaloba Dumis. logofătului Costache Conache, asupra vechilului D. vist. Alecu Balş, care acum pe lîngă raportul cu nr. 26 au şi predstavlisăt rezultatul lucrării, Departamentul, cu cinste, supune Sfatului pe lîngă aceasta în copie, cercetare spre pliroforie de discoperire şi dare unii lămurite dislegări de urmare în totul.

Menistru şi cavaler, Iordache Ghica, logofăt

p. şăf secsiei
căminar S. Iconom

nr. 2328 priimit în 5 iulie

noiemvrie 6

Să va urma după rezoluție asupra jalobii supt iscălitura prințului Vogoridi Conachi.

Ghica, vel logofăt, Cantacuzino, Mavrocordat

Ibidem, f. 13

Copie

IV

Act de cercetare

Anul 1846, luna maiu, 29 zile. Potrivit cu poruncile cinstitului Departament Nr. 9671 și 9672, mergînd la starea locului și anume la moșia Dorna numită cotuna Neagra, propieta a dumisale boieriului logofăt Costache Conache, spre cercetare pricinilor reclamarisite după jalba dumisale boieriului priimită în copie pi lăngă poroncile mai sus țitate căt și din nou după jalba priimită la fața locului de la vechilul dumisale boieriului logofăt asupra vechilului de la moșia Broștenii a dumisale boieriului vist. Alecu Balș, alăturată la della ce această comisie au înființat, în urmarea cărora înaintindu-să cuvenitele lucrări prin înadins slujători, cu adresul nr. 24 au și făcut cunoscut pomenitului vechil a dumis. boieriului vist. spre a să afla de față la cercetările pricinilor arătate prin pomenitele mai sus jalbe și nu numai că următoriu n-au fost dar nici însuș acel adres n-au voit a-l priimi nici măcar pe vornicelul satului Broștenii au îngăduit a da adiverință precum prin doprosul alăturat la dellă numitul slujitor arată; așa dar, comisia au întins lucrările sale numai în ființa vechilului dumis. boieriului logofăt, discoperind următoarile:

1-iu* Pentru crîșma de pe moșia Broștenii de care dumnealui boieriul logofăt să tăngueşte că ar fi de prădăciune a fabricii de fher și chiar de sminteală la înființarea ei.

— De la fața locului s-au lămurit că pomenita crîcimă să află făcută de vechilul dumisale boieriului vist. numai de trii ani, adecă în urma înființării băei de fher, viza vi cu pominitile băi și în apropiere de hotarul moșîei dumisale boieriului logofăt numai de doisprizăci stînjeni și cu aceștia de toți pănă la baia de fher 30 stînjeni, precum întru aceasta au mărturisit, în frica lui dumnezău cinci lăcuitori streini din megieșitele moșii Borca din cotuna Hăliasa și anume *Ion săn Gavril, Constantin Găină*, om bătrîn, de 75 ani, *Simion Găină, Toader săn Vasile Găină* și *Sămion săn Roman*, dar nu mai puțăn că și însuș cel de acum crăcimar șăzător în pominieta crăcimă, numit Toader Ungureanu, împreună cu alt lăcuitoriu Toader Fuioară, din satul Broștenii, carii asăminea au mărturisit, mai vărtos arătînd că mai înainte de înfințarea cei de acum crîcime la acel loc, niei odeneoară n-au mai fost decât în 6 ani mai înapoi, cale ca de un cifert cias de locul ce să numește Gura Paltinului. Pi moșia Broștenii ar fi fost un bordei unde să vinde băutura de un lăcuitor de pi ace moșîe a dumisale boieriului vist., numit Toader Ungureanu, care pentru necuviințăle ce adesă ori să întîmpla acolo, săngur vechil moșiei Broștenii, dumnealui paharnic Merișăscu înadins au pus de au ars-o cu foc. Si osăbit că și sănguri lăcuitorii pominiți. di pe moșia Borca, au mărturisit arătînd tănguiri că în mai multe rănduri și lor, aflăndu-se la lucru în păduri, li s-ar fi furat sumane, sfredile și topoară, de slugile lor și date pi băutură la pomenita di acum crăcimă. Pe lăngă care osăbită apoi și comisie de la fața locului au dovedit următoarele:

* Textul raportului este inserat pe două coloane. În prima sînt incluse „Pretențiile după jalba dumisale boieriului logofăt", iar în cea de a doua, „Discoperirile locale a comisiei".

a) Că această crăcimă de acum a moșiei Broșteni netăgăduit să află înființată în preajma pomenitei fabrici lîngă care să află adunați atît nemții fabricanți precum și lăcuință de 33 lăcuitori statorniciți pe propietaua dumisale boieriului logofăt, iară pi moșia Broștenii, în apropiere de ace crîcimă, afară de crîcimar, nici unul măcar.

b) Că această crăcimă se găsăști de toată sminteala înființării acei fabrici, din pricină că bețăvii meșteri necontenit să duc la ace crăcimă de-și beu instrumenturile dînd smintială lucrului. La care sălit găsăndu-să vechilul dumis. boieriului logofăt a plăti de a le scoate și pisti cît li s-ar cuvini liafa lor, cum întru aceasta nici însuși pominietul crăcimar numit Toader Ungureanu n-au tăgăduit că acum mai din nou nu ar fi priimit de la vechilul dumis. boieriului logofăt 400 lei spre scoatirea unor asăminea herării; și în ceialaltă că multe din alte herării pregătite în trebuința fabricei să fură de către lucrători și le beu la numita crăcimă. Precum întru aceasta, la punct al 2-le arătat mai gios numai o parte s-au putut discoperi.

2-le Pentru paguba herăriilor fabricii, cuprinsă atît în jalba dumisale boieriului logofăt căt și a vechilului dumis. de la moșia Neagra, arătată la punctu 1-iu, ci au priimit comisăia la fața locului, în alăturare cu izvod de cătimile și costul bănesc, în sumă de 1998 lei, 20 par. care adică de către lucrătorii fabricii s-ar fi dat pi băutură la pomenieta crăcimă:

— Din discoperirile locale să lămurește chiar din însuși netăgăduita arătare a jădovului Moisă de pe Neagra, ce au țănut-o în arendă ace crăcimă de pi moșia Broștenii, că de către crăcimarul său, numit Grigore Plăeșul, în vreme maistrului Mihailic, s-ar fi priimit de la nemții lucrători ai fabricii, o ladă cu herării de stolerii, în amanetare pentru celi luate de la crăcimă, de felul cărora instrumente au arătat că nu știe fiind că în disfacere tovărășiei de la ace crăcimă le-ar fi luat tovarășul său jidovul Nuhăm, care acumnu s-au aflat de față și nici să știe unde s-ar afla, decăt un ceaun boeresc mare ca de două vedre, să află la numitul Moisă, dat de pomenitul său tovarăș, în preț de 6 sorocoveți și că pentru celelante mai multe herării, cuprinsă prin pomenitul izvod, vechilul dumisale boieriului logofăt, ce lipsăscu va pute mărturisi că nu știe.

2-le Din mărturisire a 2 lăcuitori din cotuna Neagra, numiți *Tănasă Găleată, Ariton Grănieșul* ce s-au aflat salahori la fabrică s-au dovedit că din cinci majă de her ce lipsăscu, arătate prin pomenitul izvod, numai de una știu carile din porunca unuia din fabricanți numit *Remsa* ar fi dus-o la casa vechilului moșiei Broșteni. Iară pentru celelalte mai multe herării arătate prin pomenitul izvod, comisia îndestul s-au îndeletnicit și nu au putut afla a lor capăt înțălegîndu-să că de către acei beți nemți toate le-au pitrecut, parte la ace crăcimă, pi băutură și parte vîndute la feliuri de fețâ.

3-le Pentru pretenția de la punct al 8-le, cuprins tot în pomenita jalbă, că adică cu oprire drumului de către vechilul moșiei Broștenii nu s-ar fi putut pregăti în vreme cuvenită a ernii metalul de fher, ca să să poată acum porni baia în lucru, *cerînd despăgubire pe 8 luni până iarăși la vreme ernii cînd mai cu înlesnire poate* a să aduna acel mital pi socoteală de 35.000 păr la 40.000 ocă fher ce să tăcsuește a eși pi lună, din care marfă scăzîndu-să costul cheltuielilor în sumă de doăsprezăcı mii lei pe lună, plata meșterilor și altile, pentru celelante cost ceri despăgubire.

— Din peripisca urmată între dumnealui boieriul logofăt cu dumnealui boieriul vist. Alecu Balș, arătată prin poroncile de rînduirea aceștii comisii, să cunoaște netăgăduită păn acum oprire pominetului drum. Dar apoi spre a să lămuri cinstitul Departamentu de poziția lui și din discoperirile locale supunem următoarele:

a) Că acest drum ce trece prin o strămtă cale a doi munți, urmează pe părăul Negrișoara / chiar aceasta și despărțând hotarul moșiei Broștenii de propietaua numită cotuna Neagra a dumis. boieriului logofăt / drumul însă mergi șărpuind după părău când pi o parte di moșie cînd pi alta și în sfărșit, că după luare aminte ce s-au făcut pre căt loc ar pute călca acest drum pi moșia Broștenii, nu poate fi mai mult de căt până la 20 prăjăni fălcești.

b) Că pominetul drum să află din vechime pe liah de opştească cumunicaţie / sau precum să numeşti la munte potică sau plaiu / a mai multor sate aflătoare în munţi precum şi a tuturor de ori unde ar năzui pentru lăcuire la izvorul de burcut aflători pi propietaua dumisale boieriului logofăt.

c) Că pominetul drum dacă cu ace pănă acum din vechime opştiască comunecaţie nu au supărat propietaua moşîei Broştenii, apoi cu atăta mai puţăn drumul fabricii, un obiect iarăşi de binele comun.

Iară apoi în aceia ce priveşti pentru sminteala fabricii de la ace păr acum oprire a pominetului mai sus drum, după încredinţările locale sănt următoarele:

Că fabrica de jmalţi, adecă de unde mai întăi esă fherul ce să numeşte crud, mult piste 20 zile să va afla pregătit în totul, numai de a porni în lucru. Că din pricina opririi pominetului drum,pără acum, trebuinciosul material de fher, nici ce mai puţănă parte s-au putut căra la fabrică, a căria cel mai înlesnicios chip au fost numai în timpul ernii trecute, cu săniile, de a să pute pregăti şi că acum în vreme verii, după înadins cercare făcută de a să căra pi cai acel material, ce în alt chip nu să poate, pe de o parte ar costui şi multă întîrzieri, fără nici un spori, şi pi de alta şi mai mare cheltuială în plata de chirie, ce după socoteala făcută ar ţăne ace chirie păr la 20 par. de ţătnari şi că după încredinţările maistrului fabricii, cu înlesnire ce de acum a cărării materialului nu să poate începi lucrare pominetei fabrici fără ce mai multă întîrziere.

În priivire că după rănduiala altor fabrici, ia din loc nu are adunat cuvinitul material cosulmarisit în depozit, pi vremi de trii luni, la întîmplări neprevăzute, în socoteală de 142 ţătnari ce trebuescu în 24 ceasuri zi şi noapte la necontenita lucrare a cuptorului, pentru că în alt fel deacă s-ar prilejă a să slăbi acel cuptoriu din foc ar rămăne stricat fără a să mai pute lucra într-însul, care costisăşti sumă de bani; asupra cărora împregiurări rămăne ca cinstitul Departament cum va socoti să de rezultat.

4-le Pentru cărămida arătată prin jalba dumisale boieriului logofăt ce s-ar fi luat dintr-un horn de către vechilul moşiei Broştenii:

— Sînt următoarele descoperiri mărturisite de maistrul fabricii numit *Ferdinant Huţim*, ce arată că însuşi, după a sa ţădulă, în sumă de 400 cărămizi şi 2 stamboale var, ar fi dat vechilului moşiei Broştenii asupra alcătuirii ce ar fi avut de a-l lăsa pe moşia Broştenii ca să ia nişte chiatră de zidit la cuptoriul de jmalţ şi că după mărturisirea lui *Constandin Găliată* din cotuna Neagra, ce arată că această cărămidă de sobă s-ar fi luat din lăuntrul fabricii iară nu din horn, şi că în urmă, după luarea cărămizii, numitul vechil a moşiei Broştenii nu au îngăduit di a să luoa ace piatră.

5-le Pentru arătare cuprinsă la ponctul al 3-le, în jalba vechilului dumisale boieriului logofăt, că adică lăcuitorii din Broşteni, în ţăria, pi propietaua Dumis. boieriului logofăt, văniază în păduri şi păscuescu păraile de peşti.

— Din cercetările locale s-au descoperit, mărturisănd tot acei lăcuitori din satul Borca, pomenit la ponctul 1-iu. că în adevăr în toate locurile unde vechilul dumisale boieriului logofăt ar face oprire lăcuitorilor din Broşteni dispre asămine vănaturi, ei în tării, cu laude, să samavolnicesc di să folosăsc cu acele vănaturi şi păscuiri, mai ales acolo la locurile de părai unde nici cum să megieşescu cu propietaua dumisale boieriului vist.

6-le Pentru stricarea unii căsuţ, arătată la ponct al 4-le din pomineta jalbă, ci au fost făcută lăngă izvorul burcutului ci să află pi propietaua dumisale boieriului logofăt în adăpostirea bolnavilor ci ar năzui către tămăduire precum şi un feredeu de scăldat:

— S-au dovedit din arătarea lui *Toader Fuioară*, lăcuitori din satul Broştenii. că în vremea aceia mergînd numitul spre scoaterea butucilor pi apa Negrişoara, împreună cu alţi mai mulţi lăcuitori şi anume *Toader Artal*, sluga lui *Andrii Fuioară*, ficioru lui *Ion Rusu, Neculiţă*, ginerile lui Ion ţigan, sluga lui *Roman* şi un fecior a Cărţăi (sic) tot din Broşteni, s-ar fi abătut la izvorul burcutului şi ar fi luat din

păreţii acei căsuţi numai 4 lătunoi pi cari le-ar fi pus ca să şadă la măncare, înţălegîndu-să dintru aceasta că de către numiţăi s-au răsipit pomenita casă precum şi stricarea acelui feredeu.

7-le Pentru punct al 5-le, cuprins în pomenita jalbă a vechilului dumisale boierului logofăt, că adică trei lăcuitori de pi moşia Broştenii şi anumi *Toader Ungureanu* crăcimarul de la pomineta crăcimă, *Ion Rusu* şi *Andrii Maică* pascu vitele lor fără nici o învoire pi propietaua dumisale boieriului logofăt:

— Prin înfăţoşarea părăţilor ce au arătat că aşa precum şi vitele boereşti şi a lăcuitorilor di pi moşia dumisale boieriului logofăt pasc pi moşia Broştenii, apoi ei lăcuitorii în priimirea şi a vechilului dumisale boieriului logofăt, s-au închizăşluit că mai mult a lor vite pi moşia Neagra nu vor paşte; dar nici vitele de pi ace moşie pi moşia Broştenii să nu pască, îndatorindu-să ca la dinpotrivă urmare unii pe alţii să-s dispăgubască băneşti.

8-le Pentru ponctul al 6-le cuprins în pomineta jalbă a numitului vechil, că di către lăcuitorii din Broşteni s-ar fi răpind chereste de pi la heresteile boireşti, de ş-au îngrădit garduri făcîndu-şi şi casă precum şi lemne de foc:

— Din cercetările urmate la faţa locului s-au descoperit că din lătunoaiele de la heresteile d. boieriului logofăt, de către un lăcuitoriu de pi moşia Broştenii şi anume Ion Rusul s-au luat lemnul trebuincios numai pentru o casă cu învoire însă a heresteoarului, dîndu-i numitul Ion Rusu giumătate ocă brînză şi pentru lemnul de foc iarăşi numai un copaciu mare de fag de pi propietaua dumisale logofătului, s-au luat tot de numitul Ion Rusu, care nici însuşi au tăgăduit, iară pentru altă mai multă chiriste nu s-au putut dovedi.

9-le La punct al 7-le cuprins tot în pomineta jalbă că adică prin mijlocire vechilului moşiei Broştenii ar fi strămutat nişte lăcuitori de pi moşia dumisale boieriului logofăt statornicindu-i pi moşia Broştenii, mai vîrtos aflîndu-să datori şi cu bani pentru lucru la băi:

— Din cercetarea urmată în adevăr s-au dovedit că doi lăcuitori şi anume *Ioan sîn Iacob Olariu* şi *Toader sîn Ioan Rusu* să află strămutaţi pe moşăia Broştenii şi chiar din acei cuprinşi în tăbliţa satului cotuna Neagra şi aşăzaţi herăstăoari pi Bărnariu, înţălegîndu-să că nu fără ştirea şi mijlocirea vechilului moşiei Broştenii s-au tras acolo, mai ales heresteoarii, la heresteile boireşti.

Despre care locală descoperire închiindu-să acest act, în alăturare împreună şi cu della înfiinţată prin raportul să vor prestavlisi cinstitului Departament.

Iscălit Grigore Răhtivan, spătar, Iordachi Perju

Pentru întocmai, V. Tuduri, pitar.

Ibidem, f. 14—18

INFORMAŢII PRIVIND ISTORIA ROMÂNIEI ÎN DOCUMENTE DIPLOMATICE BELGIENE *(Tratativele economice româno-germane din anul 1892)*

DE

A. FILIMON

Este de prisos să subliniem importanţa cercetării documentelor străine pentru istoria ţării noastre. De altfel, s-a creat, la noi, de mult, o tradiţie în cercetarea lor, dovadă elocventă fiind cunoscutele culegeri de documente publicate. La aceasta se adaugă, mai recent, acţiunea organizată şi întreprinsă de D.G.A.S. pentru cercetarea documentelor aflate în arhivele altor state.

Între documentele care se impun atenţiei cercetătorilor se situează şi cele din Arhivele Ministerului Afacerilor Externe al Belgiei. Aici, sînt conservate rapoartele consulilor belgieni de la Bucureşti, Galaţi, Iaşi şi Craiova [1].

Stabiliţi în România într-o perioadă de mari transformări economice, sociale şi politice, consulii belgieni au urmărit cu atenţie tot ce se petrecea aici, informînd guvernul lor, în general, cu multă exactitate, despre evenimentele ce se petreceau la Dunărea de Jos. Din acest motiv, la Bruxelles, se găsesc informaţii preţioase despre: anul revoluţionar 1848, situaţia economică, socială şi politică în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Unirea Principatelor, războiul pentru independenţă ş.a.

Aceeaşi arhivă oferă informaţii preţioase şi pentru istoria ţării noastre, provenite de la reprezentanţii Belgiei în principalele capitale europene. Rapoartele venite de la Constantinopol, Viena, Petersburg, Londra şi Paris [2], au furnizat guvernului belgian date despre: Congresul de la Paris, conferinţele de la Constantinopol, activitatea diplomatică a Principatelor Unite, Congresul de la Berlin, acţiunea României pentru recunoaşterea independenţei, problema Dunării ş.a.

Cea mai mare parte a rapoartelor conţin informaţii privitoare la situaţia economică a principatelor. Aceasta pentru că între Belgia şi ţările române se făcea acum

---

[1] Relaţiile oficiale între Belgia şi România datează din anul 1838. La 17 noiembrie 1838 a fost înfiinţat primul consulat belgian cu sediul la Galaţi. Au urmat apoi consulatele de la Bucureşti (1842) Iaşi (1874) şi Craiova (1874). (Arhivele Ministerului Afacerilor Externe al Belgiei, Dos. 992, tome I, doc. 3—4, Dos. 989, tome I, doc. 61, Dos. 994, doc. din 3 august 1874, Dos. 991, din 29 septembrie 1874).

[2] În mare parte, rapoartele sînt cuprinse în fondul „Correspondance Politique-Légations".

un intens schimb comercial [3], continuare a tradiţionalelor legături comerciale stabilite încă din secolele XIV—XVI [4]. De aceea, tot ce privea economia României, toate modificările survenite în politica economică a ţării noastre, interesau îndeaproape guvernul de la Bruxelles.

Între evenimentele care au reţinut atenţia Belgiei se numără şi tratativele economice purtate între România şi Germania, începînd din aprilie 1892. După cum se ştie, în politica economică a României, modificarea tarifului vamal, în anul 1891, a marcat o nouă etapă a aplicării politicii protecţioniste, în momentul în care majoritatea statelor europene o adoptaseră. În acelaşi an, expirau aproape toate convenţiile comerciale ale ţării noastre. Momentul este considerat potrivit, de guvernul român, pentru a pune la baza noilor convenţii tariful modificat. Între altele, guvernul român, după cum se ştie, a condiţionat începerea tratativelor cu ceilalţi parteneri de schimb în funcţie de reuşita noului tratat comercial cu Germania.

În cursul anului 1891, la 1/13 martie, a expirat şi convenţia comercială, încheiată în anul 1881, între Belgia şi România [5]. Era, deci, firesc ca tratativele comerciale româno-germane să intereseze guvernul belgian. Tocmai de aceea, s-au dat instrucţiuni reprezentanţilor săi la Bucureşti şi Berlin să urmărească, cu atenţie, aceste tratative.

Diplomaţii belgieni acreditaţi la Bucureşti şi Berlin au trimis, aproape zilnic, rapoarte speciale privind tratativele respective. Prin ele, guvernul belgian a fost informat, din timp, despre: detaliile tehnice ale discuţiilor, unele neconcordanţe de vederi, economice, ivite, cu acest prilej, între cele două guverne.

Din aceste rapoarte [6], am selectat pe cele care le-am considerat ca fiind semnificative, din perioada aprilie-decembrie 1892, pentru reliefarea eforturilor României de a da o nouă orientare politicii sale comerciale. Chiar dacă nu oferă întotdeauna date noi, documentele, pe care le publicăm în anexe, verifică cele cunoscute pînă acum şi aduc unele precizări utile pentru o mai bună înţelegere a problemei. În acest sens s-ar putea aminti şi legătura pe care diplomaţii belgieni o fac între tratativele economice şi raporturile politice dintre cele două ţări [7].

Légation de Belgique Bucarest le 14 avril 1892
nr. 41/31

Monsieur le Ministre,

Les négociations entamées entre la Roumanie et l'Allemagne, relativement à leurs relations commerciales, n'ont pas encore abouti.

---

[3] În anul 1840, după o statistică belgiană, au venit în portul Galaţi două nave belgiene cu mărfuri în valoare de 7150 florini şi au dus de aici mărfuri în valoare de 31.800 florini. (Dos. 992, tom., I, doc. 27 mai 1841). În anul 1858 au venit tot două nave care au adus: 175.733 kg de zahăr, 242.148 kg fier ş.a. (Dos. 992, tome II, doc. nr. 28.

[4] Vezi: Reprezentanţele diplomatice ale României, Buc., 1967, p. 284.

[5] În februarie 1891, guvernul belgian solicită guvernului român prelungirea convenţiei. Prin declaraţia provizorie din 14/26 februarie 1891, Belgia obţine prelungirea convenţiei pînă la expirarea celei cu Germania.

[6] Documentele au fost cercetate cu ocazia unui stagiu de specializare în Belgia, în cursul anului universitar 1968/1969. Profităm de această ocazie pentru a mulţumi, şi pe această cale, domnului Prof. Dr. Jan Dhondt, de la Universitatea din Gand şi domnului Desneuve, arhivist la Arhivele Ministerului Afacerilor Externe al Belgiei, pentru deosebita amabilitate cu care ne-au sprijinit în acţiunea de consultare a arhivelor belgiene.

[7] Vezi anexa VI.

Je me suis tenu très au courant de cette question et y ai consacré une attention soutenue, sachant à quel point elle intéresse notre commerce.

Le Gouvernement Roumain a, dans un mémoire, exposé au Gouvernement Allemand, la situation désavantageuse dans laquelle Il plaçait son Pays, en frappant ses céréales d'un droit d'entrée de cinq marks, alors que les blés américains jouissent du droit de trois marks cinquante. Il lui a fait remarquer que son tarif autonome était modéré et devait même être considéré par l'Allemagne comme un tarif de faveur. En effet si certains droits ont été majorés par rapport aux anciennes taxes, il sont néanmoins beaucoup inférieurs au tarif des États-Unis et même au tarif conventionnel conclu récemment entre l'Allemagne, l'Autriche-Hongrie et l'Italie. Tout en attirant son attention sur la grande valeur que représente pour l'Allemagne son débouché industriel en Roumanie, Il lui a demandé pourquoi Il lui appliquait un tarif différentiel alors que d'autres Pays tels que L'Angleterre, la Belgique, la Hollande le traitait comme la nation la plus favorisée.

En réponse à ce mémoire, l'Allemagne, a déclaré qu'elle voulait bien s'engager à réduire les droits d'entrée sur les céréales Roumains mais qu'en échange elle exigeait des *concessions équivalentes*, c'est-à-dire la diminution des droits portant sur plusieurs articles tels que les tissus, etc.

C'est sur ce point que l'entente n'a pu se faire.

Vous n'ignorez pas en effet que la Roumanie a adopté un tarif autonome dont Elle ne veut pas se départir. Elle désire que ce tarif reste en vigueur pendant un temps suffisant pour lui permettre de juger de son efficacité et considère en conséquence les conditions imposées par l'Allemagne comme inacceptables.

Animée néanmoins d'un grand esprit de conciliation et poussée par le vif désir d'arriver à sont but Elle a tâché de tourner la difficulté en offrant à l'Allemagne des concession *non tarifaires*, qui pourraient être considérées par Elle comme équivalentes, telles que: des garanties, des stipulations accesoires, l'engagement de consolider son tarif, et de ne pas appliquer aux produits d'origine Allemande de surtaxes, ni de prohibitions, droit qui lui est reconnu par l'article deux du tarif. Elle estime même que cette dernière stipulation serait suffisante, attendu que l'Alemagne en accordant aux États-Unis la clause de la nation la plus favorisée, n'a exigé à Eux, en échange de cette concession, que l'engagement de ne pas frapper le sucre Allemande de taxes prohibitives.

Les pourparlers en sont là. Mais comme la Roumanie, vu la crise, désire précipiter la solution des négociations, et que d'un autre côté l'Allemagne n'y met aucun empressement, j'apprends que le Gouvertement Roumain vient de faire à la France de nouvelles propositions afin d'obtenir d' Elle l'application de son tarif minimum, tout en ne se départant pas de sa ligne de conduite, c'est-à-dire de ne lui accorder en échange aucune concession tarifaire. Mon prédécesseur M. Courad de Buisseret, dans sa lettre du 7 février dernier nr. 18/14, Vous a parlé des négociations engagées dans ce sens entre ces deux Pays; négociations qui n'ont eu du reste aucun résultal, car la France exigeait la réduction de certains droits. Mais actuellement la question se place sur un tout autre terrain. Et la Roumanie fait, à juste titre, observer à la France, qu'elle n'exige pas un avantage pécuniare, en Lui demandant l'application de son tarif minimum, puisque, celui-ci est équivalent au tarif maximum quant aux droits sur les céréales, mais. La prie de faire acte de courtoisie et de lui donner en quelque sorte un appui moral qui Lui permettrait de dire à l'Allemagne, dans le cas où Elle ne voudrait pas céder: „toutes les nations me traitent favorablement. Vous seule m'appliquez un tarif sévère. Vous voulez donc une guerre de tarif, Je l'accepte et j'use de mon droit en frappant vos produits de taxes prohibitives".

Je ne puis prévoir l'accueli que le Gouvernement Français fera à ces nouvelles propositions mais je sais dès à présent qu'elles sont fortement appuyées par la Légation de France à Bucarest.

Je ne manquerai pas de Vous tenir au courant des différentes phases de ces négociations, dont la solution peut avoir pour la Belgique un si grand intérêt.

Veuillez agréer Monsieur le Ministre, les assurances de ma plus haute considération.

G. de Man.

Arhivele Ministerului Afacerilor Externe, Belgia, fond Tratative Comerciale, Dos. 939, nr. 10997.

n.n. Sublinierile aparţin autorului.

Légation de Belgique Berlin, 17 Juin 1892,
B'nr. 880/554

Monsieur le Ministre,

Les négociations commerciales entre l'Allemagne et la Roumanie ont été reprises sur la base suivante :

Un arrangement provisoire serait conclu entre les deux pays.

L'Allemagne accorderait à la Roumanie le traitement de la nation la plus favorisée pour les grains seulement.

La Roumanie consoliderait pour l'Allemagne tout son tarif actuel.

Un protocole secret énumérait les concessions de tarif assez réduites en nombre et comme importance que la Roumanie s'engagerait dès maintenant à insérer dans le traité définitif.

Comme compensation l'Allemagne donnerait à la Roumanie dans le dit traité, le traitement de la nation la plus favorisée pour divers produits agricoles autres que les grains.

Par le traité définitif tout le tarif roumain ne serait plus consolidé, mais seulement les articles qui intéressent spécialement l'Allemagne.

Agréez, Monsieur le Ministre, l'assurance de mon très profond respect.

Grerindl

Ibidem, nr. 16319.

Légation de Belgique Berlin, 26 Juin 1892,
B'nr. 926/589

Monsieur le Ministre,

L'Allemagne et la Roumanie sont parvenues à se mettre d' accord pour un arrangement comercial provisoire sur la base que j'ai eu l'honneur de vous indiquer par mon rapport du 17 de ce mois nr. 880/554. L'entente a été établie hier à Berlin mais les déclarations seront signées à Bucharest.

Les négociations pour la conclusion d'un traité définitif commenceront au mois de Septembre.

L'arrangement provisoire restera en vigueur jusqu'en Decembre.

Agréez . . . .

Grerindl

Ibidem, nr. 17119.

Légation de Belgique Berlin, le 29 Juin 1892,
B'nr. 943/598

Monsieur le Ministre,

J'ai eu l'honneur de vous écrire le 26 de ce mois, par mon rapport nr. 926/589, que l'Allemagne et la Roumanie étaient arrivées à un arrangement commercial pro-

visoire et que les déclarations destinées à le constater seraient prochainement signées à Bucharest.

Il est survenu une difficulté de rédaction qui empêche jusqu'à présent l'accord fixé en principe d'être officiellemnt conclu.

Vous savez qu'à la déclaration destinée à être publiée. sera annexé un protocole secret énumérant les réductions de tarif que la Roumanie s'engage dès maintenant a insérer dans le traité définitif. L'Allemagne voudrait que le protocole contient une phrase disant que l'éventualité de concession ultrérieures n'est pas conclue. La Roumanie refuse, ne voulant pas contracter en quelque sorte l'engagement moral de sousscrire à d'autres reductions que celles aux quelles elle a déjà consenti. Ce n'est pas que le cabinet de Bucharest ait déjà pris la détermination de ne pas accorder d'avantage, quelles que soient les compensations que lui seront offertes ; mais il veut conserver la main libre.

Agréez ....

Grerindl

Ibidem, nr. 17469

Légation de Belgique — Berlin le 1-er Juillet 1892,
B'nr. 959/610

Monsieur le Ministre,

La difficulté de rédaction dont je vous parlais par mon rappart du 29 Juin, dernier nr. 943/598 a été aplanée dans le sens désiré par le cabinet de Bucharest. La signature de l'arrangement commercial provisoire entre l'Allemagne et la Roumanie est donc imminente.

Agréez ....

Grerindl

Ibidem, nr. 17680.

Légation de Belgique — Bucarest 2 Juillet 1892

Monsieur le Ministre,

Les négociations commerciales entamées avec l'Allemagne viennent d'aboutir au résultat que désirait le Gouvernement Roumain.

Un arrangement provisoire destiné a régler les relations des deux pays pendant cette année a été signé hier, en attendant la conclusion d'un traité définitif.

Le Cabinet de Berlin concède à la Roumanie la réduction du droit sur les céréales à 3 Marks 50. C'était le but où tendaient les efforts des négociateurs roumains ; ceux-ci faisaient valoir à Berlin combien l'Allemagne était intéressée à la prospérité de la Roumanie tant à cause des nombreux capitaux placés dans les emprunts roumains que par suite de l'importance de son exportation vers les pays danubiens.

Le Cabinet de Berlin a fini par accéder aux voeux qui lui étaient exprimés, désirant donner en outre, à un autre point de vue, un témoignage d'amitié et de bienveillance à un État que les circonstances peuvent appeler à jouer un rôle politique considérable.

La Roumanie accorde à l'Allemagne le traitement de la nation la plus favorisée et s'engage à ne pas élever vis-a-vis d'elle les droits fixés par son tarif actuel.

Des négociations nouvelles devant se poursuivre ultérieurement, et semble probable que le Cabinet Roumain aurait laissé entrevoir l'éventualité d'une réduction de son tarif en ce qui concerne certains articles intéressant l'industrie allemande,

après une expérience du régime qui leur est actuellement appliqué, expérience dont la durée pourrait être moins longue qu'on ne le déclarait tout d'abord.

J'aurai soin, Monsieur le Ministre, de vous transmettre un exemplaire de l'arrangement allemand-roumain dès qu'il aura été publié.

Sa mise en vigueur ne pourra que favoriser le mouvement du port d'Anvers d'où les blés de Roumanie sont en majeure partie expediés vers l'Allemagne.

Les puorparlers engagés avec la France n'ont pas encore donné de résultat, ils ne présentent du reste qu'un intérêt secondaire, ce pays ne pouvant faire à la Roumanie aucune concession en ce qui concerne la tarification des céréales.

Veuillez agréer, ...

Gh. Forgeur

Ibidem, nr. 18061

Légation de Belgique
B' nr. 1602/1034

Berlin 22 octombrie 1892

(confidentielle)

Monsieur le Ministre,

J'ai l'honneur de recevoir votre dépêche du 25 Août dernier B. nr. 939.

Mes rensiegnements ne concordent pas avec ceux de M. le Ministre du Roi à Bucharest.

Le gouvernement Roumain n'a pas l'intention de constituer un traitement différenitel en faveur de l'Allemagne; mais il ne compte pas inscrire d'office à son tarif général les concessions qu'il accordera à ce dernier pays. Je crois savoir que son projet est d'en faire profiter les Puissances amies, moyennant des compensations identiques à celles que la Roumanie aura obtenues de l'Allemagne. Le futur traité entre la Roumanie et l'Allemagne servira de type. Dans ses négociations avec d'autres pays, le gouvernement de Bucharest n'ira pas au-delà des réductions de tarif qu'y seront insérées.

J'ai eu l'honneur de vous écrire, le 17 Juin dernier, sous le numéro 880/554, qu'un protocole secret joint à l'arrangement commercial provisoire entre l'Allemagne et la Roumanie énumèrerait certaines concessions que la Roumanie s'engageait à consacrer dans le traité définitif. Ce protocole a été signé. Les réductions de tarif qu'il acorde, sont en nombre de cinq ou six. J'ignore sur quels objets elles portent mais elles sont assez insignifiantes. L'Allemagne désire en obtenir d'autres, notamment sur les tissus et les fers. La Roumanie résiste, disant qu'elle est obligée de conserver son tarif tel qu'il est pour des raisons fiscales. Elle annonce que sur ce point sa résolution est inébranlable. On ne semble cependant pas croire ici que c'est le dernier mot du cabinet de Bucharest. Le gouvernement Roumain est d'ailleurs prêt à consolider ceux des articles du tarif général qu'ont de l'intérêt pour l'Allemagne.

La Roumanie n'a l'intention de demander en échange que les réductions de droits déjà accordées par les traités antérieurs à des Puissances tierces, pour les céréales peut-être y ajoutera elle les vins et le bétail. Une concession sur ce dernier point n'aurait du reste pas grande utilité pratique. Il est plus que probable en effet que l'Autriche-Hongrie continuera à prohiber le transit du bétail Roumain.

Le reste du tarif conventionnel allemand n'a pas d'intérêt pour la Roumanie dont l'industrie est dans l'enfance. Si l'on inscrit au traité des produits autres que ceux de l'agriculture, ce ne sera que pour la forme.

Je ne sais pas si je pourrai vous renseigner plus complètement puisqu'il n'est pas permis d'interroger un gouvernement sur une négociation pendante; mais si une heureuse chance m'apprend quelque détail nouveau, je ne manquerai pas de vous le transmetre.

Les négociations pour le traité de commerce entre l'Allemagne et la Roumanie commenceront à Berlin dans quelques jours. Jusqu'ici il n'y a eu que des pourparlers préliminaires.

Agréez, ...

Grerindl

Ibidem, nr. 27949

Légation de Belgique
à Bucarest
Nr. 123 — B

Bucarest le 1-er Décembre 1892

Monsieur le Comte[1],

L'arrangement commercial conclu avec l'Allemangne et qui expirait le 30 novembre vient d'être prorogé jusqu'au décembre prochain.

D'ici là le Gouvernement Roumain devra soumettre aux Chambres des modifications au tarif douanier portant sur quelques produits de l'industrie allemande tels que les fontes, les cuirs vernis, les meubles capitonnés, et deux articles concernant la métallurgie. Ces prohibitions seront déposées incessamment.

Quand ces mesures seront votées le Cabinet de Berlin ne fera aucune difficulté, si la marche des négociations le rendait nécessaire, à prolonger de nouveau l'accord provisoire jusqu'au 31 mars.

L'Allemagne ne paraît pas toutefois devoir se contenter, dans les pourparlers qui vont se poursuivre en vue de la conclusion d'un traité définitif, des concessions assez minimes qui lui ont été offertes par la Roumanie en échange de la réduction à 3 Marcs 50 du droit sur le blé.

Il est dès à present certain qu'elle demandera une modification plus sérieuse du régime douanier de la Roumanie.

Mais le cabinet de Bucarest pourra-t-il lui donner de nouvelles satisfactions? Le langage des minstres roumains ne laisse nullement prévoir qu'ils soient disposés à faire une brèche importante dans le tarif autonome dont l'application n'a pas encore été suffisamment longue pour apprécier ses résultats notamment en ce qui concerne le développement d'industries nationales. Le gouvernement roumain semble en outre décidé pour des raisons budgétaires à persister, pour le moment, dans sa politique économique. Dès lors il y a bien de mettre en doute la conclusion d'un traité définitif avec l'Allemagne à l'expiration des conventions temporaires.

Toutefois les concessions déjà octroyées à ce pays sur quelques articles du tarif pourraient bien susciter des demandes d'avantages équivalentes de la part d'autres gouvernements qui s'étaient contentés jusqu'ici du régime établi par ce tarif; l'Angleterre notamment réclamera probablement la réduction des droits sur les huiles.

Veuillez agréer, ...

G. Forgeur

Ibidem, nr. 31924

Légation de Belgique
B' nr. 1992/1311

Berlin le 28 Décembre 1892

Monsieur le Comte,

Les négociations en vue d'un traité de commerce entre l'Allemagen et la Roumanie commencées à la fin d'Octobre, sont interrompues depuis quelques jours. Ce temps d'arrêt ne signifie pas qu'un échec soit à craindre. Il est comme nécessité où

---

[1] Monsieur le Comte de Mérode Westerloo

s'est trouvé le délégué technique roumain d'aller chercher de nouvelles instructions à Bucharest. après la première lecture des demandes présentées d'une part et d'autre.

Vous savez que par un protocole secret la Roumanie s'est déjà engagée à accorder un certain nombre de réductions, pas importantes du reste, sur quelques-uns des articles de son tarif général. L'Allemagne en voudrait d'avantage. La Roumanie a déjà fait savoir que diverses demandes de l'Allemagne ne seront admises dans aucun cas. Le reste est en suspens. La difficulté provient, dit M. le Barron de Marchall, de ce que la Roumanie prouve par sa statistique que les importantions chez elle n'ont pas été diminuées par l'établissement du nouveau tarif roumain. Il n'y a donc pas avantage pour l'Allemagne à obtenir la réduction des droits de ce tarif. Il n'en résulterait qu'un préjudice pour le trésor de la Roumanie.

L'arrangement commercial provisoire entre l'Allemagne et la Roumanie que je vous ai fait connaître, devait expirer le 31 Décembre prochain. Il a été prolongé d'un mois.

Agréez, ...

Grerindl

Ibidem, nr. 34443

PARTIDUL NAȚIONALIST-DEMOCRAT DIN ROMÂNIA PÎNĂ LA PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

DE

IOAN CĂPREANU

Începutul sec. al XX-lea din istoria României se caracterizează prin adîncirea relațiilor de producție capitaliste în economie, accentuarea luptelor sociale, intensificarea curentului pentru desăvîrșirea unității de stat, regrupări ale forțelor politice care reprezentau interesele muncitorimii și ale păturilor mijlocii de la orașe și sate.

În problematica nouă de la începutul secolului, pe fondul acestor adînci frămîntări și deplasări în structura social-economică, într-o epocă de mari căutări în domeniul curentelor de gîndire social-politică, din mișcarea culturală inițiată de revista „Semănătorul", s-a ivit, în anul 1904, o asociație cu obiective politice, cuprinzînd cadre didactice universitare, studenți, ofițeri și diverși intelectuali, care și-a luat de la început denumirea de „organizație naționalist-democratică" [1]. La începutul sec. al XX-lea, folosirea în literatura politică și filozofico-socială a termenului de „naționalist-democrat" avea semnificația luptei pentru promovarea elementului românesc și impunerea limbii române în instituțiile de cultură și artă și în învățămîntul superior, realizarea desăvîrșirii unității politice a poporului român și înfăptuirea unor transformări sociale cu conținut burghezo-democratic.

Primele manifestări au avut drept obiectiv lupta pentru promovarea elementului românesc în instituțiile de cultură și artă [2]. Inițiatorul și animatorul acestei mișcări era profesorul universitar și istoricul Nicolae Iorga.

O acțiune mai importantă inițiată de această mișcare a fost manifestarea studențească din Piața Teatrului Național, de la 13 martie 1906, împotriva reprezentațiilor în limba franceză, organizate de societățile „Leagănul" și „Obolul". Comitetul Asociației generale a studenților universitari români — care a organizat această acțiune — activa sub influența lui Nicolae Iorga. Pentru a pregăti spiritele, Nicolae Iorga s-a folosit de faptul că cunoscutul om de cultură francez, Jules Brun, anun-

---

[1] Embrionul viitorului Partid naționalist-democrat se afla în conducerea Asociației generale a studenților universitari români.

[2] Arhivele Statului. Arhiva istorică centrală, colecția documente de proveniență personală, Dosar 48/1906.

ţase o conferinţă la Ateneul român şi o reprezentaţie teatrală în limba franceză, pe care le-a împiedicat printr-o demonstraţie studenţească [3].

Un moment însemnat în activitatea acestei organizaţii, l-a constituit apariţia, sub conducerea lui Nicolae Iorga, a publicaţiei săptămînale „Neamul românesc" în anul 1906, în care a fost prezentat programul grupării politice, au fost publicate comunicări cu privire la acţiunile ce erau iniţiate şi articole care reflectau activitatea din Bucureşti, Iaşi şi diferite localităţi din ţară. Spre nucleele acestei organizaţii, ce luau fiinţă în oraşe şi sate, se îndrepta cu deosebire intelectualitatea, însufleţită de ideile înfăptuirii idealului desăvîrşirii unirii tuturor românilor.

Lupta parlamentară a acestei grupări politice a început în anul 1907, cînd N. Iorga a fost ales deputat. La 21 octombrie, a avut loc la Iaşi, întrunirea a peste 600 de aderenţi ai acestei organizaţii, printre care majoritatea studenţi. La această adunare, au ţinut discursuri, explicînd scopul şi programul viitorului partid, N. Iorga, Leon Cosmovici, colonelul Mladian Manolescu şi alţi conducători ai acestei mişcări. Întrunirea a aclamat o moţiune prin care se cerea expulzarea străinilor ce uneltesc împotriva statului.

În ianuarie 1908, N. Iorga a publicat „o declaraţie de program naţionalist-democrat", invitînd pe prietenii săi să se organizeze în vederea alegerilor viitoare şi să contribuie la o subscripţie pentru transformarea revistei „Neamul românesc" în ziar cotidian [4]. În această declaraţie, se cerea pentru ţărani ca să se facă exproprierea societăţilor de asigurare şi lichidarea moşiilor împovărate, iar Casa rurală, ca instituţie de stat, să fie subvenţionată cu excedentele bugetare. Aceste prevederi, ca şi întregul program, erau lipsite de o dezvoltare detaliată, astfel că nu se putea vedea în ce scop se cerea Casa rurală şi exproprierea. Rezultă însă că această grupare politică cerea lichidarea numai a moşiilor împovărate, adică expropriaţi urmau să fie doar marii proprietari datori la creditul funciar [5]. Cu toată deosebirea adîncă ce exista între socialişti şi naţionaliştii democraţi, mişcarea socialistă din România a salutat apariţia programului unui nou partid [6].

După apariţia Declaraţiei-program a naţionaliştilor democraţi, o vie activitate se desfăşoară în rîndul studenţilor şi intelectualilor, pentru organizarea acestora şi atragerea lor în viitorul partid. Este organizată Societatea generală a studenţilor numită „Daco-română" [7], care ţine un congres la Iaşi, în iulie 1908, şi la care participă studenţi şi intelectuali români din Bucureşti, Iaşi şi alte centre, cu tendinţă de a cuprinde pe toţi românii. Congresul de la Iaşi n-a fost decît îndeplinirea unuia dintre proiectele pregătitoare pentru constituirea partidului [8]. În timpul vacanţelor, erau organizate pentru studenţi, profesori, învăţători, preoţi, cursuri şi conferinţe la Vălenii de Munte şi Iaşi, în care se vorbea despre realizarea idealului desăvîrşirii unităţii de stat a românilor şi se explica scopul proiectatului partid. Ocupîndu-se de cursurile de vară din România, organizate de N. Iorga, care era şeful mişcării, ziarul maghiar „Budapesti Hirlap", care reflecta îngrijorarea cercurilor conducătoare ale imperiului habsburgic, scria: „Dacă sînt adevărate cele scrise în foile din Bucureşti, în România se fac sforţări mari ca la Vălenii de Munte oaspeţii din Ungaria şi la Iaşi cei din Bucovina, să petreacă şi în acelaşi timp să se instruiască cît mai bine, pentru ca astfel, întorcîndu-se acasă, aceştia să aducă

---

3 Vezi *Adevărul asupra manifestaţiei sîngeroase din Piaţa Teatrului*, Buc. 1906 (broşură).

4 „Neamul românesc" din 30 ianuarie 1908.

5 „Viitorul social", anul II nr. 7, februarie 1908, p. 68.

6 Ibidem.

7 Arhivele statului — Arhiva istorică centrală. Fondul Direcţiei poliţiei şi siguranţei generale, Dosar nr. 95/1907, fila 33.

8 Arhivele statului — Arhiva istorică centrală, Fondul Direcţiei poliţiei şi siguranţei generale, dosarul nr. 39/1906—1909, fila 31. Vezi şi L. P. Rusu, *Domnul Iorga — cuvinte adevărate*, Bucureşti, 1907.

cu ei legăturile strînse ale unităţii culturale şi naţionale. Ce vom face acum în faţa propagandei care se face la aceste cursuri? Să silim pe cale diplomatică pe ministrul de culte român să interzică prelegerile" [9]. În acelaşi timp, deputatul român din Camera de la Budapesta, preotul dr. Vasile Lucaciu, salută activitatea desfăşurată de noua grupare politică din România, în sprijinul luptei românilor din Transilvania, publicînd în ziarul „Lupta" din Budapesta, un substanţial şi luminos articol în problema *Solidarităţii românilor de peste munţi* [10].

Societatea „Daco-română", înfiinţată de N. Iorga, nu avea nici un statut, dar îşi orienta în mod vădit lupta spre a susţine cît mai bine marile mişcări care se pregăteau în Transilvania şi Bucovina, iar pe plan intern se declara deschis pentru susţinerea revendicărilor cu conţinut burghezo-democratic ale ţărănimii, socotind-o ca pe elementul cel mai pur românesc, alunecînd însă uneori în manifestări xenofobe [11]. În calitatea de vicepreşedinte al „Ligei pentru unitatea culturală a tuturor românilor", N. Iorga, cu ocazia adunării generale a Ligii, a sfătuit pe deputaţii români din Austro-Ungaria ca activitatea lor să nu se mărginească numai la lupta în parlament, ci să organizeze adunări populare în interesul realizării programului de afirmare a naţiunii române [12]. Pentru ziua de 3 mai 1909 a fost convocat la Bucureşti un congres al acestei grupări politice cu prilejul memoriei revoluţiei de la 1848 care însă nu şi-a atins scopul propus de a crea partidul, deoarece îi lipsea baza de masă [13].

În timpul campaniei electorale din 1909, naţionaliştii-democraţi au desfăşurat o largă activitate, punîndu-şi candidaturi în toată ţara, iar profesorul N. Iorga, care era principalul organizator al acestei mişcări, a ţinut conferinţe la Tulcea, Brăila, Tr. Severin şi în alte oraşe ale ţării [14].

---

[9] „Budapesti Hirlap", 13 iulie 1908. Vezi şi „Viitorul", nr. 245 din 15 iulie 1908 şi „Ţara" din 15 iulie 1908.

[10] „Adevărul", nr. 6936 din 22 decembrie 1908. Într-o notă a Direcţiei poliţiei şi siguranţei generale din 15 iulie 1909, adresată lui Emil Costinescu, ad. interim la Ministerul de Interne se specifica: „Încă din anul trecut (1908) s-au pus bazele unei Academii populare pentru răspîndirea culturii generale şi în special pentru cunoaşterea formelor de manifestare ale vieţii naţionale a românilor de pretutindeni. În urma întrunirii de la Brăila în vederea Congresului studenţesc ce se va ţine în august 1909 la Iaşi, se va dezvolta aici un program de activitate al naţionaliştilor democraţi. Se pare că la acest Congres se va pune un mare accent pe Vălenii de Munte ca centru de întîlnire al studenţilor de peste munţi care vor să pătrundă în ţară pe sub ascuns pentru a participa la congres. În definitiv crearea unei atmosfere culturale, stabilirea de legături sufleteşti care să ducă pe nesimţite la unitatea culturală şi sufletească a neamului... acesta este scopul cursurilor ce se ţin în timpul vacanţelor la Vălenii de Munte". În „Neamul românesc" din 20 iulie 1909, N. Iorga protesta împotriva cenzurii Siguranţei Generale. (În Arhivele statului. Arhiva istorică centrală, Fondul Direcţiei poliţiei şi siguranţei generale. Dosarul nr. 38/1909, fila 51). Din aceasta rezultă că obiectivele de acţiune şi cu deosebire metodele radicale ce şi le propunea gruparea politică a naţionaliştilor-democraţi a determinat organele siguranţei regimului burghezo-moşieresc să-i urmărească activitatea.

[11] Arhivele Statului. Arhiva istorică centrală, Fondul Direcţiei poliţiei şi siguranţei generale, dosar nr. 39/1909, fila 72.

[12] Idem, fila 76. Acest sfat al lui N. Iorga a aflat un puternic răsunet în presa română din Transilvania şi Banat. „Libertatea" din Sibiu (foaia lui Vlad) şi „Drapelul" din Lugoj (foaia lui Brediceanu) îi aprobă ideea subliniind că, pe baza regulamentelor Camerei, partidul naţional, care avea 25 de reprezentanţi în parlament, nu putea face nimic. Tot în acelaşi sens ia atitudine şi „Lupta" şi „Gazeta Transilvaniei".

[13] Ibidem, fila 98.

[14] „Dimineaţa", nr. 2068 din 23 noiembrie 1909. „Universul", nr. 9 din 11 ianuarie 1910, „Neamul românesc", nr. 34 din 16 martie 1910.

Cu prilejul adunărilor electorale, candidații naționaliști-democrați, arătînd care erau obiectivele urmărite de noua grupare politică, au formulat critici guvernului liberal pentru politica sa la sate și, în special, partidului conservator-democrat fondat de Take Ionescu. N. Iorga, la o mare întrunire politică de la Brăila (din 21 iulie 1909), ținută în sala „Paradis", completează programul anunțat în ianuarie 1908, precizînd că „Gruparea naționalist-democrată luptă pentru proprietatea mică pentru țărani, împărțirea moșiilor statului la țărani, desființarea impozitului pe cap și înființarea pe venit, desființarea prestațiilor, înființarea de școli administrative, crearea de școli practice de comerț și meserii, credite pentru comerț și industrie, înlăturarea străinilor de la furnituri și lucrări, monopolul băuturilor spirtoase, crearea de ceainării și biblioteci la sate, îmbunătățirea soartei corpului didactic, încurajarea artelor și votul universal pentru români, cu reprezentarea minorităților" [15].

Prin congresul ținut la 23 aprilie 1910 la București, au fost puse bazele Partidului naționalist-democrat [16], adoptîndu-se programul publicat și popularizat mai înainte. Fiind un produs al păturilor culte, de unde își recruta cu deosebire aderenții, răspunzînd unei etape istorice în care se afla România, acest partid a abordat unele revendicări importante ale maselor populare, și-a orientat activitatea spre problemele de ordin național, fără a găsi întotdeauna cele mai bune rezolvări și recurgînd adesea la soluții greșite. Ca urmare a slabei sale legături cu masele largi populare, în numele cărora acționa, trăia mai cu seamă din afirmarea personalităților ce stăteau în fruntea sa, și în primul rînd, a personalității lui Nicolae Iorga. Apropierea, prin unele puncte înscrise în program, de punctul de vedere al clasei muncitoare, a determinat ca mișcarea socialistă, în unele privințe, să-l sprijine, făcîndu-i însă o aspră critică cu privire la inconsecvențele liniei politice și greșelile manifestate în problema națională, care depășeau cadrul luptei obiective pentru desăvîrșirea unității de stat a României. Atitudinea demascatoare față de politicianismul celorlalte partide ale burgheziei și moșierimii a determinat ziarul „Adevărul" să aprecieze că N. Iorga, șeful acestui partid, recunoștea lupta de clasă [17].

În perioada anilor 1912—1914 și apoi în timpul războiului mondial, în jurul Partidului naționalist-democrat se strîng elemente care luptau pentru realizarea idealului național, acționînd în strînsă legătură cu organizațiile „Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor" și „Acțiunea națională".

În alegerile parlamentare din 1911 și apoi în cele din 1914, N. Iorga, generalul Dr. Frangulea, Vasile Kogălniceanu candidau în Prahova, București, Brăila, din partea Partidului naționalist-democrat. În campania electorală din primăvara anului 1914, apare cu cel mai surprinzător program, în care prevedea printre altele „... o operă radicală de reforme serioase și întregi, și, în primul rînd, o nouă și mare împroprietărire a țăranilor, așa ca nici unul din ei să nu rămînă fără pămînt, deoarece astăzi și multă vreme pămîntul rămîne singurul mijloc de hrană al țăranului și al copiilor lui..., exproprierea în interes public a tuturor moșiilor din întreaga țară, care trec peste 1 000 de pogoane.

Să se creeze păduri comunale, acolo unde nu sînt păduri, iar acolo unde proprietatea mare are păduri, să se exproprieze din ele" [18].

Referitor la bănci se menționa că acestea, „să ajungă un mijloc real de ridicarea țărănimii, punînd la îndemîna tuturor țăranilor, fără deosebire de starea lor materială, capitaluri ieftine cu dobînzi mici" [19]. Cu privire la reforma electorală,

---

[15] Arhivele statului — Arhiva istorică centrală, Fondul Dir. poliției și siguranței generale. Dosarul nr. 39/1906—1909, fila 62.

[16] Ibidem, fila 63, vezi și *Politics and Political parties in Roumania*, International Reference Library Publishings Co, Londra, 1936, p. 104—105.

[17] „Adevărul", nr. 8193 din 4 iulie 1912.

[18] Vezi *Partidul naționalist-democrat și alegătorii colegiului III de Cameră, din județul Brăila*, București, 1914, p. VI (broșură).

[19] *Ibidem.*

propusă de liberali în toamna anului 1913, Partidul naţionalist-democrat se declara adversar hotărît al colegiului unic şi pentru votul universal, egal, direct, secret şi obligatoriu pentru toţi românii, cu reprezentarea minorităţii naţionale, accentul căzînd pe revendicările ţărănimii. „Cerem ca ţărănimea să fie reprezentată în Parlament, în proporţie cu numărul şi însemnătatea economică, socială, naţională, militară şi politică ce i se cuvine"[20].

Se mai prevedea şi îmbunătăţirea soartei învăţătorilor, preoţilor şi tuturor micilor funcţionari de la sate.

Partidul naţionalist-democrat reflecta concepţia unei părţi a burgheziei române şi a cercurilor intelectuale, care afişau lozincile specifice primei etape de dezvoltare a capitalismului, adepţii acestui partid, făcînd parte, cu deosebire, din aparatul birocratic al statului român; de aici şi limitele înţelegerii situaţiei şi mecanismului dezvoltării social-istorice.

[20] Ibidem, p. II.

LEGEA ÎMPOTRIVA SINDICATELOR ŞI GREVELOR DIN DECEMBRIE 1909 ŞI ACŢIUNILE CLASEI MUNCITOARE PENTRU ÎNLĂTURAREA EI

DE

DUMITRU D. RUSU

În primul deceniu al secolului nostru, mişcarea muncitorească din România va continua să meargă pe o linie ascendentă, impunîndu-se, tot mai mult, ca o forţă înnoitoare în viaţa social-politică a ţării. În acest cadru, consolidarea şi lărgirea organizaţiilor sindicale — devenite adevărate avanposturi pe frontul luptei maselor muncitoare pentru drepturi şi libertăţi — va duce la creşterea rolului acestor organizaţii şi, totodată, va determina o intensificare a politicii de supunere a elementului muncitoresc de către clasele exploatatoare. Faţă de radicalizarea mişcării muncitoreşti, burghezia şi moşierimea vor lua măsuri care, indiferent de nuanţă — concesie sau dominare, control sau reprimare — aveau menirea de a stăvili avîntul revoluţionar al proletariatului industrial, de a controla şi subordona acţiunile acestuia. Împotriva muncitorimii, vor fi folosite forţa şi concesiile, aparatul de stat şi legislaţia. Printre actele legislative îndreptate împotriva muncitorimii se înscrie şi legea contra sindicatelor şi grevelor, din decembrie 1909 [1]. Dacă asupra elaborării şi conţinutului legii găsim unele elemente în istoriografia noastră [2], în schimb, au rămas netratate problemele referitoare la geneza, aplicarea şi atitudinea maselor muncitoare faţă de lege, asupra cărora ne propunem să stăruim în cele ce urmează.

Rezultat al situaţiei social-politice din ţară, de după anul 1900, situaţie caracterizată prin creşterea mişcării muncitoreşti şi a îngrijorării burgheziei şi moşie-

---

[1] „Monitorul Oficial", nr. 214, 20 decembrie 1909/2 ianuarie 1910, p. 8370.

[2] Unele date preţioase, privitoare la elaborarea şi conţinutul legii din decembrie 1909, le găsim în lucrarea lui N. Copiu, *Legea împotriva sindicatelor din decembrie 1909*, în „Studii", IX (1956), nr. 5, p. 97—116. Acelaşi text, revizuit şi completat este inserat şi în lucrarea aparţinînd aceluiaşi autor, *Refacerea Partidului social-democrat din România (1900—1910)*, Bucureşti, 1966, p. 244—256. Menţiuni asupra diferitelor aspecte referitoare la legea din 1909 găsim şi în următoarele lucrări: D. V. Firoiu, *Legislaţia privind conflictele de muncă în anii regimului burghezo-moşieresc*, în „An. Inst. de studii ist. şi soc.-pol.", XII (1966), nr. 4, p. 39—45; M. Gh. Bujor, *Guvernarea liberală şi muncitorii*, Bucureşti, 1910, 40 p.; D. R. Ioaniţescu, *Istoricul legislaţiunii muncii în România*, Bucureşti, 1919, p. 61—65; Idem, *Reglementarea conflictelor de muncă din 1920*, Bucureşti, 1920, p. 34—35, 71, 124 ş.a.

rimii față de aceasta, actul legislativ din decembrie 1909 se poate explica numai urmărind cadrul istoric general în care a fost elaborat.

Răscoala țăranilor din 1907 a avut o puternică influență asupra evoluției ulterioare a întregii societăți românești. Pe plan politic, răscoala a contribuit la modificarea raportului de forțe dintre clase și partide, determinînd o nouă regrupare a partidelor politice din cadrul coaliției burghezo-moșierești, o creștere a influenței organizațiilor muncitorești asupra vieții de stat. În condițiile create de izbucnirea revoluționară a țărănimii, deosebirile de vederi, existente în interiorul partidelor de guvernămînt, au dus la desprinderea unor fracțiuni politice sau au determinat înlocuirea acelor conducători de partide care nu se puteau adapta cerințelor impuse de noile împrejurări.

Evident, evenimentele de la 1907 au zdruncinat puternic pozițiile moșierimii în viața politică. Mai mult, venirea lui P. P. Carp la conducerea partidului — fapt care înlătura orice posibilitate de adaptare a partidului conservator la necesitățile dezvoltării țării în această perioadă — și desprinderea grupării liberale a lui Take Ionescu, adîncesc criza grupării conservatoare, grăbind destrămarea acestui partid.

În partidul liberal și, implicit, în guvernul de aceeași factură — format în martie 1907 — are loc schimbarea gărzilor; D. A. Sturdza, bătrîn și bolnav, este silit să dea întîietate „tineretului", în frunte cu Ionel I. C. Brătianu, care, la începutul anului 1909, ajunge șef al partidului și apoi președinte al guvernului. Principala învățătură pe care a tras-o partidul liberal după răscoala din 1907 a fost legată tocmai de necesitatea preîntîmpinării unei noi furtuni revoluționare, cu atît mai puternică cu cît ar fi cuprins masele de la orașe și sate. De aici decurg principalele coordonate ale politicii interne a liberalilor, care constau în consolidarea pozițiilor economice și politice ale burgheziei, asigurarea stabilității și ordinii prin concesii făcute maselor muncitoare și prin întărirea aparatului de represiune. Noua conducere a partidului liberal, înțelegînd sensul cerințelor arzătoare ale epocii și urmărind să contracareze influența ideilor socialiste nu va ocoli și adoptarea unor măsuri mai radicale, care să vină în întîmpinarea doleanțelor, tot mai frecvente, ale maselor. Se ajunge — adevărat, după căderea guvernului — la înscrierea în programul liberal din 1911 a două obiective majore ale societății românești: reforma agrară și cea electorală.

Evoluția societății românești de la sfîrșitul secolului trecut și începutul secolului nostru impune deplin proletariatul în viața societății românești. După o scurtă perioadă de reflux, începînd cu anii 1904—1906, organizarea și lupta clasei muncitoare va progresa simțitor. Cele trei conferințe muncitorești din 1906, 1907 și 1908 — marcînd revitalizarea și maturitatea mișcării sindicale și socialiste — vor crea cadrul organizatoric propice dezvoltării mișcării muncitorești, prin instituirea organelor centrale ale sindicatelor și cercurilor socialiste. Lipsa unui partid politic al clasei muncitoare, în primul deceniu al secolului nostru, face din sindicate forma organizatorică de bază a muncitorilor. Integrate profund în viața maselor muncitoare, apărătoare ale revendicărilor imediate și purtătoare ale idealurilor mai largi ale proletariatului, sindicatele — care adesea „se transformă în asociațiuni revoluționare" ce luptă împotriva guvernului și statului [3] — deveniseră incomode pentru cercurile guvernamentale. Avîntul mișcării muncitorești afecta pe liberali, atît ca guvernanți, apărători ai orînduielilor din țară, precum și în calitatea lor de acționari și proprietari industriali, interesați în dezvoltarea industriei.

Ca și în cazul mișcărilor țărănești, străduința guvernului viza împiedicarea progresului și acțiunilor mișcării muncitorești. Pe această linie, se va recurge la politica de dominație și represiune, însoțită de concesii și încercare de corupere a unor elemente muncitorești, folosind cele mai diferite forme, printre care și legiuirea care face obiectul atenției noastre.

Chiar fără o analiză detaliată a situației economice și politice a claselor dominante, precum și a nivelului de dezvoltare a mișcării muncitorești, se pot

[3] „Dezbaterile adunării deputaților" (în continuare se va cita D.A.D.), nr. 21, ședința din 16 decembrie 1909, p. 210.

constata, evident, cauzele măsurii legislative împotriva sindicatelor şi grevelor, în politica burgheziei şi moşierimii care avea drept obiectiv stăvilirea acţiunilor maselor muncitoare. Edificatoare în această privinţă este poziţia reprezentanţilor partidelor de guvernămînt — mai ales a liberalilor — faţă de avîntul mişcării muncitoreşti, din anii imediat premergători promulgării legii.

În anii 1908—1909, pe lîngă apropiata refacere a partidului clasei muncitoare, înmulţirea numărului de ziare şi publicaţii muncitoreşti, creşterea mişcării greviste şi a acţiunilor revendicative în general, se realizează o întărire simţitoare a mişcării sindicale[4], mai ales prin organizarea puternicului detaşament al lucrătorilor ceferişti. Primul congres al muncitorilor ceferişti din România, ţinut la Bucureşti, în zilele de 27—28 septembrie 1909, a hotărît înfiinţarea Uniunii sindicatelor muncitorilor C.F.R. şi a fixat un larg program de revendicări[5].

Ultimele acţiuni de luptă ale proletariatului, dinaintea elaborării şi promulgării legii din decembrie 1909, au evidenţiat creşterea combativităţii şi solidarităţii muncitoreşti, hotărîrea cu care reprezentanţii cei mai de seamă ai proletariatului înfruntau prigonirile din partea organelor de stat şi patronatului. Înfrîngerea întrunirii muncitoreşti din capitală de la 19 octombrie 1909, urmată de arestarea şi judecarea celor 8 socialişti — printre care erau I. C. Frimu, D. Marinescu, Gh. Cristescu, Panait Istrati — a declanşat o manifestare de protest cu caracter general. La 25 octombrie, o dată cu marea adunare muncitorească în sala „Dacia" din Bucureşti, au avut loc, în diferite localităţi din ţară, alte 15 manifestări asemănătoare, la care au vorbit peste 70 de oratori[6]. Totodată, Uniunea socialistă şi Comisia generală a sindicatelor au lansat un apel „Către muncitorii şi cetăţenii din ţară", prin care se condamna intenţia guvernului de a restrînge dreptul de organizare şi grevă şi se cerea proletariatului să se opună unor asemenea măsuri[7].

Fără a constitui o noutate în materie legislativă — încercări „legale" de a suprima dreptul de organizare şi grevă s-au făcut cu mult înainte de 1909[8] — informaţiile documentare ne relevă că, deja, în anul 1908, erau conturate prevederile viitoarei legi. O lucrare asupra legislaţiei muncii, scrisă de pe poziţiile burgheziei, apărută în acest an, menţiona că „Este o chestiune de ordin superior ce trebuie cunoscută şi stabilită şi anume faţă de stat — care întrebuinţează şi el muncitori — ca şi judeţele, comunele — ce anume muncitori au dreptul la grevă"[9]. La începutul anului 1909, cu prilejul dezbaterii în Cameră a problemelor noului minister al industriei şi comerţului, reprezentanţi marcanţi ai partidelor politice ale burgheziei şi moşiermii şi-au exprimat făţiş ostilitatea faţă de mişcarea sindicală şi lupta grevistă, cerînd să fie interzise prin lege. Fruntaşul conservator Nicolae Filipescu declara că „sindicarea lucrătorilor este admisibilă pentru cetăţeni (în sensul de lucrători angajaţi la proprietarii particulari — D. R.), nu însă pentru funcţionari (adică pentru toţi cei ce depind de stat — D. R.)", deoarece ultimii, considera el, „sindicalizîndu-se să ajungă eventual la grevă şi să se revolte în contra patronului care este statul". Primul ministru, I. I. C. Brătianu, răspundea

[4] Pentru nivelul dezvoltării mişcării sindicale, în preajma promulgării legii împotriva sindicatelor, a se vedea „Copii de pe registrele sindicatelor din capitală şi din provincie aşa cum erau la 8 decembrie 1909", Arhiva istorică centrală, fond Poliţia şi siguranţa generală, dosar nr. 87/1910, 76 f.

[5] „Muncitorul căilor ferate", nr. 12, 1 (14) octombrie 1909.

[6] Pentru unele date asupra acţiunilor muncitoreşti din octombrie 1909, a se vedea „Istoricul mişcării sindicaliste-socialiste C.F.R. din anii 1906—1932", Arhiva C. C. al P.C.R., fond nr. 5, dosar nr. 1002, f. 1—2 şi *Protestul ţării*, „România muncitoare", nr. 71, 28 octombrie 1909.

[7] „România muncitoare", nr. 69, 23 octombrie 1909.

[8] Pentru unele date asupra interzicerii dreptului de grevă pînă la 1910, vezi lucrarea, D. V. Firoiu, *op. cit., loc. cit.*

[9] Take Policrat, *Legislaţia muncii*, Bucureşti, 1908, p. 40. Vezi şi M. Gh. Bujor, *Ucazul guvernului*, „România muncitoare", nr. 91, 3 ianuarie 1910.

prompt şi fără nici un înconjur: „Aici declar hotărît că sînt contra unei asemenea organizaţii şi că vom lua măsuri pentru a reglementa acest lucru". Alte intervenţii ale deputatului „generos" Zamfir Filotti şi ale ministrului Al. Djuvara, îndreptate împotriva mişcării sindicale, în general, admiteau, întrutotul, opinia brătienistă, că „sindicatele sînt un pericol pentru stat" şi dacă nu se iau măsuri „vor deveni organizaţii turbulente" [10]. Într-o cuvîntare ţinută cu prilejul unui banchet la Craiova, în vara aceluiaşi an, Brătianu declara la fel de făţiş: „Nu mă pot abţine de a nu blama tendinţele sindicatelor care se ridică contra ordinii sociale" [11].

Evident, guvernul liberal, cu asentimentul conservatorilor, era decis să pună o stavilă „legală" în calea dezvoltării mişcării muncitoreşti. Ascuţirea contradicţiilor dintre proletariat şi cercurile diriguitoare, amplificată de atentatul din 8 decembrie 1909 — al cărui mobil este greu de stabilit [12] — va deschide calea unui şir de acţiuni împotriva muncitorimii, culminînd cu promulgarea şi aplicarea legii împotriva sindicatelor. Cu toate protestele, desminţirile şi desolidarizarea din partea mişcării muncitoreşti faţă de acest act „nesăbuit", străin de metodele de luptă ale maselor muncitoare [13], valul de represiuni din partea guvernului nu poate fi oprit. Din ordinul Ministerului de Interne [14], dat la cîteva ore după săvîrşirea atentatului, în întreaga ţară, poliţia a percheziţionat sediile organizaţiilor muncitoreşti, a confiscat documentele şi, pe alocuri, a efectuat şi arestări în rîndul muncitorilor [15]. În vederea continuării represiunilor asupra sindicatelor, poliţia a întocmit o situaţie precisă a acestor organizaţii, după registrele confiscate [16], precum şi o evidenţă a tuturor asociaţiilor muncitoreşti din România [17].

---

[10] După *Sindicalismul în cameră*, titlu sub care „România muncitoare" publică dezbaterile din Cameră, de la 26 februarie 1909, referitoare la sindicate. *(Loc. cit.*, nr. 7, 22 martie 1909).

[11] P. Istrate, *Tulburătorii ordinei publice*, „România muncitoare", nr. 43, 30 iulie 1909.

[12] Pentru diferitele opinii asupra atentatului — provocare sau act anarhist, cu sau fără ştirea poliţiei — a se vedea, Arhiva istorică centrală, fond Poliţia şi siguranţa generală, dosar nr. 128/1909, nr. 10, 83—86/1910; „Facla", nr. 9, 10 şi 12 din mai 1910; „Adevărul", nr. 7350—7354, din 23—27 februarie 1910.

[13] În adunarea generală a Uniunii socialiste, „România muncitoare", din seara zilei de 9 decembrie 1909, la care au luat parte „un număr foarte mare de membri", a fost dezaprobat atentatul şi măsurile guvernului luate după această dată. (După o „notă" a siguranţei, Arhiva istorică centrală, fond Poliţia şi siguranţa generală, dosar nr. 128/1909, f. 32—33). Uniunea socialistă mai convoacă, în acelaşi scop, o altă întrunire pentru sîmbătă 12 decembrie orele 8 seara, în sala cercului „România muncitoare" (*Ibidem*, f. 69). A se vedea şi O *faptă nesocială*, în „România muncitoare", nr. 85, 10 decembrie 1909.

[14] În ziua de 8 decembrie, o circulară a Direcţiei generale a siguranţei statului, dată din ordinul Ministerului de Interne, cerea prefecţilor de judeţe şi organelor de poliţie să dea „imediat dispoziţiuni a se face chiar noaptea această percheziţie la sindicatele din localitate şi ridicînd toată corespondenţa şi registrele să le înaintaţi de urgenţă Ministerului Direcţiei siguranţei generale" (Arhiva istorică centrală, fond Poliţia şi siguranţa generală, dosar nr. 128/1909, f. 4).

[15] *Percheziţii, confiscări, arestări şi expulzări*, „România muncitoare", nr. 90, 31 decembrie 1909; M. Gh. Bujor, *Guvernarea liberală şi muncitorii*, Bucureşti, 1910, p. 15—19; Arhiva istorică centrală, fond. Poliţia şi siguranţa generală, dosar nr. 128/1909, f. 9—18.

[16] „Copii de pe registrele sindicatelor din capitală şi din provincie aşa cum erau la 8 decembrie 1909", Arhiva istorică centrală, fond Poliţia şi siguranţa generală, dosar nr. 87/1910, 76 file.

[17] Au fost înregistrate 224 asociaţii în care erau membri şi muncitori. (Arh. Ministerului Sănătăţii, fond Casa centrală a asigurărilor sociale, dosar nr. 18/1913, f. 2—3).

Profitînd de starea excepţională din ţară, de deruta creată în rîndul maselor muncitoare, M. Gh. Orleanu, ministrul industriei şi comerţului în guvernul liberal, prezintă, la 12 decembrie, Adunării deputaţilor, proiectul de lege „relativ la regulamentarea dreptului de asociaţiune al funcţionarilor, meseriaşilor şi muncitorilor statului, judeţelor şi comunelor şi stabilimentelor publice" [18]. Socotindu-se măsură cu caracter excepţional, se cere şi se admite urgenţa discutării ei [19].

După respingerea categorică a cererii de amînare a discutării proiectului de lege în Adunare [20] — lucru care se va repeta şi în Senat [21] — se va trece imediat la dezbateri. Discuţiile ample purtate în jurul proiectului în şedinţa Camerei din 16 decembrie [22] — Senatul votează legea fără a o mai discuta [23] — denotă că burghezia şi moşierimea nu mai puteau ascunde situaţia grea a maselor muncitoare, dar, în acelaşi timp, nici îngrijorarea faţă de pericolul creşterii mişcării muncitoreşti. Deosebirile de păreri, exprimate în Cameră, nu vizau înlăturarea legii, după cum nici cele 7 voturi împotrivă — 5 în Adunare şi 2 în Senat — nu însemnau opoziţie faţă de lege ci faţă de guvern. Dacă liberalii brătienişti şi conservatorii „puri", prin cuvîntul deputaţilor Al. Marghiloman şi M. Gh. Orleanu [24], se menţin intransigenţi pe linia necesităţii legii, liberalii generoşi şi îndeosebi takiştii, prin G. Diamandi şi Take Ionescu [25], sînt „mai înţelegători" faţă de suferinţele muncitorimii, remarcă lipsa unor prevederi asupra îmbunătăţirii situaţiei muncitorilor, fără însă a ataca esenţa retrogradă a legii în discuţie. Dezbaterile au adus, totuşi, mici completări la primele două articole ale proiectului iniţial.

Legea, votată în Cameră, la 17 decembrie [26], se trimite „de urgenţă" Senatului unde este aprobată în ziua următoare [27]. Promulgată la 19 decembrie, a doua zi este publicată în „Monitorul oficial" [28]. Un adevărat record în materie legislativă. Graba cu care este elaborată legea ne aminteşte de felul în care acelaşi guvern, numai cu doi ani în urmă, lua măsuri urgente pentru a înăbuşi răscoalele ţărăneşti. De data aceasta, guvernul se grăbea să folosească atmosfera excepţională, creată de atentatul împotriva primului ministru, pentru a lovi în masa lucrătorilor din industrie.

Deşi legiuitorii se străduiesc — în expunerea de motive, cu prilejul dezbaterilor şi chiar prin titulatură — să prezinte legea ca o măsură de reglementare a dreptului de asociere, în realitate, după cum ne-o demonstrează aceleaşi surse şi — mai pregnant — aplicarea, legea urmărea desfiinţarea sindicatelor şi interzicerea luptei greviste pentru o mare parte din muncitorimea română. De fapt, M. Gh. Orleanu, autorul legii, cu prilejul dezbaterilor din Cameră, precizează cele două principii care au stat la baza legii: acela al „nesindicalizării" lucrătorilor din serviciul statului şi al „libertăţii muncii", în sensul pedepsirii acelora care, prin provocarea de greve, „împiedică" pe oameni de a lucra [29]. Primul articol prevedea că „Funcţionarii, meseriaşii, muncitorii şi, în fine, orice salariat al statului, judeţelor, comunelor şi stabilimentelor publice cu caracter economic, industrial şi comercial, precum şi toţi aceia cărora le este încredinţată asigurarea unui serviciu public de această natură, nu vor putea, sub nici un cuvînt, face parte din nici un fel de asociaţiune profesională fără autorizarea ministerului de care depinde.

[18] „D.A.D.", nr. 19, şedinţa din 12 decembrie 1909, p. 153.
[19] Ibidem.
[20] Ibidem, nr. 21, şedinţa din 16 decembrie 1909, p. 208 şi 229.
[21] „Dezbaterile senatului" (se va cita în continuare D.S.), nr. 20, şedinţa din 18 decembrie 1909, p. 171—172.
[22] „D.A.D.", nr. 21, şedinţa din 16 decembrie 1909, p. 208—232.
[23] „D.S.", nr. 20, şedinţa din 18 decembrie 1909, p. 174.
[24] „D.A.D.", nr. 21, şedinţa din 16 decembrie 1909, p. 226—229.
[25] Ibidem, p. 213, 217—225.
[26] Ibidem, nr. 22, şedinţa din 17 decembrie 1909, p. 233.
[27] „D.S.", nr. 20, şedinţa din 18 decembrie 1909, p. 174.
[28] „Monitorul oficial", nr. 214, 20 decembrie 1909 (2 ianuarie 1910), p. 8370.
[29] „D.A.D.", nr. 21, şedinţa din 16 decembrie 1909, p. 228.

Funcționarii, meseriașii și muncitorii de mai sus nu se pot pune în grevă". Contravenienții erau destituiți și pierdeau toate avantajele și reținerile bănești. Al doilea articol prevedea pedeapsa „cu închisoare de la o lună pînă la doi ani" pentru „Oricine, prin violență sau amenințări, va provoca sau va face să dureze o încetare parțială sau totală a muncii, pentru a impune fie muncitorilor, fie antreprenorilor sau patronilor, o mișcare sau ridicare de salariu sau convenții diferite de acelea adoptate pînă atunci (...)" [30]. Prin urmare, dacă articolul 1, privitor la interzicerea asociațiilor profesionale, se aplica la nivelul întregului personal angajat la stat, al doilea articol viza direct conducătorii mișcării muncitorești și, în genere, pe toți muncitorii mai activi, socotiți „instigatori" ai maselor muncitoare.

Cît privește ultimul articol, referitor la crearea „caselor de ajutor și asigurare pentru accidente și bătrînețe" [31], introdus formal în lege [32], îl menționăm doar ca existent pe hîrtie deoarece, în aplicarea legii, niciodată organele de stat nu vor mai aminti nimic de asemenea dispoziții.

În esență, Legea Orleanu sau „Legea contra sindicatelor, asociațiilor profesionale, a funcționarilor statului, județelor, comunelor și stabilimentelor publice" cum a fost denumită oficial [33], numită de muncitori și „legea scelerată", lovea direct mișcarea sindicală și lupta grevistă. Rezultat al politicii claselor dominante de supunere a maselor muncitoare, apogeu al unui șir de acte antimuncitorești, legea venea să consfințească o stare de fapt deja existentă. „Ea (legea — D.R.) — aprecia pe bună dreptate Ottoi Călin — nu este decît stabilirea unei forme de drept care corespunde cu forma de fapt a relațiilor dintre acest partid (liberal — D.R.) și muncitorimea orășenească. Din punctul acesta de vedere, noua lege e o consecință logică a activității de pînă acum a guvernului liberal" [34].

Guvernul liberal, folosind starea de tensiune din țară și fără să țină cont de protestele maselor de lucrători, va lua măsuri urgente pentru aplicarea legii.

---

30 „Monitorul oficial", nr. 214, 20 decembrie 1909 (2 ianuarie 1910), p. 8370.

31 Textul integral al articolului 3 din legea Orleanu: „Județele, comunele și stabilimentele publice sînt îndatorate ca în termen de 2 ani de la promulgarea legii de față, să creeze dacă nu au încă case de ajutor și asigurare pentru accidente și bătrînețe a funcționarilor, meseriașilor, muncitorilor și, în genere, tuturor salariaților din serviciul lor, întrucît ei intră în categoria celor de la art. 1". *(Ibidem)*.

32 Spiritual, N. Petrescu-Comnen aprecia „că legea de față conține două articole și o glumă" (N. Petrescu-Comnen, *Studiu asupra intervenției statului între capital și muncă*, București, 1910, p. 259), iar profesorul N. Basilescu, cercetînd riguros legea, aprecia că „Acest ultim aliniat este pur și simplu pilula aurită care se oferă celor 100 000 de cetățeni ce se pun prin legea de azi în lanțuri — ea este o cruntă amăgire (...) spre a putea face să treacă proiectul fără multă zarvă, deoarece ea nu are nici o sancțiune, nefiind decît o simplă invitație adresată acestor autorități publice, care mîine va rămîne literă moartă". (Prof. M. Basilescu, *Legea în contra sindicatelor* (...), „România muncitoare", nr. 89, 24 dec. 1909).

Ineficienta celui de al treilea articol, de fapt, rupt de conținutul legii, a fost subliniată și cu prilejul dezbaterii proiectului în Cameră. („D.A.D.", nr. 21, ședința din 16 decembrie 1909, p. 209, 222 și 229).

33 Legea numită în Expunerea de motive „Legea care reglementează dreptul de asociațiune al funcționarilor, meseriașilor, muncitorilor statului, județelor, comunelor și stabilimentelor publice" a fost publicată în „Monitoriul oficial" fără titlu. C. Hamengiu o publică cu titlul dat în text *(Codul general al României* (...), suplimentul III, 1909—1910, București, f.a., p. 59—60). În uzul istoricilor se mai numește prescurtat „Legea împotriva sindicatelor", sau „legea Orleanu".

34 O. Călin, *Partidele politice*, în „România muncitoare", nr. 92, 10 ianuarie 1910.

Numai la trei zile de la promulgarea „legii scelerate", ministrul Orleanu, prin circulara trimisă către primării[35], venea cu dispoziţii amănunţite pentru aplicarea ei. Împărţind pe funcţionari, meseriaşi şi muncitori în două categorii: din serviciul statului şi din servicii particulare, circulara explica detaliat sensul aplicării legii. Toţi cei care intrau în prima categorie trebuiau ca, în termen de 15 zile — termen după care legea intra în vigoare — să părăsească asociaţiile în care erau înscrişi, iar după această dată cei ce vor intra în serviciul statului, trebuiau să dea o declaraţie „prin care vor arăta că nu fac parte, şi că nu vor intra în nici un fel de asociaţiuni neautorizate; că nu vor continua să stea într-o asociaţiune chiar autorizată, atunci cînd ea s-ar depărta de la scopul pentru care fusese înfiinţată". Pentru lucrătorii din sectorul particular, se enunţa formal dreptul la grevă, deoarece mai departe se preciza că „nu le va fi îngăduit însă ca prin violenţe sau ameninţări să împiedice de la muncă pe acei ce ar voi să muncească". „Pentru a împiedica pe viitor aceste greve, dăunătoare nu numai patronilor dar şi muncitorilor — se preciza în încheierea circularei — vom introduce în contractul muncii o dispoziţiune prin care vom căuta să prevenim grevele prin arbitragiu". Despre cel de-al treilea articol nici un cuvînt.

Conformîndu-se circularei, întreprinderile şi instituţiile de stat au trecut la verificarea întregului personal, întocmind tabele cu toţi salariaţii, cu specificarea asociaţiilor din care fac parte. Tabelele au fost trimise spre aprobare ministerelor de care depindeau[36]. În această acţiune s-a depus mult zel, respingîndu-se orice asociaţie care „prin nume sau emblemă" amintea de caracterul ei muncitoresc[37]. Aşa este cazul societăţii „Munca", în care erau şi 12 lucrători de la şantierul naval Turnu-Severin[38]. La fel, printr-o circulară a Ministerului de Interne, se făcea cunoscut tuturor primăriilor interzicerea participării lucrătorilor la cea mai veche asociaţie a tipografilor, „Societatea Gutemberg"[39].

Aplicarea legii a lovit, poate, cel mai puternic muncitorii căilor ferate care, în totalitatea lor, aparţineau unei instituţii de stat şi, prin numărul şi organizarea lor, reprezentau o forţă însemnată în cadrul mişcării muncitoreşti din România. Direcţia căilor ferate a dat o circulară, la sfîrşitul lunii decembrie 1909, apreciată, pe drept cuvînt, mai aspră decît legea însăşi[40]. Acest „ucaz", cum l-au numit mun-

---

[35] Circulara Ministerului Industriei şi Comerţului (serviciul meseriilor şi industriei casnice) din 23 decembrie 1909. Cf. Arh. st. Iaşi, fond Primăria Iaşi, dosar nr. 212/1910, f. 7—8 şi Arh. st. Turnu Severin, fond Şantierul Naval Turnu-Severin, dosar nr. 28/1910. f. 2—2 bis; Arh. st. Constanţa, fond Primăria Constanţa, dosar nr. 45/1910, f. 1. O circulară similară era trimisă şi Ministerului de Interne. (Arh. st. Constanţa, fond Primăria Constanţa, dosar nr. 45/1910, f. 3).

[36] Pentru lucrările de aplicare a legii din 1909 de către primăria din Iaşi, vezi Arh. st. Iaşi, fond Primăria Iaşi, dosar 212/1910. Pentru aceeaşi lucrare la Şantierul naval Turnu-Severin, vezi: Arh. st. Tr. Severin, fond Şantierul naval, dos. 28/1910, f. 2—24. Pentru aplicarea legii la căile ferate, vezi, Arh. Ministerului Căilor Ferate, fond Serviciul administrativ 3, dosar nr. 22533/1910, f. 1. La fel pentru situaţia din Constanţa, Arh. st. Constanţa, fond Primăria Constanţa, dosar nr. 45/1910, f. 4 şi următoarele.

[37] În ţară, s-a făcut o verificare a tuturor asociaţiilor muncitoreşti. Astfel, în 1909/1910, au fost verificate 91 asociaţii, iar în 1910/1911, 102 asociaţii. Din total, au fost aprobate 136. (După „Raport asupra situaţiei mutualităţii în România", Arh. Min. Sănătăţii, fond Casa centr. a asig. soc., dosar nr. 18/1913, f. 2—3).

[38] După Raportul direcţiei şantierului naval Turnu-Severin către minister (24 martie 1910) şi adresa Ministerului Lucrărilor Publice către Direcţia şantierului (12 aprilie 1910), (Arh. st. Turnu-Severin, fond Şantierul naval Turnu-Severin, dosar nr. 28/1910, f. 19—24).

[39] Circulara Ministerului de Interne din 2 februarie 1910, Arh. st. Iaşi, fond Primăria Iaşi, dosar nr. 212/1910, f. 9 şi Arh. st. Constanţa, fond Primăria Constanţa, dosar nr. 45/1910, f. 20.

[40] M. Gh. Bujor, *Guvernarea liberală şi muncitorii*, Bucureşti, 1910, p. 22.

citorii, prin asociație cu legile țariste, stabilea, în 5 puncte, cele mai severe măsuri pentru aplicarea legii Orleanu: destituirea acelora care fac propagandă pentru întruniri și greve sau rămîn în sindicate — cei destituiți nu mai pot fi reprimiți la C.F.R., iar depunerile la casa de ajutor nu li se restituie — și interzicerea participării la orice întrunire fără aprobare. Se cerea să se facă, pînă la 8 (21) ianuarie, listă cu personalul căilor ferate și să se ia de la fiecare declarație sau demisie [41]. Demonstrativ, administrația C.F.R. s-a grăbit să destituie, la 4 ianuarie 1910, doi vechi lucrători de la atelierele centrale București care luaseră parte la o adunare de la cercul „România muncitoare" [42]. Prin alte circulare ale Direcției generale a căilor ferate, din 1910, se iau măsuri administrative de aplicare strictă a legii, în toate sectoarele de activitate de la căile ferate [43].

Ministerul Industriei și Comerțului mai dă o circulară, la 12 ianuarie 1910, prin care obliga pe muncitorii meseriași și funcționarii administrațiilor publice să se conforme legii [44]. La Galați și Brăila, profitînd de această lege, căpităniile porturilor au înmînat lucrătorilor, începînd cu 4 ianuarie 1910, niște carnețele cu un regulament care la punctul 6 prevedea că: „Muncitorilor, care vor îndemna pe alții la grevă, li se vor retrage carnețelele, pentru întîia oară pe timp mărginit, iar în caz de recidivă li se vor retrage definitiv și nu vor mai fi primiți la lucru în nici un port român" [45].

Aplicarea în practică a legii, urmărită îndeaproape de organele centrale [46], a avut repercusiuni asupra întregii clase muncitoare. Profitînd de atmosfera creată, patronii își intensifică persecuțiile, scad salariile, prigonesc pe lucrătorii sindicaliști, căutînd să impună prevederile legii și muncitorilor din întreprinderile particulare [47].

Prin aplicarea „legii scelerate", au fost loviți nu numai cei peste 160.000 lucrători și funcționari din întreprinderile și instituțiile statului, ci, într-o anumită măsură, și muncitorii din întreprinderile particulare, meseriașii, intelectualii, etc. În felul acesta, ne putem explica caracterul, aproape general, al acțiunilor de protest împotriva legii. Lucrătorii și ceilalți salariați din țară, formînd adesea front comun, prin întruniri și demonstrații, petiții și memorii, presă și alte publicații, vor cere abrogarea acestei măsuri anticonstituționale. Desigur, în fața puternicei ofensive din partea burgheziei și moșierimii fără precedent — prin amploare și metode — masele muncitoare nu puteau să riposteze decît tot atît de hotărît. Știrile referitoare la pregătirea legii împotriva sindicatelor au declanșat o adevărată bătălie între proletariat și burghezie.

---

41 „România muncitoare", nr. 91, 3 ianuarie 1910.

42 Ibidem, nr. 92, 10 ianuarie 1910.

43 Vezi diferite adrese, circulare și alte acte similare de aplicare a legii în Arhiva Ministerului Căilor Ferate, fond Serviciul administrativ 3, dosar nr. 64070, 16509, 22533/1910. Regulamentul privitor la personalul și organizarea administrației C.F.R., din aprilie 1910, prevedea la art. 94, punctul h, privitor la destituirea din serviciu, „În cazuri de grevă, de încercare de a împiedica serviciul; de participare la întruniri sau societăți care tulbură ordinea publică sau urmăresc zdruncinarea organizației actuale a statului; precum și în cazul de provocare de dezordine" (Ibidem, dosar nr. 201/1910, f. 29).

44 După circulara, în copie, de la Arh. st. Constanța, fond Primăria Constanța dosar nr. 45/1910, f. 1—2.

45 După M. Gh. Bujor, *Dreptul la grevă în primejdie*, în „România muncitoare", nr. 92, 10 ianuarie 1910.

46 Printr-o adresă a Ministerului de Interne, Direcția siguranței generale, din 19 ianuarie 1910, se trimitea tuturor primăriilor Instrucțiunile alcătuite de Ministerul Industriei și Comerțului, pentru aplicarea legii și se cerea să se trimită declarațiile și statutele societăților rezultate din aplicarea legii. (După Arh. st. Constanța, fond Primăria Constanța, dosar nr. 45/1910, f. 2).

47 „România muncitoare", nr. 90, 31 decembrie 1909; nr. 95, 21 ianuarie 1910, nr. 97, 28 ianuarie 1910; nr. 106, 28 februarie 1910, etc.

După protestele împotriva represiunilor ulterioare atentatului, cele patru zile — 16, 17, 18 şi 19 decembrie — în care legea a trecut prin parlament şi a fost promulgată, au cunoscut o efervescenţă nar întîlnită pînă la acea dată. În capitală şi în diferite oraşe din ţară, s-au desfăşurat adunări de protest, cu participarea unor mase largi de oameni, loviţi de prevederile legii. În seara zilei de 16 decembrie trei mari întruniri au avut loc în sala „Dacia", la „Clubul meseriaşilor" şi la „Societatea Gutemberg" din Bucureşti [48]. Moţiunea adoptată la prima adunare, condamnînd legea, se încheia cu îndemnul „Jos legea scelerată". A doua zi, la Brăila, Galaţi şi Iaşi, la chemarea organizaţiilor sindicale, s-au desfăşurat adunări similare [49]. În ziua de 19 decembrie, cînd soarta legii era pecetluită, la chemarea Comitetului uniunii socialiste şi al Consiliului General al Sindicatelor, se va desfăşura un grandios miting în sala „Dacia" din Bucureşti, intrat în istorie prin amploarea sa şi prin însemnătatea hotărîrilor adoptate [50]. Ideea luptei susţinute contra legii este exprimată atît în cuvîntările celor 11 vorbitori cît şi în moţiunea finală. Aici, apreciindu-se „gravitatea situaţiei" în care era pusă clasa muncitoare de la noi, ca urmare a legii votate, se reliefa necesitatea „de a căuta noi mijloace de apărare şi de luptă", printre care un loc de seamă îl va ocupa reconstituirea partidului muncitorilor, anunţată cu acest prilej.

La începutul anului 1910, nemulţumirea era generală. Lucrătorii din întreprinderile statului „erau pe cale de a declara o grevă generală". Pentru a evita măsuri mai drastice împotriva maselor muncitoare, care puteau ajunge — în acele condiţii — pînă la represiuni sîngeroase, organele centrale ale mişcării muncitoreşti au căutat să tempereze spiritele, cerînd muncitorilor, după votarea legii, „fie ca s-o ocolească, fie ca să nu cadă sub rigorile ei", „spre a nu da loc la persecuţii şi jertfe zadarnice" [51]. Cu toate acestea, cu prilejul marilor şi memorabilelor mitinguri din 10 şi 11 ianuarie 1910 — punct culminant al luptei imediate împotriva aplicării „legii scelerate" — forţa revoluţionară a maselor se va dezlănţui în toată plenitudinea ei.

Uniunea socialistă şi Comisia Generală a Sindicatelor, printr-un manifest către „Muncitori şi cetăţeni" [52] şi printr-un apel publicat în „România muncitoare" [53], chema „toată suflarea muncitorească, toţi salariaţii industriei private, ca şi acei ai statului, toţi exploataţii cărora li se ia dreptul de asociaţiune profesională şi dreptul de grevă" [54] la marile întruniri publice de la „Dacia", din zilele de 10 şi 11 ianuarie, pentru a înfiera „legea scelerată" şi a cere parlamentului abrogarea ei. În apel se menţiona că întrunirile sînt convocate împreună cu clubul meseriaşilor pentru ca ele să reprezinte „voinţa întregii lumi muncitoare şi producătoare". Se mai cerea ca, luni, 11 ianuarie, în semn de protest faţă de lege, nimeni să nu lucreze [55].

Cu toate încercările guvernului de a zădărnici aceste demonstraţii sau măcar de a le tempera [56], acţiunile se vor desfăşura în conformitate cu chemările adresate maselor [57]. Ideea generală care a străbătut întreaga manifestaţie, reliefată, de altfel, în moţiunea adoptată la 10 ianuarie şi în memoriul adresat parlamentului la 11 ianuarie, era că proletariatul a devenit o forţă puternică în stat, care

---

[48] Ibidem, nr. 88, 20 decembrie 1909.
[49] Ibidem.
[50] *Grandiosul miting de la Dacia* (...), *Ibidem*, nr. 89, 24 decembrie 1909.
[51] „România muncitoare", nr. 92, 10 ianuarie 1910.
[52] Arhiva Institutului de studii istorice (...), cota M. M., doc. 11, inv. 2043 (1910). 2043 (1910).
[53] *La Dacia*, „România muncitoare", nr. 91, 3 ianuarie 1910.
[54] Arhiva Institutului de studii istorice (...), cota M.M., doc. 11, inv. 2043 (1910).
[55] „România muncitoare", nr. 91, 3 ianuarie 1910.
[56] Ibidem, nr. 93, 14 ianuarie 1910.
[57] Ibidem, p. 1—4.

va lupta mai departe contra „legii scelerate" şi pentru „o completă legislaţie ocrotitoare a muncii" [58].

Concomitent cu acţiunile din Bucureşti, unde armata şi poliţia au stat în stare de alarmă, au avut loc adunări asemănătoare la Galaţi, Brăila, Ploieşti şi Cîmpina. Apoi, scrisorile şi telegramele, sosite din diferite oraşe, către întrunirile din Bucureşti, întregesc tabloul protestului care cuprinsese întreaga ţară [59].

Presa muncitorească şi socialistă, de la sfîrşitul lunii decembrie 1909 şi din ianuarie-februarie 1910, va continua să reliefeze conţinutul retrograd al legii, protestînd contra aplicării abuzive şi a propagandei antimuncitoreşti dusă de unele ziare ale burgheziei şi moşierimii. Analiza falimentului unor legi similare din alte state europene [60], avea menirea să demonstreze nepopularitatea şi insuccesul acestor măsuri. Sînt semnalate şi acte de solidaritate internaţională faţă de lupta proletariatului român [61].

În această atmosferă de continuă agitaţie, cînd sindicatele erau desfiinţate, refacerea partidului socialist — în urma congresului din 31 ianuarie, 1 şi 2 februarie 1910 — unde muncitorii puteau intra legal, deoarece erau interzise numai „asociaţiile profesionale", a constituit un mijloc însemnat de luptă împotriva „legii scelerate". Pe lîngă condamnarea legii în timpul desfăşurării congresului, de către cei mai mulţi dintre vorbitori, moţiunile şi rezoluţiile referitoare la dreptul de organizare şi luptă al muncitorilor [62], adoptate cu acest prilej, arătau hotărîrea „de a lupta cu energie şi fără răgaz" pentru înlăturarea legii şi redobîndirea drepturilor cetăţeneşti. De asemenea, în programul partidului, adoptat la Congres, îşi vor găsi un loc aparte prevederile referitoare la abrogarea legilor de excepţie, recunoaşterea sindicatelor ca persoane juridice şi restabilirea drepturilor politice şi cetăţeneşti ale funcţionarilor, meseriaşilor şi muncitorilor statului [63].

Continuarea prigonirilor în ţară şi aplicarea conseventă a legii împotriva sindicatelor în restul anului 1910, nu au putut să stăvilească luptele muncitoreşti. Marile greve ale tipografilor din capitală şi ale muncitorilor din portul Brăila, grevele de la Galaţi, ridicarea la luptă a lucrătorilor de la tramvaie din Iaşi şi a muncitorilor din Ploieşti, desfăşurate în vara anului 1910, sînt dovada cea mai elocventă a eşecurilor pe care le suferea aplicarea „legii scelerate". După cum arăta un articol, intitulat sugestiv *Neputinţa legii scelerate*, luptele greviste au demonstrat că „legea (scelerată — D.R.) nu poate desfiinţa o anumită stare de

---

58 Memoriul adoptat la mitingul de luni dimineaţă este prezentat după amiază preşedintelui Camerei, B. Missir, de către o delegaţie în care erau, printre alţii, D. Marinescu şi Gh. Cristescu. („România muncitoare", nr. 93, 14 ianuarie 1910, p. 3—4).

59 „România muncitoare", nr. 92, 103 şi 104 din ianuarie şi februarie 1910.

60 Privitor la eşecul unor legi străine, este prezentată situaţia din Germania şi Franţa. (*Ibidem*, nr. 90, 31 decembrie 1909 şi nr. 97, 28 ianuarie 1910).

61 Deoarece şi în Bulgaria se pregătea o asemenea lege, duminică 10 ianuarie au avut loc şi aici întruniri de protest. Din Rusciuc, s-a expediat o telegramă către I. C. Frimu, la sala „Dacia", prin care erau salutaţi „muncitorii români care luptă şi ei contra unei legi tot aşa de reacţionare". (Notă asupra adunării din Bulgaria şi textul integral al telegramei publicate, *Ibidem*, nr. 97, 28 ianuarie 1910).

62 Dintre moţiunile şi rezoluţiile adoptate de Congresul P.S.D. din 1910, următoarele se referă la lupta împotriva „legii scelerate": „Asupra prigonirilor", „Raportul între mişcarea sindicală şi cea politică", „Pentru salariaţii statului", „Program de acţiune imediată", „Lupta sindicală" şi „Asupra grevelor". *(Documente din istoria mişcării muncitoreşti din România, 1910—1915.* (în continuare se va cita: *Doc. din mişc. muncit.*), Ed. pol., Buc., 1968, p. 99—105.)

63 Împotriva „legii scelerate", găsim prevederi în programul „politic" — punctele 8, 11, 14 şi 20 — şi în cel „economic" — punctele 1, 2, 3, 22 şi 26 *(Ibidem*, p. 25—28, 34, 36 şi 39).

lucruri (lupta grevistă — D.R.) care are cauze adînci, rădăcini puternice în societate"[64]

După 1910, vor continua acţiunile de împotrivire faţă de aplicarea legii din 1909, care vor avea drept rezultat anihilarea, în parte, a efectelor acesteia. În 1911, cînd era încă vie amintirea mitingurilor din 10 şi 11 ianuarie 1910, cei peste 26.000 de lucrători şi funcţionari C.F.R., la îndemnul partidului socialist, au continuat activitatea potrivnică măsurilor legislative din decembrie 1909. Deşi fără sindicate, muncitorii de la Bucureşti—Nord şi atelierele C.F.R. au făcut demersuri pînă la parlament şi — netinîndu-se cont de memoriul lor — au făcut o demonstraţie în faţa parlamentului şi o mare întrunire în sala „Dacia"[65].

Anii 1912—1914 cunosc aceeaşi vie agitaţie în rîndurile maselor de lucrători, lovite de „legea scelerată". După cum reiese din manifestele şi chemările adresate muncitorilor[66], arma principală de luptă rămînea unirea şi încălcarea dispoziţiilor legii. „În ziua cînd în majoritatea lor muncitorii de la stat se vor simţi uniţi — se nota într-un manifest adresat muncitorilor — nu e lege, cît de straşnică fie ea, care să poată rezista atacului lor". Indicînd în continuare calea de urmat pentru muncitori, acelaşi manifest al Comitetului executiv al P.S.D. şi al Comisiei Generale a Sindicatelor, din 1 mai 1913, menţiona: „Salariaţii statului dacă sînt solidari şi conştienţi, vor putea face sindicate şi greve fără ca direcţiile şi guvernul să fie în stare să-i împiedice" deoarece nu ar putea fi judecaţi şi condamnaţi „zeci de mii de muncitori"[67].

În cursul anului 1914, asistăm la recrudenscenţa acţiunilor îndreptate împotriva urmărilor „legi scelerate". Grevele ceferiştilor din .2 ianuarie şi 24 martie, urmate de adunări şi demonstraţii[68], agitaţiile lucrătorilor de la arsenal şi de la atelierul de confecţii militare din capitală[69], au fost îndreptate, expres, împotriva legii antimuncitoreşti din decembrie 1909. În acelaşi an, puternicele greve de la S.T.B.[70], alături de întărirea organizaţiilor sindicale, campania de presă, răspîndirea de manifeste, întregesc tabloul reacţiei maselor muncitoare care vor lovi puternic legea aflată încă în vigoare.

Al V-lea Congres al organizaţiilor sindicale de la Ploieşti, din 5—7 ianuarie 1914, în rezoluţia „Pentru salariaţii statului", votată înainte de începerea dezbaterilor, sublinia însemnătatea acţiunilor împotriva „legii scelerate" — în special a luptelor ceferiştilor — şi, în final „promitea, atît lor (ceferiştilor — D.R.) cît şi muncitorilor din celelalte întreprinderi ale statului (...), tot sprijinul în numele proletariatului din România"[71]. Raportul general prezentat la Congres, cît şi una din rezoluţiile adoptate, contineau acelaşi îndemn la nesupunere şi organizare în sindicate[72].

---

64 „România muncitoare", nr. 26, 6 iunie 1910.

65 „Istoricul mişcării sindicaliste-socialiste C.F.R. din anii 1900—1932", Arhiva C.C. al P.C.R., fond. nr. 5, dosar 1002, f. 2.

66 Pentru unele manifeste şi chemări adresate lucrătorilor în anii 1912—1914 — îndeosebi ale ceferiştilor — a se vedea: *Doc. din mişc. muncit.*, 1910—1915, Ed. pol., Bucureşti, 1968, p. 285—287, 292—297, 308—311 etc.; „Muncitorul căilor ferate", nr. 5, 1 (14) octombrie 1913.

67 Arhiva Institutului de studii istorice (...),cota M.M., 1913, doc. 13. Asupra ineficienţei unor legi asemănătoare cu cea din 1909, de la noi, vezi şi V. I. Lenin, *Cu ce să începem*, în *Opere*, vol. V, Ed. pt. lit. pol., Bucureşti, 1953, p. 15—16. Idem, *Noul proiect cu privire la greve*, în *Opere*, vol. VI, Ed. pol., Buc., 1959, p. 202.

68 „România muncitoare", nr. 1, 5 ianuarie 1914 şi nr. 33, 25 martie 1914.

69 Ibidem, nr. 6, 19 ianuarie 1914 şi nr. 73, 29 iunie 1914.

70 Asupra grevelor de la Societatea de tramvaie Bucureşti, a se vedea „România muncitoare" din iulie 1914, care, pe lîngă şase ediţii speciale, relative la această grevă, cuprinde ample relatări în fiecare număr.

71 *Raport către al 5-lea Congres al organizaţiilor sindicale* (...), Bucureşti (1914), p. 10.

72 *Doc. din mişc. muncit., 1910—1915*, Ed. pol., Bucureşti, 1968, p. 586—587 şi 659—660.

Deşi, e drept, legea contra sindicatelor şi grevelor rămîne în vigoare pînă după primul război mondial [73], în realitate, acţiunile muncitoreşti din 1914—1916, reluate în 1918 [74] şi apoi intrarea României în război, au determinat aplicarea sporadică a acesteia [75].

Aplicarea „legii scelerate" — mai ales la sfîrşitul anului 1909 şi în primele luni ale anului următor — a avut o influenţă nefastă asupra mişcării sindicale şi a luptelor greviste, departe însă de a se putea ajunge — pe tot parcursul perioadei de aplicare — la rezultatele scontate de autorii acestei legi. Desigur, acţiunea energică a maselor muncitoare a zădărnicit, în mare măsură, transpunerea în viaţă a prevederilor legii. La aceasta, însă, trebuie să adăugăm şi împrejurările istorice, interne şi externe, puţin favorabile unei asemenea măsuri. Astfel, venirea la guvern a conservatorilor — care nu s-au preocupat special de aplicarea legii — apoi, desfăşurarea războaielor balcanice şi a primului război mondial — cu multiplele şi gravele probleme pe care le-au ridicat — au contribuit la atenuarea urmărilor „legii scelerate".

Referindu-ne la consecinţele imediate ale legii, trebuie să menţionăm şi influenţa hotărîtoare ce a avut-o asupra consolidării organizării politice a proletariatului, determinînd accelerarea procesului de reconstituire a Partidului Social-Democrat. Încă înainte de votarea „legii scelerate", se aprecia că atunci cînd va fi suprimat „dreptul de organizare profesională a lucrătorilor", aceştia „vor fi împinşi mai degrabă şi mai cu putere spre organizarea puternică şi definitivă în partid politic de clasă" [76].

Efervescenţa maselor muncitoare de la sfîrşitul anului 1909, cauzată de elaborarea şi aplicarea legii împotriva sindicatelor şi grevelor, duce la convocarea congresului pentru reconstituirea partidului de clasă al proletariatului român, în locul preconizatei Conferinţe a Uniunii socialiste [77]. Deoarece muncitorii din serviciul statului nu erau opriţi să intre în organizaţiile cu caracter politic [78], refacerea partidului era privită şi ca o măsură menită să contracareze lovitura dată organizaţiilor profesionale muncitoreşti. Moţiunea asupra necesităţii reorganizării partidului muncitorilor, adoptată la mitingul din 19 decembrie 1909, considera această înfăptuire şi ca un nou mijloc „de apărare şi de luptă" împotriva legii scelerate, întrucît, în partidul politic „îşi vor găsi adăpost şi salariaţii cărora li se răpeşte dreptul de asociaţiune profesională" [79].

---

[73] De drept, prin Legea sindicatelor profesionale, din 1921, se abrogă legea din decembrie 1909.

[74] Pe lîngă cererile repetate, de abrogare a „legii scelerate", din partea sindicatelor şi a partidului socialist, în cursul anului 1918, se vor intensifica acţiunile ceferiştilor pentru obţinerea de revendicări. Memoriile, demonstraţiile şi grevele lucrătorilor ceferişti loveau, desigur, şi în măsurile antimuncitoreşti din 1909, care — deşi desuete — mai aveau încă putere de lege. (*Doc. din mişc. muncit, 1916—1921*, Ed. pol., Bucureşti, 1966, p. 95, 98—99, 136 etc.; Arhiva C.C. al P.C.R., fond. nr. 5, dosar nr. 1002, f. 4).

[75] În anii 1915—1916 se semnalează cazuri, cu totul izolate, de aplicare a „legii scelerate". (Arh. C.C. al P.C.R., fond nr. 5, dosar 1072, f. 1—2; Arh. st. Galaţi, fond Inspectoratul general al navigaţiei, dosar nr. 25/1916).

[76] *Atentatul la libertăţile constituţionale* (...), „România muncitoare", 7 decembrie 1909.

[77] La 12 noiembrie 1909 se anunţa ţinerea celei de a 4-a Conferinţe a Uniunii socialiste şi Comisiei generale a sindicatelor în oraşul Ploieşti, în zilele de 1, 2 şi 3 ianuarie 1910, avînd ca punct principal la ordinea de zi votarea programului Uniunii socialiste, amînată la conferinţa din 1908. (Nicolae Copoiu, *Refacerea Partidului Social-Democrat din România* (1900—1910), Ed. şt., Bucureşti, 1966, p. 257).

[78] „D.A.D.", nr. 21, şedinţa din 16 decembrie 1909, p. 210.

[79] „România muncitoare" 24 decembrie 1909.

Totuşi, se impune să precizăm că „legea scelerată" a grăbit doar refacerea partidului muncitorilor, a cărui existenţă nu este determinată exclusiv de acest act de conjunctură; Aşa cum se sublinia într-un manifest al comitetului executiv al partidului, din 15 februarie 1912 — reconstituirea partidului este expresia şi a altor condiţii „cu un caracter mult mai general şi mai trainic" [80]. „Partidul Social-Democrat Român — se arăta în continuare în manifest — nu este decît continuarea Uniunii socialiste (...), care, la rîndul ei, nu era decît o continuare a vechiului Partid Social-Democrat din România" [81].

[80] Ibidem, 19 februarie, 1912.
[81] Ibidem. A se vedea şi Dr. C. R a c o v s k i, *Rostul partidului nostru*, Ibidem, 6 iunie 1910.

ROMÂNIA ȘI PROBLEMA DUNĂRII ÎN PREAJMA IZBUCNIRII CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL (1936—1938)

DE

DAN BOȚESCU

Încordarea relațiilor internaționale, după instaurarea nazismului la putere în Germania, a impus statului român eforturi susținute avînd ca obiectiv dominant păstrarea suveranității naționale și a statu-quo-ului teritorial. În chip firesc, aceste eforturi s-au oglindit în toate actele de politică externă ale României, și deci și în problema dunăreană.

Întrucît problema Dunării se înfățișează într-o dublă ipostază: națională și internațională, cercetarea evoluției sale, îndeosebi a momentelor cruciale din evoluția sa, poate întregi imaginea, atît a politicii României, cît și a ansamblului relațiilor internaționale. Armonizarea desăvîrșită a suveranității naționale asupra gurilor Dunării cu libertatea de navigație internațională a fost o permanență a politicii statului român. Dezacordul dintre cele două principii făcea neviabilă orice soluție impusă problemei dunărene. Un astfel de dezacord era conținut de Statutul Dunării, adoptat la Paris în 1921, ceea ce a determinat diplomația românească să-l considere, în întreg intervalul dintre cele două războaie mondiale, ca pe o operă neterminată și perfectibilă.

Necesitatea unei soluții definitive și durabile în problema Dunării a intrat, la mijlocul deceniului al patrulea, pe făgașul unor încercări decisive. Cei 15 ani trecuți de la votarea statutului în vigoare au reliefat cu claritate anomaliile existente în regimul Dunării adoptat atunci, iar consecințele asupra statului posesor al gurilor Dunării fuseseră de altfel, prevăzute de reprezentanții României încă de la data votării acestuia.

Relativa stabilitate politică din această parte a Europei oferea statelor membre un cadru propice pentru eradicarea tarelor regimului existent la gurile Dunării. Dar ea n-a fost folosită ca atare. Politica marilor puteri membre în Comisia Europeană a Dunării (C.E.D.), față de problema dunăreană, caracterizată uneori de inerție, alteori dirijată de un conservatorism rigid, a respins aprioric inițiativele românești menite să îndrepte viciile conținute de Statutul Dunării, permanentizînd astfel o stare de lucruri ce suferea de multe neajunsuri.

Greutățile tehnice din activitatea C.E.D. se repercutau negativ asupra economiei țării. Dezinteresul marilor puteri neriverane, membre în C.E.D., față de măsurile propuse de România, destinate să ușureze funcționarea acestui organism, trădau o optică diferită în problema întreținerii corespunzătoare a navigației internaționale la gurile Dunării.

Pericolul împotmolirii canalului Sulina, căruia serviciul tehnic al C.E.D. îi făcea tot mai greu față, învăluia într-o notă de pesimism proiectele de viitor ale comercianților și armatorilor români, determinînd numeroase proteste publice [1].

În repetate rînduri, camerele de comerț din Galați și Brăila au cerut stăruitor înlăturarea neajunsurilor de la gura Sulinei și asigurarea navigației. Ele cereau, în același timp, ajustarea taxelor percepute de C.E.D., proporțional cu prețul la zi al mărfurilor și perceperea lor în raport cu încărcătura reală a vaselor. Datorită greutăților de navigație în timp de iarnă, pe lista de revendicări figura, la loc de frunte, procurarea a două spărgătoare de gheață, necesare asigurării traficului continuu [2].

Asemenea revendicări nu puteau rămîne fără ecou în rîndul oficialităților române. Raporturile dintre statul român și C.E.D. fiind lipsite de atribute coercitive, singura posibilitate a delegatului român de a acționa asupra celorlalți membri era persuasiunea, într-un context de urbanitate specific relațiilor politice statornice între cele patru state membre.

La cererea reprezentantului român, în sesiunea C.E.D. din octombrie 1935, delegații străini s-au angajat să supună spre aprobare guvernelor lor propunerea ca efortul financiar pentru lucrările necesare întreținerii navigației să fie sporit. Acest lucru urma să se facă fie direct, fie pe calea garantării colective a unui împrumut contractat de C.E.D., la băncile particulare din țară sau străinătate [3].

Rezultatele demersurilor au reliefat cu claritate dezinteresul marilor puteri în problema asigurării tehnice a navigației la gurile Dunării. Guvernul francez, pentru moment, a declarat că nu e în măsură să dea un răspuns precis. El cerea mai întîi să cunoască proiectul de lucrări adoptat de experți și suma aproximativă, estimată de inginerii consultanți ca indispensabilă. Guvernul italian a dat un răspuns analog, cerînd în plus un plan de amortizare a eventualului împrumut [4]. Guvernul britanic a răspuns că rămîne la părerea sa, exprimată în mai multe ocazii potrivit căreia C.E.D. trebuie să se finanțeze prin propriile ei mijloace, precizînd, totodată, că nu era în măsură să participe la garantarea nici unui împrumut [5].

În urma răspunsurilor primite, guvernul român și-a anunțat intenția de a contribui la efortul financiar impus de împrejurări, nu numai cu o pătrime din sumă, ci chiar cu mai mult, în caz de carență a celorlalte guverne, bineînțeles, însă, asigurîndu-și o contraparte din avantajele morale sau materiale, egală cu acest însemnat sacrificiu [6]. Pentru guvernul român, chestiunea suplimentării fondurilor destinate marilor lucrări de întreținere a navigației nu putea fi privită doar ca o simplă operație financiară; acesta considera că toate cele patru state aveau datoria morală imperioasă de a ajuta C.E.D. să-și îndeplinească rolul pe care tratatele i-l conferiseră și fără îndeplinirea căruia dispărea însăși rațiunea existenței sale.

În cadrul preocupărilor celor trei guverne, de o mai largă audiență s-au bucurat aspectele politice ale activității C.E.D. și, în mod special, poziția față de încercarea Germaniei de a pătrunde în C.E.D.

---

[1] I. Gh. Munteanu, *Comisiunea Europeană a Dunării*, Galați, Institutul de arte grafice „Munca", 1937, p. 12; D. N. Panaitescu și G. Eșanu, *Însemnătatea portului Galați*, Tipografia „Munca", Galați, 1937, p. 4; vezi și anexa 2.

[2] I. G. Munteanu, *op. cit.*, p. 12.

[3] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (în continuare se va cita A.M.A.E.), fond 8, Convenții, D. 17, vol. IV, fila 15 (Raport trimis de Contescu din Viena la 2—5 ianuarie 1936 către Ministerul Afacerilor Externe).

[4] Ibidem. Guvernul italian pleca de la ideea că sesiunea extraordinară a C.E.D. ținută la San Remo, în 1934, fixase o dobîndă de 2% pentru acest eventual împrumut în timp ce starea financiară a C.E.D. înrăutățindu-se tot mai mult, veniturile ei nu mai puteau suporta anuitățile aferente.

[5] Ibidem.

[6] Ibidem. *„Commisson Européenne du Danube"*, 1935, Session d'automne. Protocolè no. 1292, p. 133. Institutul de arte grafice „Moldova" S.A.R. — Galatz, 1936.

În acel moment, numărul statelor candidate la admiterea în C.E.D. ajunsese la patru: Grecia, Germania, U.R.S.S. și Polonia. Statutul Dunării, votat la Paris, cu 15 ani în urmă, pusese capăt tendințelor marilor puteri de a pătrunde în C.E.D. numai în virtutea importanței lor politice, menționînd în mod expres că nici un stat nu poate intra în acest organism decît dacă face dovada unor suficiente interese comerciale și politice la gurile Dunării. De asemenea, primirea era condiționată de asentimentul unanim al statelor reprezentate la acea dată în C. E. D.[7].

Din punct de vedere strict statutar, după primul război mondial, Germania se menținuse într-o situație de inferioritate față de Grecia, care se găsea în fruntea listei statelor ce puteau face dovada unor interese deosebite la gurile fluviului. Statistica navigației pe anul 1934 evidenția că, din tonajul vaselor comerciale pătrunse în amonte de Sulina, Italiei îi aparținea 25%, Greciei 24%, României 20%, Angliei 9%, Germaniei 6%[8]. În 1935, situația se schimbase astfel: pe primul loc se afla Grecia cu 26%, urmată de România cu 24%, Italia cu 22%, Anglia cu 11%, Germania cu 8%, iar celelalte pavilioane, luate împreună, 5%[9].

Privite prin prisma prevederilor statutului Dunării, datele de mai sus sprijineau incontestabil cererea Greciei handicapînd pe ceilalți solicitanți. Desigur, rațiuni politice superioare puteau determina guvernul român, la un moment dat, să decidă asupra poziției sale față de oricare dintre cererile statelor amintite, nu numai în funcție de tonajul vaselor intrate pe Dunăre; dar, nu e mai puțin adevărat, că cifrele tonajelor, care reprezentau sintetic interesele economice ale fiecărei țări în această zonă, prevalau, reprezentînd argumentul hotărîtor și punctul de plecare în fixarea poziției față de cei doritori să intre în C.E.D. Datele cu caracter pur economic deveneau astfel argumente politice de o însemnătate deosebită[10].

Atitudinea guvernelor francez și englez, față de cererea Germaniei, necesită o privire aparte. Înainte de octombrie 1933, Anglia și Franța au pledat — cu insistență, uneori — în sprijinul candidaturii germane. Acțiunea lor se înscria în contextul politicii anglo-franceze de reconciliere cu Germania. Momentul Locarno și intrarea Germaniei în Liga Națiunilor păreau să faciliteze realizarea proiectelor anglo-franceze. Declarațiile publice ale lui Briand și Stressemann stimulau încrederea celor ce doreau sincer stingerea neînțelegerilor dintre cele două state[11]. De

---

[7] N. Dașcovici, *Interesele și drepturile României în texte de drept internațional public*, Iași, 1936, p. 168.

[8] A.M.A.E. fond. 8, Convenții, D. 17, vol. IV, fila 60.

[9] Ibidem, În cifre exacte, situația pe anul 1935 a vaselor intrate la Sulina se prezenta astfel: Grecia — 122 vase cu un tonaj total de 205.946 tone; România — 61 vase cu un tonaj total de 193.785 tone; Italia — 65 vase cu un tonaj total de 178.550 tone; Anglia — 38 vase cu un tonaj total de 84.609 tone; Germania — 30 vase cu un tonaj total de 63.518 tone; Egipt — 17 vase cu un tonaj total de 33.864 tone; Ungaria — 16 vase cu un tonaj total de 12.245 tone; Polonia — 7 vase cu un tonaj total de 3.444 tone; Bulgaria — 6 vase cu un tonaj total de 13.996 tone; U.R.S.S. — 2 vase cu un tonaj total de 3.135 tone; Danemarca — 1 vas cu un tonaj de 3.469 tone; Iugoslavia — 1 vas de 3.859 tone; Franța — 1 vas de 640 tone; Turcia — 1 vas de 848 tone, *Statistique de la navigation à l'embouchure du Danube pour l'année 1935.* Institutul de arte grafice „Moldova", S.A.R., Galatz, 1936.

[10] În ce privește Polonia, cu toate raporturile politice bune dintre ea și România, starea economiei și comerțului ei exterior de la acea dată nu-i putea conferi nici un drept de a figura în C.E.D. Memoriul prezentat de guvernul polonez în octombrie 1935, pentru susținerea candidaturii sale, era o țesătură abilă de considerente economice, dar care, în realitate, n-aveau nici o valoare. (A.M.A.E., 8, Convenții, D. 17, vol. IV, fila 61).

[11] J. B. Duroselle, *Histoire diplomatique de 1919 é nos jours.* Paris, librairie Dalloz, 1962, p. 93—95; Georges Bonnet, *Le Quai d'Orsay sous trois républiques*,

aceea, susținerea candidaturii germane părea firească din partea a două state care reușiseră să ajungă la înțelegere cu Republica de la Weimar, în probleme cu un grad sporit de dificultate. Din unghiul de vedere al diplomației românești, această atitudine era considerată însă ca neprincipială, de conjunctură, insuficient studiată și deci potențial generatoare de inconveniente, în primul rînd, pentru statul posesor al gurilor Dunării. Într-un moment cînd România dorea eliminarea inconvenientelor cuprinse în Statutul Dunării, pe cale legală, prezența unui nou stat în C.E.D., cu drepturi egale, putea amîna, sine die, clipa modificării statutului în sensul urmărit de România.

Iluzia în care s-au lăsat legănate Franța, dar mai ales Anglia, asupra posibilității schimbării efective a politicii germane s-a spulberat o dată cu instaurarea la putere a nazismului în Germania.

Eșecul conferinței dezarmării de la Geneva, începută cu reprezentanții Republicii de la Weimar și continuată cu emisarii guvernului hitlerist, urmat de părăsirea de către Germania a Ligii Națiunilor și de o reînarmare prost deghizată, risipeau treptat capitalul de încredere acumulat în anii de după Locarno. Tribulațiile politicii anglo-franceze degajau o gamă variată de atitudini și sentimente, mergînd de la aprehensiune manifestă și anatemizare publică, pînă la încercări de relansare a reconcilierii. Condamnarea Germaniei de la tribuna Ligii Națiunilor, pentru sabotarea deliberată a eforturilor de dezarmare reală, urmată nu peste mult timp de acceptarea ideii unui directorat în patru, ilustrează această gamă. Absența fermității din repertoriul atitudinilor anglo-franceze față de Germania încuraja revizionismul și semăna îndoială în rîndul aliaților Franței și Angliei. Această orientare oscilantă s-a oglindit fidel în atitudinea față de încercările Germaniei de a pătrunde în C.E.D.

Ieșirea Germaniei din Liga Națiunilor a răcit relațiile sale cu cele două state. Una din consecințe a fost renunțarea temporară a Angliei și Franței de a susține cererea Germaniei, condiționînd primirea acesteia în C.E.D. de revenirea în Liga Națiunilor [12]. Dar, nu peste mult timp, cedînd insistențelor Reichului, ambele state au renunțat la condiția de mai sus, apreciind că o colaborare cu Germania, chiar în afara Ligii Națiunilor, trebuie preferată unui conflict diplomatic deschis [13]. Pe drept cuvînt, o astfel de politică era urmărită cu îngrijorare în România și, bineînțeles, respinsă.

Dorința de înțelegere cu Germania, manifestată cu putere de Anglia, secondată de Franța, începuse deja să dea rezultate cu totul opuse celor scontate, fiind considerată la Berlin ca semn evident de slăbiciune și derută a marilor puteri occidentale, ca un prilej nimerit de promovare a revizionismului. Etapă cu etapă, tendințele revizioniste pe de o parte, conciliatoriste pe de altă parte, își croiau drum, antrenînd în cursul lor și interesele statelor mici. Aceste tendințe pot fi urmărite distinct în toate etapele încercărilor de rezolvare a problemei Dunării.

Anterior emoției produsă în Europa la 7 martie 1936, prin remilitarizarea zonei renane, reprezentanți ai guvernului francez anunțau că Franța nu vrea să acrediteze ideea potrivit căreia ea ar fi dorit „să îndepărteze sistematic Germania de reuniunile internaționale și să-i lase impresia că este condamnată la izolare" [14].

Concesiilor preconizate de anglo-francezi, guvernul român le-a opus însă un veto constant.

În egală măsură, se cuvine elucidat substratul stăruințelor Germaniei.

În anii primului război mondial, și mai ales după intrarea României în război, Germania a început să manifeste o aversiune nedisimulată față de C.E.D. În momentul victoriei sale vremelnice, Germania a înlocuit C.E.D. cu o Comisie a

Paris Librairie A. Fayard, 1961, p. 92—94; G. Tabouis, *Douăzeci de ani de tensiune diplomatică*, București, Ed. politică, 1965, p. 33—45; E. Herriot, *Pagini de jurnal*, Ed. politică, 1968, p. 167.

[12] A.M.A.E., fond. 8 Convenții, D. 17, vol. IV, fila 62.

[13] Ibidem.

[14] Ibidem.

gurilor Dunării din care, bineînțeles, fuseseră excluse Anglia, Franța și Italia și în care erau reprezentate numai statele riverane [15]. Evident, rolul hotărîtor îl avea Germania și modul de rezolvare a problemei dunărene, atunci, adăuga o nouă piesă la dosarul infracțiunilor de drept internațional al puterilor centrale. C.E.D. — ca organism de largă cooperare internațională, conceput ca o pavăză politică colectivă în calea oricăror încercări imperialiste de acaparare a gurilor Dunării — devenise un obstacol în calea tendințelor imperialiste ale Germaniei. Caducitatea tratatului de la București și-a pus pecetea și pe soarta Comisiei gurilor Dunării. Eliminarea fostelor puteri centrale din C.E.D. în momentul reorganizării ei, ilustrează o fațetă a politicii statelor mari învingătoare de a-și promova interesele economice și politice în sud-estul Europei la adăpost de concurența învinșilor. Situația economică grea a Austriei, Ungariei, dar, mai ales, a Germaniei, în primii ani de după război, venea în întîmpinarea acestei tendințe a învingătorilor. Nici unul dintre învinși, inclusiv Germania, nu puteau face dovada unor suficiente interese comerciale la gurile Dunării. În întreg intervalul de la război pînă în 1939, tonajul global al vaselor comerciale germane intrate prin Sulina s-a menținut pe un loc modest [16].

Îndepărtarea Germaniei din Comisie, în 1919, îi întărise, firesc, aversiunea față de Versailles și față de rezolvările date acolo problemelor Europei postbelice. Dar, în același timp, guvernul german rămînea conștient de avantajele politice oferite de prezența sa în C.E.D., organism care realiza în subsidiar și controlul sub toate aspectele, a unei zone geografice de mare importanță. Renașterea interesului Germaniei pentru C.E.D., concretizată în depunerea cererii de admitere, în 1926, era reflexul tendințelor ei de a reveni, de facto, în rîndul marilor puteri egale în drepturi, reprezenta un simptom al creșterii potențialului ei economic și politic și un preludiu al încercărilor din anii nazismului de a obține controlul economic și politic asupra sud-estului Europei. Afirmațiile reprezentanților Germaniei că intrarea sa în Liga Națiunilor, în 1926, trebuia să fie urmată de admiterea în toate organismele internaționale ce-și desfășurau activitatea sub auspiciile Ligii Națiunilor, își pierduseră valoarea în 1933, cînd Germania, părăsind Liga, și-a menținut intact interesul pentru C.E.D. Acest interes se va contura mai clar în 1936, la 14 octombrie, cînd, denunțînd clauzele fluviale ale Tratatului de la Versailles, Germania își va înmulți eforturile de pătrundere în C.E.D., cu toate că acest organism era înscris în tratatele incriminate.

Politica Germaniei naziste la Dunăre și în Balcani era o ilustrare a interesului deosebit pe care ea l-a manifestat necontenit pentru problemele acestei regiuni. Ea se încadra în același „Drang nach Osten", care a caracterizat adeseori politica europeană a Germaniei, la începutul secolului al XX-lea. Alternativele conținute în această formulă erau: dominație efectivă prin anexare sau subordonare. Ambele au fost încercate.

Drumul spre Orientul Apropiat și Mijlociu prin gurile Dunării și Marea Neagră a preocupat mai multe generații de oameni politici și militari germani. Ca o primă etapă, deci, se impunea dominarea gurilor Dunării. Supremația Reichului nazist la gurile Dunării însemna un prețios cap de pod spre Marea Neagră și, totodată, dominația Balcanilor. În conformitate cu întreaga sa politică expansionistă. Germania și-ar fi consolidat, astfel, dreptul de intervenție în rezolvarea întregului ciclu de probleme sud-estice. Numai sub acest aspect se poate explica perseverența Germaniei în revendicarea primirii în C.E.D. care, după cum am văzut, din punct de vedere tehnic și financiar, impunea sarcini grele statelor membre.

În lumina acestor considerații, atitudinea Germaniei față de problemele Dunării putea fi rezumată în formula: ostilitate împotriva oricăror organisme internaționale care îi îngrădeau libertatea de acțiune sau — atunci cînd nu se putea — pătrundere în cadrul lor și dominare. Lozinca fluturată de Germania „Dunărea a

---

[15] N. Dașcovici, *Interesele și drepturile României în texte de drept internațional public*, Iași, 1936, p. 311.

[16] Vezi anexa 1.

dunărenilor" — prezenta avantajul unei formule politice numai în aparență logică, la acel moment, și meritul că îndepărta, în același timp, din calea sa celelalte mari puteri, răspunzătoare de echilibrul și pacea Europei. Pe această linie, guvernul german a făcut în mai multe rînduri cunoscut că se menține pe poziția aleasă la 14 octombrie 1936. Totodată, el menționa că nu înțelege teama României că intrarea Germaniei în C.E.D. deschide poarta altor solicitanți. „Ceilalți n-au ce căuta în C.E.D." — iar în aceeași gamă, Göring i-a declarat ambasadorului român la Berlin: „Părerea mea personală e că numai riveranii au drept de a vorbi. Anglia și Franța, spre pildă, n-au ce căuta în C.E.D." [17].

Comisia Europeană a Dunării și Comisia Internațională a Dunării (C.I.D.) erau o justificare permanentă a dreptului marilor puteri învingătoare de a pătrunde în Marea Neagră și pe Dunăre. C.E.D. la Sulina și C.I.D. la Viena însemnau, în fond, învingătorii din 1918 instalați în două puncte de unde puteau supraveghea, în același timp, Dunărea și Marea Neagră. Pe aceeași linie, propunerea dezbătută cîndva în cercurile politice românești de unificare a C.E.D. cu C.I.D. nu a surîs Germaniei. O asemenea propunere nu avea sorți de izbîndă pentru că Germania n-ar fi acceptat niciodată colaborarea cu marile puteri neriverane, în sectorul fluvial al Dunării.

Indiferent însă de faptul dacă România a sesizat în toate etapele adevăratul interes al Reichului, dintr-o elementară prudență politică, ea a declinat toate propunerile de sporire a numărului de state admise în C.E.D., motivînd variat refuzul său, în concordanță cu realitățile internaționale ale etapei respective. Constanta politicii românești în problema Dunării a rămas intenția sa de a-și căpăta o suveranitate deplină asupra Dunării maritime, prin eliminarea acelor prevederi ale statutului care grevau exercițiul suveranității reale, concomitent cu păstrarea și întărirea garanțiilor privind libertatea de navigație internațională. Evoluția acestei politici este deosebit de interesantă.

Într-o notă confidențială trimisă lui Titulescu, la 25 aprilie 1936, Conțescu, reprezentantul României în cele două comisii — C.E.D. și C.I.D. — își exprima părerea, căpătată în urma unor discuții cu Martius și Pakhammer — delegații germani din C.I.D. — că Germania nu numai că acceptă, ci chiar așteaptă anumite condiții ale guvernului român, în schimbul cărora România să-și retragă vetoul său față de cererea Germaniei [18]. Nota sublinia necesitatea indispensabilă, după părerea lui Conțescu, de a se pretinde, în acest caz, tuturor statelor noi admise acceptarea integrală a condițiilor privitoare la viața lăuntrică a C.E.D., pe care cele patru state reprezentate la acea dată, le-ar pune în comun: clauza unanimității voturilor, care asigura României dreptul la veto; clauza participării noilor admiși la sarcinile tehnice și financiare asumate anterior primirii lor; respectarea drepturilor cîștigate de funcționarii comisiei [19].

Ceea ce accentua prudența politicii românești în această problemă era și faptul, prevăzut în articolul VIII din statut, că toate statele admise în C.E.D. intrau de drept și în C.I.D. Ele cîștigau, astfel, calitatea de a se ocupa de afaceri ce nu priveau de loc propriul lor pavilion, fiindcă, cu excepția Germaniei, nici unul dintre solicitanți nu-și avea pavilionul reprezentat pe Dunărea mijlocie și de sus [20]. România s-ar fi văzut pusă în situația de a accepta trei noi arbitri, trei state neriverane, care, alături de cei trei neriverani deja reprezentanți în C.I.D., puteau constitui un număr aproape egal cu riveranii Dunării. Astfel, interesele României pe Dunăre ar fi fost mult mai greu de apărat. Chiar dacă anumite promisiuni s-ar fi făcut la început, ele rămîneau foarte greu de observat în practică.

În privința C.E.D., perspectiva creșterii numărului de state admise sporea reticențele guvernului român. Prezența a 3—4 state noi, dintre care unul — Ger-

---

[17] A.M.A.E., fond. 8, Convenții, D. 24, vol. I, fila 81 (Telegrama nr. 383 a legației române din Berlin, semnată Djuvara din I.VI.1938.

[18] A.M.A.E., fond. 8, Convenții, D. 17, vol. IV, fila 61 (notă confidențială trimisă de Conțescu la 25 aprilie 1936, din Viena, lui Titulescu).

[19] Ibidem.

[20] Ibidem.

mania — riveran la Dunărea de sus, altul — Grecia — neriveran, dar cu mari interese comerciale la Dunărea maritimă, după cum rezultă din statistici, în sfîrșit, Polonia — a cărui politică nu era întotdeauna suficient de clară, toate acestea la un loc impuneau diplomației românești circumspecție. Singurul avantaj pe care-l putea prezenta intrarea a noi state în C.E.D. ar fi fost posibilitatea obținerii mai lesnicioase de fonduri pentru executarea celor mai urgente lucrări și scăderea taxelor de navigație. Avantajul era însă prezumtiv și el a fost apreciat ca atare de guvernul român [21]. Într-adevăr, orice sacrificiu special pe care noile state admise ar fi fost chemate să-l facă, urma, fără îndoială, să fie acoperit cu avantaje echivalente de natură politică, situație pe care România, în primul rînd, n-ar fi acceptat-o [22].

Analizînd situația în lumina experienței trecutului, România avea motive temeinice să reziste tentației oferite de prezumtiva generozitate financiară a solicitanților și în primul rînd a Germaniei, ale cărei efecte s-ar fi manifestat în dauna suveranității și a marilor sale interese teritoriale la gurile Dunării. Vizita ministrului de finanțe al Reichului, H. Schacht, într-o serie de capitale balcanice, în mai 1936, avînd scopul de a le atrage în orbita politicii economice germane, deși nu s-a referit în mod expres la problema Dunării, trebuie corelată cu repetatele încercări ale Germaniei de a pătrunde în C.E.D. [23].

Cererile de primire în C.E.D. ale celor patru state amintite au ridicat, printre altele, în fața diplomației românești, întrebarea dacă ar fi fost bine și prudent a revitaliza, în ipoteza admiterii lor, activitatea C.E.D. și dacă această revitalizare, în vechile tipare, nu răpea României posibilitatea de a înlătura anacronismele statutului Dunării maritime [24]. Cele mai autorizate păreri considerau C.E.D. ca o necesitate politică și se exprimau în sensul unificării regimului Dunării, luînd ca tip pe acel al C.I.D., care lăsa intacte, de la Ulm la Brăila, drepturile de suveranitate ale riveranilor. Dar, această părere își păstra valabilitatea numai atît timp cît C.E.D. ar fi rămas în compunerea ei inițială; părerea aceasta își pierdea suportul și realizarea ei devenea riscantă în momentul în care numărul membrilor amenința să se dubleze [25]. Rezervele diplomației românești sînt cu atît mai interesante cu cît momentul istoric respectiv consemna raporturi strînse cu Grecia și Polonia, bune cu U.R.S.S. și corecte cu Germania.

În această situație politică, în care dorința legitimă a României de a îndrepta inconvenientele regimului Dunării, în interesul propriu, dar, în egală măsură, și în interesul navigației internaționale, era frînată, printre altele, și de teama unei acuzații de revizionism — a apărut un element nou, deosebit de important: cererea guvernului turc de a se modifica regimul strîmtorilor, stabilit la Lausanne. Cererea Turciei, a cărei legitimitate nu putea fi contestată de România, dădea o dimensiune nouă întregii probleme, încă înainte de a se ajunge la comunicatul Conferinței de la Montreux. În capitalele europene, asocierea dintre revendicarea Turciei și cea urmărită de România s-a impus de la început. În cercurile oficiale românești se discuta dacă n-ar fi locul ca: „în mijlocul suflului de revizionism sălbatec ce s-a abătut asupra Europei, să urmăm exemplul revizuirii pașnice, corecte și legale a regimului strîmtorilor" [26] — ceea ce ar fi adîncit distincția dintre revizuirea pașnică a unor clauze neteritoriale, efectuată într-un consens unanim, și revizionismul teritorial violent al cărui portdrapel era Germania hitleristă.

Preferințele României, îndreptate spre o Comisie Europeană a Dunării ușurată de servituțile tehnice și juridice, care să-și continue existența ca organism politic internațional, în calea oricăror încercări de monopol politic sau economic la gurile

---

[21] A.M.A.E., fond. 8, Convenții, D. 17, vol. IV, fila 64.
[22] Ibidem.
[23] *Documents diplomatique français, 1932—1939*, 2-s série, 1936—1939, Tom. 2, doc. 300.
[24] A.M.A.E., fond. 8, Convenții D. 17, vol. IV, fila 64.
[25] Ibidem.
[26] Ibidem.

Dunării, au primit o nouă ilustrare în timpul Conferinței de la Montreux. În timpul discuțiilor asupra limitării tonajului vaselor cu drept de a pătrunde în Marea Neagră, ce aparțineau statelor neriverane, unul din delegații români, Conțescu, a cerut ca tonajul staționarelor C.E.D., adică acea forță reală care asigura securitatea gurilor Dunării și libertatea de navigație internațională, să fie exceptat din tonajul vaselor de război al puterilor neriverane aflate în Marea Neagră și să fie considerat ca o forță aparte [27]. Cererea României a fost susținută, cum era și firesc, de reprezentanții celorlalte state membre în C.E.D. Delegatul Franței, Ponsot, a precizat cu acest prilej că vasele de război pe care puterile reprezentate în C.E.D. le aliniază ca staționare pe Dunărea maritimă sînt menținute aici în baza dreptului conferit de tratatele de la Paris și Londra [28]. Rüstü Aras, șeful delegației turce a declarat la rîndul său: „Am omis această chestiune în primul proiect, din atenție față de România, pentru că staționarele nu procură o prea mare plăcere țărilor pe lîngă care rămîn. Dar, din moment ce delegația română își exprimă această dorință, ne declarăm de acord" [29].

Diplomația europeană a întîmpinat diferit intenția României de a modifica regimul existent la gurile Dunării. Însărcinatul cu afaceri al României la Ankara, Filoti, comunica că, în cursul unei întrevederi avută cu Rüstü Aras, acesta, justificînd cererea Turciei de a scăpa de Comisia strîmtorilor, a adăugat că, după părerea sa, România ar trebui să procedeze identic cu C.E.D. [30]. Sugestia turcă, pronunțată la sfîrșitul lunii mai 1936, deci înainte de a se întruni Conferința de la Montreux, era firească. Turcia își dorea un partener care, militînd pentru o cauză asemănătoare, să-i ușureze propria sa acțiune politică. De asemenea, nu trebuie negată comprehensiunea guvernului turc pentru o acțiune politică întreprinsă de unul din aliații săi din Înțelegerea Balcanică. Din Londra și Paris soseau informații din care, chiar dacă nu se putea descifra adeziunea Angliei și Franței la acțiunea proiectată de guvernul român, nu se putea trage nici concluzia unei respingeri de plano [31]. Poziția guvernului italian întîrzia să se precizeze. Ea era legată de discutarea prealabilă a cererilor de admitere în C.E.D. ale Germaniei, Poloniei și Greciei, pe care Italia le susținea, invocînd ca argument necesitatea de a repartiza sarcinile financiare grele ale C.E.D. asupra unui număr mai mare de state. În același timp, însă, cererea de admitere a U.R.S.S. era trecută sub tăcere [32].

La Moscova, oficialități sovietice îndemnau guvernul român să-și materializeze cît mai curînd intenția. În același sens se pronunța și Ostrovski, ambasadorul sovietic la București [33].

Interesante sînt și informațiile furnizate de reprezentantul României la Haga, care pomenesc de „uimirea" ministrului olandez al afacerilor externe la aflarea faptului că Dunărea este supusă autorității a două comisii — amănunt pe care dînsul nu-l cunoștea — și subliniau poziția favorabilă a guvernului olandez față de o eventuală acțiune întreprinsă de guvernul român pentru modificarea regimului Dunării [34].

Din considerente de politică generală, presa maghiară, a subliniat și ea inițiativa guvernului român arătînd însă că: „acțiunea Turciei cu privire la strîm-

27 „Universul" din 15 ianuarie 1937.

28 Ibidem

29 Ibidem.

30 A.M.A.E., fond. 8, Convenții, D. 17, vol. IV, fila 81 (Telegramă nr. 1049, trimisă la 2 iunie 1936, din Ankara, de Filoti).

31 Ibidem, fila 85.

32 A.M.A.E., fond 8, Convenții, D. 17, vol. IV, f. 124 (Telegrama nr. 53.740 trimisă de Grigorcea, la 29 sept. 1936, din Geneva).

33 A.M.A.E., fond. 8, Convenții, D. 24, fila 65.

34 A.M.A.E., fond. 8, Convenții, D. 17, vol. IV, fila 105 (Telegrama nr. 720 trimisă de Pella, din Haga, la 5 august 1936).

tori şi aşteptata iniţiativă danubiană a guvernului român sînt elemente revizioniste" [35].

În perioada desfăşurării lucrărilor conferinţei de la Montreux, guvernul român n-a înaintat nici un demers oficial, menţinîndu-se într-o stare de expectativă. Dar, aluzii la necesitatea modificării statutului Dunării s-au făcut auzite în timpul lucrărilor. Mulţumind şefului delegaţiei turce, pentru sprijinul promis în legătură cu staţionarele admise în Marea Neagră, Conţescu a adăugat: „În tot cazul, dacă staţionarele sînt menţinute, România va accepta bucuroasă această situaţie, pentru că tratatul de la Paris este încă în vigoare, natural sub rezerva dispariţiei C.E.D., *eveniment ce poate să se producă la un moment dat*" [36] (sublinierea noastră).

Rezultatele Conferinţei de la Montreux au arătat că există posibilitatea revizuirii unor clauze neteritoriale din tratatele de pace, cu acordul unanim al celor interesaţi şi cu păstrarea spiritului tratatului.

După succesul Conferinţei de la Montreux, Titulescu, într-un interviu acordat ziarului „Le Temps", atrăgea din nou atenţia asupra deficienţelor conţinute de statutul Dunării maritime. El insista în mod deosebit asupra a două probleme: competenţa exagerată a C.E.D. şi neputinţa ei de a face faţă, în forma existentă atunci, greutăţilor financiare şi tehnice. Titulescu nu uita însă să accentueze asupra caracterului paşnic al cererii româneşti, invocînd precedentul creat la Montreux. [37]

Totuşi, demersuri directe pe lîngă celelalte trei guverne reprezentate în C.E.D. nu s-au făcut. În august, Titulescu a fost înlăturat din guvern. Indiscutabil, el fusese prima vioară în orchestra celor ce susţineau necesitatea modificării statutului Dunării maritime. Succesorul său, Victor Antonescu, deşi nu avea personalitatea şi posibilităţile dovedite de Titulescu, se număra, totuşi, printre partizanii continuării vechii politici [38]. Dar, acomodarea cu funcţia şi cu datele problemei îi cerea oarecare timp. Pe de altă parte, guvernul român, deşi îşi manifestase în diferite moduri şi intensităţi dorinţa modificării statutului Dunării, nu avea un plan concret de măsuri, iar elaborarea lui cerea, de asemenea, timp. Ultimele reuniuni ale experţilor din Ministerul Afacerilor Externe considerau drept condiţie necesară şi prealabilă oricărui demers oficial, pregătirea temeinică a documentelor de lucru pentru viitoarea conferinţă a Dunării. [39] Toate acestea explică în bună măsură de ce a întîrziat cererea oficială a României, întîrziere care, nici un moment însă nu poate fi confundată cu renunţarea.

Concomitent cu pregătirea planului de modificare a statutului Dunării, guvernul român a reluat şirul consultărilor în scopul asigurării unui sprijin diplomatic cît mai intens, în primul rînd sub forma unei acţiuni concertate a statelor din Mica Înţelegere şi Înţelegerea Balcanică. Într-o telegramă trimisă regelui, la 15 septembrie 1936, Victor Antonescu, prezent la reuniunea Micii Înţelegeri de la Bratislava, anunţa sprijinul diplomatic fără rezerve acordat de cei doi aliaţi acţiunii ce urma a fi întreprinsă de România. La cererea expresă a ministrului român, problema dunăreană nu a fost inclusă în comunicatul oficial al conferinţei, spre a nu se lăsa impresia că guvernele Micii Înţelegeri îşi precizează atitudinea într-o problemă atît de importantă, mai înainte de a fi luat, cel puţin oficios, contact cu celelalte state interesate [40]. Ea figura însă în procesul verbal de lucru al conferinţei: „În momentul în care România va socoti oportun a întreprinde negocieri pentru a

---

[35] A.M.A.E., fond. 8, Convenţii, D. 17, vol. IV, fila 108 (Telegrama nr. 2371 trimisă din Budapesta la 6 august 1936 de Căpitănescu. Acesta citează articolul „Dl. Titulescu avangardianul revizuirii tratatelor", apărut în ziarul „Pester Lloyd" din 4 august 1936).

[36] „Universul" din 15 ianuarie 1937.

[37] „Le Temps" din 29 iulie 1936.

[38] „Universul" din 1 iunie 1937.

[39] A.M.A.E., fond. 8, Convenţii, D. 17, vol. IV, fila 119.

[40] Ibidem, fila 120 (Telegrama 50.830 trimisă regelui la 15 septembrie 1936 de către V. Antonescu, din Bratislava).

obține suprimarea C.E.D. sau modificarea actualului său regim, celelalte două state din Mica Înțelegere vor sprijini demersul României" [41].

Un sprijin asemănător a fost promis de către statele Înțelegerii Balcanice, mai ales de către Turcia [42].

În mijlocul frămîntărilor și pregătirilor făcute de guvernul român pentru modificarea statutului Dunării, a sosit știrea denunțării unilaterale de către Germania a clauzelor fluviale înscrise în Tratatul de la Versailles. În consens cu întreaga sa politică revizionistă, Germania nazistă a denunțat, la 14 noiembrie 1936, stipulațiile Tratatului de la Versailles, privitoare la internaționalizarea fluviilor și s-a retras din toate comisiile aferente. Respingerea a două deziderate ale Germaniei: admiterea Reichului în C.E.D. și dreptul de a dispune în C.I.D. de aceleași două voturi pe care le avusese Bavaria și Würtembergul, înainte de suprimarea completă a autonomiei lor politice și administrative, prin legea din ianuarie 1934 contribuise la iritarea guvernului nazist. La înfăptuirea primului deziderat se opusese, din considerentele arătate, guvernul român la al doilea s-au opus majoritatea celorlalte guverne reprezentate în C.I.D., care au acționat Germania înaintea Ligii Națiunilor și Curții de Justiție Internațională de la Haga [43]. Formal curtea a dat cîștig de cauză reclamanților, dar Germania a refuzat să se supună hotărîrii [44]. Acestor cereri, Germania le-a mai adăugat ulterior și altele, printre care: abolirea caracterului internatoinal al Dunării între Kelheim și Ulm — adică pe 174 km din teritoriul german, ceea ce sublinia încă o dată tendința de revizuire a Tratatului de la Versailles și a statutului Dunării; modificarea stipulațiilor prevăzute în statutul Dunării, relative la reprezentarea în administrația Porților de Fier; modificarea dispozițiilor care reglementau cabotajul, precum și a celor referitoare la administrația interioară a C.I.D. [45].

Gravitatea deosebită a situației nou create rezulta nu atît din încălcarea unor prevederi precise, înscrise în tratatele de pace, cît mai cu seamă din finalitatea intențiilor Reichului, care se profila a fi instaurarea treptată a hegemoniei politice și economice în bazinul dunărean. Întrevederea dintre Hitler și Ciano, din octombrie 1936, urmată de activizarea încercărilor de dezmembrare a Micii Înțelegeri, prin izolarea tot mai accentuată a Cehoslovaciei de aliații ei, precum și poziția echivocă a guvernului Stoiadinoviç într-o serie de probleme de interes comun, întăreau încrederea guvernului nazist în posibilitățile de succes ale unor măsuri de forță, împotriva Versailles-ului [46]. În același timp, dezinteresul devenit cronic al Angliei și Franței pentru rostul C.E.D. amplifica gravitatea situației. Pe această linie, oficialitățile de la Quai d'Orsay căutau a minimaliza importanța gestului Germaniei sub pretextul priorității altor evenimente internaționale, mai grave și de imediată repercusiune [47].

Faptele notate impuneau o reevaluare a tuturor datelor problemei Dunării. Întreaga acțiune pregătită de guvernul român trebuia pusă de acord cu ultimele

---

41 Ibidem, fila 123.

42 Ibidem.

43 A.M.A.E., fond. 8, Convenții, D. 24, fila 44.

44 Ibidem.

45 Ibidem.

46 După denunțarea de către Germania a prevederilor Tratatului de la Versailles, referitor la fluviile europene, și după retragerea sa din C.I.D. Iugoslavia și-a manifestat o intenție analogă, la care n-a renunțat decît după ce reprezentanții României și Cehoslovaciei din C.I.D. au dat alarma contra acestui gest revizionist. (A.M.A.E., fond. 8, Convenții, D. 24. fila 42, Raport trimis de Contescu, la 24 martie 1938 din Viena; Vezi și Eliza Campus, *Mica Înțelegere*, Ed. științifică, 1968, București, p. 263.

47 A.M.A.E., fond. 71, (1920—1944), Franța, general, 1937, fila 241, (Telegrama nr. 3953 trimisă de Ceseanu din Paris la 20 noiembrie 1936).

realităţi politice. O nouă pagină se întorcea astfel în dosarul relaţiilor internaţionale privind zona sud-estului european. Ideea suprimării C.E.D. era definitiv părăsită. Dimpotrivă, lunile următoare vor marca o susţinută campanie întreprinsă de România pentru consolidarea acestui organism internaţional şi pentru dinamizarea tuturor factorilor responsabili de soarta sa.

Între 17 mai şi 3 iunie 1937, a avut loc la Galaţi sesiunea de primăvară a C.E.D., ale cărei lucrări au fost prezidate de delegatul României, C. Conţescu. Dezbaterile sesiunii s-au axat pe necesitatea imperioasă a unor lucrări de mari proporţii, care să asigure o mai bună ieşire la mare. Vorbind într-un limbaj ferm, delegatul român a arătat din nou, „pentru ultima oară", că guvernul român încătuşat între dorinţa respectării statutului C.E.D. şi necesitatea inexorabilă de a preveni catastrofa ce ameninţa gurile Dunării, era hotărît să socotească tergiversarea sau carenţa celorlalte trei guverne ca o lipsă de consideraţie pentru mesajul repetat al României şi „ca o crimă faţă de interesele economiei româneşti" [48]. În timpul lucrărilor, delegatul român a mai subliniat că refuzul celorlalte trei guverne de a ajuta C.E.D., direct sau indirect, prin garantarea unei finanţări private (pe care acum doar guvernele francez şi italian n-au respins-o cu totul apriori, n.n.), trăda indiferenţă şi că această indiferenţă guvernul român o considera susceptibilă de a deveni fatală existenţei C.E.D. însăşi. În acelaşi timp, delegaţii străini au mai fost înştiinţaţi că, interpretînd ad litteram statutul Dunării, viaţa politică a C.E.D. nu se mai putea concepe în afară de cadrul îndeplinirii stricte a obligaţiilor ei tehnice [49].

Folosind avertismentul şi încercînd să scuture apatia în care se complăceau cele trei guverne, aceste acţiuni ale guvernului român se înscriu pe linia primelor încercări întreprinse după 14 noiembrie 1936 de a consolida C.E.D., ca organism politic în faţa ameninţărilor ce se conturau din partea Germaniei şi ca organism tehnic, care să-şi îndeplinească misiunea de asigurare a navigaţiei prin gurile Dunării. Eşecul acestor încercări, ca şi influenţa exercitată de unele evenimente externe, vor determina mai tîrziu guvernul român să se orienteze tot mai decis spre o poziţie de consolidare politică a C.E.D., pe calea modificării statutului său, şi de preluare a sarcinilor tehnice şi financiare. Deocamdată, însă, următoarele sesiuni ale C.E.D. — cea din toamna anului 1937, de la Galaţi, şi cea extraordinară, din ianuarie 1938, de la Cannes — au fost dominate de aceleaşi eforturi ale diplomaţiei româneşti de a impulsiona activitatea C.E.D. cu concursul multilateral al celorlalţi membri şi în litera statutului în vigoare [50]. Ulterior celor două sesiuni amintite, multiplele aspecte ale situaţiei create în Europa, prin ocuparea fulgerătoare a Austriei, făcea imprudent şi prematur orice pronostic asupra regimului viitor al Dunării, inclusiv al Dunării maritime. Acum, nu mai putea fi reluată nici teza unificării celor două comisii, propusă cîndva celor trei guverne mulţumite de acest etern „status quo ante". Situaţia se schimbase radical după modificarea frontierei dunărene a Germaniei, însoţită de activizarea tendinţelor ei dominatoare.

---

[48] A.M.A.E., fond. 8, Convenţii, D. 17, vol. IV, fila 301; *Commission Européene du Danube*, 1937, Session de printemps. Protocoles n-os. 1328 à 1341. Protocole nr. 1338, p. 120. Institutul de arte grafice „Moldova", S.A.R., Galatz, 1938.

[49] Ibidem.

[50] Cu prilejul sesiunii C.E.D. din toamna anului 1937, delegatul român a readus în discuţie îngrijorarea comercianţilor şi armatorilor români, amplificată de fiecare nouă scădere a adîncimii apei la ieşirea în mare. El arăta că orice tergiversare clădită pe lipsa de hotărîre şi pe indiferenţa celorlalte trei guverne devine, pe zi ce trece, tot mai intolerabilă. În acelaşi timp însă, în raportul adresat guvernului român, el aprecia din nou că „în împrejurările politice europene actuale, C.E.D. nu ar putea fi considerată ca susceptibilă de a fi desfiinţată în curînd, ci numai modernizată în consuituţiunea ei juridică, continuînd însă a rămîne cu acelaşi număr de membri ca astăzi". A.M.A.E., fond. 8, Convenţii, D. 17, vol. IV, fila 383.

împotriva cărora toți cei dispuși să apere menținerea caracterului internațional al fluviului ar fi trebuit să-și unifice eforturile. În chip firesc, cele trei guverne, amenințate chiar de a fi înlăturate din administrația Dunării, urmau, în propriul lor interes, să acorde guvernului român tot sprijinul, spre a-l primi în schimb pe al său.

Problemele ce se ridicau pentru Dunărea mijlocie și de sus erau strîns legate de situația Dunării maritime, încît devenea evident că aceasta din urmă nu putea fi lăsată la o parte în discuțiile ce urmau a se deschide în viitor. Atît timp cît Germania nazistă înțelegea să se mențină pe terenul ales de ea, retrăgînd plenipotența fostului delegat austriac în C.I.D. și declarînd formal că regimul internațional al Dunării încetează la frontiera apelor ungaro-austriece, fără a trece însă la represalii de altă natură, C.I.D. își putea continua mai departe existența cu 8 membri pe sectorul prescurtat ce-i rămînea, neștirbindu-și cu nimic din autoritate și competență. Exista însă pericolul ca oportunismul politic al unora dintre riverani, și în primul rînd al Ungariei, să creeze defecțiuni greu de combătut. Dacă acest oportunism s-ar fi materializat prin retragerea unui nou stat din C.I.D., după exemplul Germaniei, devenea evident că autoritatea morală a C.I.D. ar fi fost prea mult slăbită pentru ca ea să mai poată administra fluviul în numele întregii Europe. Soarta C.I.D. ar fi putut antrena și modificări nedorite în regimul C.E.D. O dată cu desființarea, o nouă conferință a Dunării urma să se întrunească, de data aceasta pe un teren politic cu totul diferit de cel din 1919, dominat de politica revizionistă a Germaniei. În această ipoteză, prevăzută de altfel de guvernul german, admiterea Angliei și Franței într-o viitoare nouă comisie ar fi fost exclusă [51]. S-ar fi revenit la proiectul de comisie riverană, de la 1883, eșuat atunci din cauza pretențiilor de hegemonie ale Imperiului habsburgic, pretenții preluate nemijlocit de Germania nazistă, în condiții istorice favorabile. Pe fondul politicii conciliatoare a Angliei și Franței, acceptarea celor mai grave atingeri aduse propriilor lor interese, favoriza această ipoteză. De asemenea, poziția lui Mussolini în fața anexării Austriei, constituia un prețios sprijin pentru Reich, deși această poziție nu putea fi întrutotul interpretată ca o adeziune în alb la toate consecințele economice ale acestui act politic.

Auschluss-ul a atras după sine promisiunea lui Hitler de a face din Viena un „Hamburg al Orientului" [52]. Or, pentru un Hamburg al Orientului, traficul maritim de la Sulina, lucrările tehnice de la gurile Dunării, nehotărîrea celorlalte trei state reprezentante în C.E.D., sustragerea de la efortul financiar impus de necesitatea ameliorării, ieșirii la mare — într-un cuvînt activitatea integrală a C.E.D. — era un factor de o extraordinară importență pentru guvernul nazist. Revenirea Germaniei la Galați continua să constituie un deziderat major al acestuia. Așadar. întreaga problemă a Dunării se punea din nou, cu toate implicațiile și componentele ei.

În complexitatea noii situații create după 14 noiembrie 1936 și, mai ales, după 12 martie 1938, o importanță deosebită căpăta poziția Italiei, stat neriveran, membru al C.E.D., în care se bucura de acelaș statut ca și Anglia și Franța. În acel moment, politica Italiei față de Europa centrală și sud-estică era raportată la existența Axei Berlin—Roma. Atît timp cît comunitatea de interese și de acțiune dintre Germania și Italia, față de războiul civil din Spania, le dicta acestor două puteri o politică de strînsă colaborare, ele s-au străduit să atenueze toate divergențele lor în bazinul dunărean. Încheierea acordurilor comerciale italo-germane din 10 decembrie 1937, în urma vizitei întreprinse de Ciano la Berlin, era deosebit de semnificativă. În cadrul acestor acorduri, este demn de subliniat, sub aspect politic, protocolul confidențial prin care Germania și Italia se obligau să nu-și facă concurență în bazinul dunărean. Conform înțelegerii stabilite atunci, Europa dunăreană

---

[51] A.M.A.E., fond. 8, Convenții, D. 24, fila 43.

[52] Ibidem, Corneliu M o l i n, *Viena — Dunărea — România*, „Scrisul românesc", S. A., Craiova, 1942, p. 61.

nu era împărţită în zone de influenţă economică, iar spre a da o valoare reală îndatoririi de a evita competiţia dintre ele, Germania şi Italia urmau să se informeze reciproc asupra negocierilor şi acordurilor lor comerciale [53]. Dar, cum Protocoalele de la Roma erau bazate pe ideea preferinţei, deci a concurenţei, rezultatul indirect al acestor acorduri comerciale dintre Italia şi Germania era că cea dintîi, cel puţin provizoriu, renunţa la ideea extinderii Protocoalelor asupra celorlalte state dunărene [54].

Oficial, în problema C.E.D. cererea germană nu s-a bucurat întotdeauna de sprijinul Italiei; oficios însă, delegaţii italieni din comisiile dunărene au acordat permanent concursul lor cererii Germaniei, intensificîndu-l mai ales în preajma conferinţei de la Sinaia, din august 1938 [55].

Actul Germaniei din 14 noiembrie 1936 a intensificat sondajele diplomaţiei româneşti şi în privinţa politicii dunărene de perspectivă a Ungariei, stat membru al C.I.D. şi aspirant discret la admiterea în C.E.D. Iniţial, guvernul maghiar s-a arătat favorabil ideii unei eventuale cooperări româno-ungare, în problemele Dunării fluviale. Dar, ulterior, stăruind asupra condiţiei ca viitorul acord să nu conţină vreo latură ce ar fi putut fi interpretată ca defavorabilă intereselor germane, perspectiva unei colaborări mai strînse între cele două state s-a îndepărtat [56]. Ceea ce a contribuit, de asemenea, la îndepărtarea unei astfel de perspective a fost şi condiţia pusă de guvernul maghiar potrivit căreia colaborarea nu s-ar fi putut dezvolta mulţumitor decît dacă ar fi fost precedată de o destindere politică multilaterală între cele două state [57]. Era evident că posibilitatea unei colaborări cu România a fost îmbrăţişată o clipă de diplomaţia maghiară, doar atît cît ea mai păstra speranţa primirii în C.E.D. şi în Administraţia Porţilor de Fier şi cîtă vreme o astfel de cooperare nu venea în contradicţie cu revizionismul său declarat. În momentul însă în care ipotezele sale nu s-au confirmat, interesul Ungariei pentru o colaborare strînsă cu România în C.I.D. a dispărut. Preocupată de găsirea unor rezolvări paşnice tuturor litigiilor din această parte a Europei, România şi-a păstrat însă interesul pentru o cooperare mai largă cu Ungaria şi în problemele Dunării. Atît prin contacte individuale, cît şi în cadrul Micii Înţelegeri, dorinţa aceasta s-a manifestat vizibil. Referindu-se la raporturile cu Ungaria, Consiliul permanent al Micii Înţelegeri, întrunit la Sinaia, în mai 1938, arăta că „îşi menţine în mod unanim dorinţa de a continua negocierile în curs avînd drept scop să contribuie la stabilirea unui regim de înţelegere şi de încredere în bazinul Dunării [56].

Schimbarea raportului de forţe în Europa centrală şi sud-estică, petrecută după Anschluss, a repus în discuţie, într-o formă gravă, problema securităţii sud-estului european şi, în general, problema revizuirii tratatelor prin forţă. Evenimentele următoare, şi îndeosebi revendicarea de către Germania a regiunii sudete, arătau sensul evoluţiei politicii acesteia. Pentru ţările mici ameninţate de violenţa revizionismului Axei, — printre acestea numărîndu-se şi România — căutările orientate spre salvgardarea independenţei naţionale şi integrităţii teritoriale s-au înmulţit. Pe linia amintită, pentru România încercările de a consolida C.E.D. ca factor real de păstrare a securităţii în zona Europei sud-estice s-au transformat, dintr-o politică de perspectivă nedeterminată, într-o politică de stringentă actualitate. Într-un termen relativ scurt, guvernul român a obţinut acordul de principiu

53 A.M.A.E., fond 71 (1920—1944), Italia general, 1936—1939 fila 94 (Raport asupra politicii interne şi externe a Italiei trimis din Roma de Lugoşanu).

54 Ibidem.

55 A.M.A.E., fond. 8, Convenţii, D. 24, fila 45.

56 Ibidem.

57 Ibidem.

58 Ibidem, fila 69.

al Angliei și Franței pentru a repune în discuție problema îmbunătățirii statutului Dunării. A început, astfel, pregătirea nemijlocită a conferinței de la Sinaia.

Frămîntările diplomatice legate de rezolvarea problemei Dunării, în conformitate cu necesitățile statului român și cu posibilitățile oferite de contextul internațional, au sporit simțitor în urma celor două evenimente de rezonanță europeană: denunțarea de către Germania a prevederilor fluviale înscrise în tratatul de pace și Anschluss-ul.

Parte integrantă a acțiunii pentru păstrarea integrității și suveranității naționale, politica întreprinsă de statul român la Dunărea maritimă a cunoscut două etape bine distincte: cea de pînă la 14 noiembrie 1936, susținută mai cu seamă de Titulescu, și în care se urmărea eliminarea cît mai rapidă a tarelor conținute în statutul Dunării, chiar cu prețul unor mari schimbări în structura organizatorică a C.E.D., și cea de după 14 noiembrie 1936, care, coincizînd cu activizarea revizionismului și revanșismului Germaniei naziste, punea ca primă sarcină modernizarea C.E.D., potrivit planului românesc. Sfîrșitul celei de a doua etape trebuie căutat în organizarea Conferinței de la Sinaia, din 8 august 1938.

Evident, inițiativele României pe linia armonizării depline a suveranității naționale cu principiul libertății de navigație internațională pe Dunăre, promovate între anii 1936—1938, rămîn pagini interesante ale diplomației românești, cu atît mai mult cu cît ele au avut ca finalitate biruința punctului de vedere românesc. Desigur, nu toate încercările României au avut valoare intrinsecă; unele prezintă interes doar în măsura în care au oglindit continuitatea unor preocupări apărute încă la sfîrșitul primului război mondial. Dar ele au meritul incontestabil de a fi pregătit terenul pentru august 1938 și de aceea caracterul lor poate fi apreciat, în ansamblu, ca progresist Această apreciere pleacă nu numai de la justețea dovedită a punctului de vedere românesc, ci și de la situația internațională complicată, întunecată de perspectiva celui de al doilea război mondial, care îngreuna nespus de mult traducerea în fapt a oricărei inițiative diplomatice destinate întăririi securității colective. Rezolvările primite de problema Dunării maritime în august 1938 și martie 1939 sînt probele cele mai concludente ale afirmației de mai sus.

ANEXA 1

Prezentăm mai jos cîteva din statisticile navigației pe Dunăre în anii de după război:

1924: Grecia — 223 vase cu un tonaj total de 288.277 tone; Marea Britanie — 126 vase cu un tonaj toal de 255.461 tone; Italia — 136 vase cu un tonaj total de 242.460 tone; România — 55 vase cu un tonaj total de 107.084 tone; Olanda — 55 vase cu un tonaj total de 122.114 tone; Germania — 41 vase cu un tonaj total de 93.953 tone; Franța — 50 de vase cu un tonaj total de 81.849 tone; Ungaria — 14 vase cu un tonaj total de 42.684 tone; Egipt — 17 vase cu un tonaj total de 30.456 tone; Norvegia — 9 vase cu un tonaj total de 23.718 tone; Belgia — 11 vase cu un tonaj total de 19.987 tone; Danemarca — 9 vase cu un tonaj total de 19.842 tone; Suedia — 10 vase cu un tonaj total de 18.036 tone; Iugoslavia — 11 vase cu un tonaj total de 17.838 tone; Dantzig — 4 vase cu un tonaj total de 78.532 tone; Polonia — 9 vase cu un tonaj total de 4.220 tone; Bulgaria — 2 vase cu un tonaj total de 2.474 tone; Iran — 8 vase cu un tonaj total de 2.414 tone; Turcia — 2 vase cu un tonaj total de 684 tone. (*Statistique de la navigation a l'embouchure du Danube pour l'année 1924*). Stabilimentul de arte grafice „Moldova", S.A.R., Galatz — 1925).

1925: Grecia — 280 vase cu un tonaj total de 366.257 tone; Marea Britanie — 130 vase cu un tonaj total de 268.058 tone; Italia — 113 vase cu un tonaj total de 191.221 tone; Germania — 52 vase cu un tonaj total de 122.510 tone; România

— 69 vase cu un tonaj total de 117,238 tone; Egipt — 34 vase cu un tonaj total de 71.077 tone; Franţa — 38 vase cu un tonaj total de 63.163 tone; Olanda — 31 vase cu un tonaj total de 59.403 tone; Ungaria — 11 vase cu un tonaj total de 32.725 tone; Suedia — 16 vase cu un tonaj total de 29.627 tone; Danemarca — 18 vase cu un tonaj total de 28.717 tone; Norvegia — vase cu un tonaj total de 11.775 tone; Iugoslavia — 5 vase cu un tonaj total de 11.382 tone; Turcia — 17 vase cu un tonaj total de 11.193 tone; Polonia — 9 vase cu un tonaj total de 4.300 tone; Belgia — 2 vase cu un tonaj total de 3.887 tone; Finlanda — 1 vas cu un tonaj de 2.736 tone; Letonia — 1 vas cu un tonaj de 2.319 tone; Bulgaria — 2 vase cu un tonaj total de 1.237 tone; Iran — 1 vas cu un tonaj total de 1.049 tone. *(Statistique de l anavigation a l'embouchеure du Danube pour l'année 1925).* Stabilimentul de arte grafice „Moldova", S.A.R., Galatz, 1926).

Pentru anul 1926 lipseşte statistica.

1927: Grecia — 351 vase cu un tonaj total de 540.622 tone; Italia — 122 vase cu un tonaj total de 283.165 tone; Marea Britanie — 99 vase cu un tonaj total de 206.497 tone; România — 41 vase cu un tonaj total de 96.113 tone; Franţa — 45 vase cu un tonaj total de 83.133 tone; Egipt — 36 vase cu un tonaj total de 64.127 tone; Germania — 23 vase cu un tonaj total de 62.215 tone; Iugoslavia — 16 vase cu un tonaj total de 45.819 tone; Olanda — 25 vase cu un tonaj total de 35.671 tone; Danemarca — 16 vase cu un tonaj total de 31.036 tone; Belgia — 7 vase cu un tonaj total de 14.174 tone; Norvegia — 5 vase cu un tonaj total de 10.480 tone, Ungaria — 2 vase cu un tonaj total de 6.285 tone; Turcia — 7 vase cu un tonaj total de 4.324 tone; Polonia — 6 vase cu un tonaj total de 2.952 tone; Finlanda — 1 vas de 2.013 tone; Suedia — 1 vas cu un tonaj de 1.683 tone; Iran — 2 vase cu un tonaj total de 1.134 tone. *(Statistique de la navigation a l'embucheure du Danube pour l'anée 1927).* Stabilimentul de arte grafice „Moldova", S.A.R., Galatz — 1928).

Pentru anul 1928 lipseşte statistica.

1929: Italia — 115 vase cu un tonaj total de 352.576 tone; Marea Britanie — 125 vase cu un tonaj total de 336.177 tone; Grecia — 199 vase cu un tonaj total de 333.244 tone; România — 29 vase cu un tonaj total de 72.536 tone; Germania — 24 vase cu un tonaj total de 61.673 tone; Egipt — 28 vase cu un tonaj total de 55.127 tone; Franţa — 41 vase cu un tonaj total de 47.905 tone; Iugoslavia — 13 vase cu un tonaj total de 38.216 tone; Olanda — 23 vase cu un tonaj total de 34.453 tone; Turcia — 19 vase cu un tonaj total de 17.287 tone; Norvegia — 4 vase cu un tonaj total de 15.486 tone; Belgia — 5 vase cu un tonaj total de 15.370 tone; Ungaria — 2 vase cu un tonaj total de 8.006 tone; Danemarca — 3 vase cu un tonaj total de 6.989 tone; Bulgaria — 4 vase cu un tonaj total de 4.948 tone; Polonia — 10 vase cu un tonaj total de 4.920 tone; Suedia — 2 vase cu un tonaj total de 4.056 tone; *(Statistique de la navigation a l'embouchеure du Danube pour l'année 1929).* Stabilimentul de arte grafice, „Moldova". S.A.R., Galatz, 1930).

1936: Grecia — 218 vase cu un tonaj total de 402.081 tone; Italia — 107 vase cu un tonaj total de 325.153 tone; România — 66 vase cu un tonaj total de 213.519 tone; Marea Britanie — 57 vase cu un tonaj total de 122.266 tone; Germania — 30 vase cu un tonaj total de 75.135 tone; Egipt — 20 vase cu un tonaj total de 39.726 tone; Iugoslavia — 19 vase cu un tonaj total de 36.033 tone; Ungaria — 23 vase cu un tonaj total de 21.534 tone; Danemarca — 6 vase cu un tonaj total de 12.974 tone; Bulgaria — 5 vase cu un tonaj total de 14.145 tone; Turcia — 7 vase cu un tonaj total de 11.670 tone; Olanda — 3 vase cu un tonaj total de 9.638 tone; Norvegia — 1 vas de 3.777 tone; U.R.S.S. — 1 vas de 2.857 tone; Franţa — 4 vase cu un tonaj total de 1.968 tone. *(Commission Européene du Danube, 1937, Session de printemps. Protocoles N-os. 1328 à 1341.* Institutul de arte grafice „Moldova" S.A.R., Galatz, 1938, p. 186).

1937: Italia — 128 vase cu un tonaj total de 332.899 tone; Grecia — 182 vase cu un tonaj total de 275.560 tone; România — 63 vase cu un tonaj total de 198.496 tone; Germania — 63 vase cu un tonaj total de 137.875 tone; Marea

Britanie — 51 vase cu un tonaj total de 121.364 tone; Egipt — 12 vase cu un tonaj total de 27.761 tone; U.R.S.S. — 12 vase cu un tonaj total de 24.190 tone; Turcia — 13 vase cu un tonaj total de 20.801 tone; Olanda — 5 vase cu un tonaj total de 20.140 tone; Iugoslavia — 10 vase cu un tonaj total de 18.450 tone; Ungaria — 21 vase cu un tonaj total de 9.790 tone; Belgia — 2 vase cu un tonaj total de 4.612 tone; Norvegia — 1 vas de 3.415 tone; Danemarca — 1 vas de 2.870 tone; Bulgaria — 1 vas de 2.662 tone; Finlanda — 1 vas de 2.127 tone; Franța — 4 vase cu un tonaj total de 1.968 tone; Panama — 1 vas de 1.150 tone; Suedia — 1 vas de 1.025 tone; *(Commission Européenne du Danube. Session de primteps. Protocoles N-os. 1328 à 1341.* Institutul de arte grafice „Moldova", S.A.R., Galatz, 1938, p. 176).

1938: Grecia — 152 vase cu un tonaj total de 282.228 tone; Italia — 72 vase cu un tonaj total de 192.011 tone; România — 59 vase cu un tonaj total de 191.485 tone; Marea Britanie — 27 vase cu un tonaj total de 82.556 tone; Germania — 40 vase cu un tonaj total de 72.502 tone; Iugoslavia — 9 vase cu un tonaj total de 20.421 tone; Egipt — 10 vase cu un tonaj total de 18.400 tone; Bulgaria — 6 vase cu un tonaj total de 14.628 tone; Ungaria — 21 vase cu un tonaj total de 10.968 tone; Franța — 6 vase cu un tonaj total de 8.926 tone; Norvegia — 2 vase cu un tonaj total de 7.883 tone; U.R.S.S. — 3 vase cu un tonaj total de 7.214 tone; Turcia — 5 vase cu un tonaj total de 3.009 tone. *(Commission Européenne du Danube, 1939. Sessionn de printemps. Protocoles N-os.* 1342—1375. Institutul de arte grafice, „Moldova" S.A.R., Galatz, 1939, p. 96.

ANEXA II

A. — Trafic şi încasări pe anii 1930—1936

Anul	Vapoare ieşite prin Sulina	Tone de registru net, ieşite	Tone de mărfuri ieşite	Încasări din taxe în franci aur
1930	850	2 000 000	3 100 000	6 300 000
1931	691	1 550 000	2 300 000	4 800 000
1932	556	1 300 000	2 000 000	4 000 000
1933	550	1 445 000	2 140 000	4 200 000
1934	423	1 015 000	1 400 000	2 750 000
1935	368	804 000	1 100 000	1 950 000
1936	576	1 300 000	1 900 000	3 600 000

B. — Cheltuieli în anii 1930—1936

Anul	A-ţia centrală Insp. de navigaţie, căpitănia portului, spitale întreţinute de C. E. D.	Lucrări de întreţinere	Lucrări speciale la gura Sulinei Diguri şi dragaje	Total franci aur	Obs.
1930	1 800 000	1 300 000	2 300 000	5 400 000	În aceste cheltuieli nu sînt cuprinse sumele destinate constituirii diverselor fonduri şi nici anuitatea împrumuturilor
1931	1 900 000	1 100 000	1 600 000	4 600 000	
1932	1 700 000	1 200 000	1 900 000 (500 000 m³ dragaje, 350 m.l. diguri duble)	4 800 000	
1933	1 300 000	800 000	1 200 000 (330 000 m³ dragaje, 240 m.l. diguri duble)	3 300 000	
1934	1 100 000	700 000	900 000 (360 000 m³ dragaje 240 m.l. diguri duble)	2 700 000	
1935	810 000	700 000	300 000 (410 000 m³ dragaje. Nu s-au executat diguri)	1 810 000	
1936	600 000	450 000	650 000 (370 000 m³ dragaje 2×225 m.l. diguri	1 700 000	

Arh. M.A.E. fond 8, Convenţii, D. 17, vol. IV, fila 149.

ASPECTE PRIVIND POZIŢIA MARILOR PUTERI FAŢĂ DE ROMÂNIA LA CONFERINŢA PĂCII (1919—1920)

DE

EM. BOLD

Primul război mondial declanşat de lupta statelor imperialiste pentru o nouă împărţire a lumii, pentru acapararea sferelor de influenţă, pentru lărgirea pieţelor de desfacere şi a surselor de materii prime, pentru redistribuirea imperiilor coloniale [1] a ridicat în faţa poporului român probleme de mare importanţă pentru soarta sa. După cum se ştie — faptul a fost subliniat de numeroase ori — în România, ca şi în celelalte ţări balcanice, construcţia de stat în direcţia burghezo-naţională nu se terminase încă. Foarte mulţi români trăiau în afara graniţelor statului [2]. În aceste condiţii, „dezvoltarea socială, progresul economic, politic şi cultural al ţării erau strîns legate de încheierea procesului de formare a naţiunii române. Unirea într-un singur stat — aspiraţie seculară a românilor, cauză înălţătoare pentru care au luptat numeroase generaţii de înaintaşi — devenise un obiectiv imediat, o necesitate stringentă, impusă de însuşi mersul înainte al societăţii româneşti" [3]. Tocmai de aceea, participarea poporului român la primul război mondial n-a fost călăuzită de intenţii de cotropire sau de anexare a unor teritorii, ci a avut în vedere înfăptuirea statului naţional unitar. Aflată la interferenţa sferelor de influenţă a marilor puteri imperialiste, care-şi disputau dominaţia mondială, România „s-a alăturat coaliţiei imperialiste a Antantei care promitea satisfacerea dezideratului unităţii naţionale" [4]. Textul tratatului, semnat în august 1916, între puterile Antantei, pe de o parte şi România, pe de alta, care conţinea această promisiune, mai consemna şi dreptul ţării noastre de a participa la tratativele de pace pe picior de perfectă egalitate cu marile puteri [5].

---

[1] Nicolae Ceauşescu, *O jumătate de secol de la marea epopee naţională a Mărăşeştilor*, Ed. pol., Buc., 1967, p. 6.

[2] V. I. Lenin, *Opere complete*, vol 30, ediţia a II-a, Ed. pol., 1964, p. 355.

[3] Nicolae Ceauşescu, *O jumătate de secol*... p. 7.

[4] Nicolae Ceauşescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluţionare şi democratice a poporului român, al tradiţiilor muncitoreşti şi socialiste din România*, în Analele Institutului de Ştiinţe istorice şi social-politice nr. 2—3/1966, p. 12.

[5] „Franţa, Marea Britanie şi Italia recunoşteau României dreptul de a participa la negocierile de pace cu inamicul pe picior de perfectă egalitate cu ele" (v. Arh. Istorică Centrală, Fond Casa regală, Dos. nr. 20/1916, f. 1).

Desfăşurarea dezbaterilor conferinţei de pace, dezvăluită de numeroase mărturii[6], vine să confirme că la Paris o asemenea garanţie a fost dată uitării şi că atitudinea marilor puteri faţă de România, ca şi faţă de alte state mici aliate sau asociate, s-a dovedit foarte puţin amicală. Mai mult, marile puteri, călăuzindu-se de scopuri imperialiste, pe lîngă faptul că nu le-a consultat în problemele păcii, cum ar fi fost normal, le-a trecut în categoria statelor cu „interese limitate" şi le-a impus anumite obligaţii politice şi materiale asemănătoare celor aplicate învinşilor[7], ştirbindu-le astfel suveranitatea şi independenţa naţională. Prin activitatea ei, delegaţia română a voit ca, pe lîngă înserarea şi consfinţirea desăvîrşirii unităţii de stat în tratate, să fie recunoscută şi calitatea de stat suveran şi independent a României pe plan internaţional. Or, marile puteri, neîmpăcîndu-se tocmai cu acest fapt, au desconsiderat prin atitudinea lor ca şi prin hotărîrile conferinţei de pace, principiul suveranităţii de stat a ţărilor mici. Mai mult încă, desfăşurarea lucrărilor conferinţei de pace a scos în evidenţă faptul că monopolurile imperialiste îşi disputau locul pe piaţa românească şi că România, nu numai că nu participa la împărţirea pieţii mondiale, „dar se afla ea însăşi în sfera de influenţă a marilor puteri imperialiste, făcea obiectul acestei împărţiri"[8].

Comunicarea de faţă nu va aborda totalitatea aspectelor care confirmă poziţia neloială a marilor puteri faţă de România şi, în general, faţă de ţările mici. Multitudinea problemelor legate de relaţiile dintre participanţii la conferinţă ar necesita o expunere prea amplă, faţă de spaţiul care ne este afectat. De aceea, vom lua în considerare doar două aspecte semnificative: modul de soluţionare a problemei minorităţilor şi impunerea nejustificată a unor oneroase condiţii financiare care vor crea României, o situaţie asemănătoare cu cea a învinşilor.

Este cunoscut faptul că delegaţia română a sosit la Paris abia la 26 ianuarie 1919, cu o săptămînă mai tîrziu de la deschiderea conferinţei, cînd, deja, tratativele

---

[6] Nicolae Iorga scria în memoriile sale: „Nici o jicnire n-a fost cruţată celor mici. Deciziuni inapelabile li se comunicau cu cîteva ceasuri înainte, cu datoria de a le semna" (N. Iorga, *Memorii*, II, p. 272); I Russu-Abrudeanu caracterizînd conferinţa drept o nouă „Sfîntă Alianţă", menţiona că cei patru mari, asemeni celor patru monarhii în 1815, „aveau să hotărască soarta lumii spre folosul celor mari şi pe spinarea celor mici" (I. Russu-Abrudeanu, *România şi războiul mondial*, Edit. Librăriei Socec et Co, Buc., 1921, p. 328); „Ni se acordă minimum de atenţie" consemna şi Alexandru Marghiloman în memoriile sale (Alex. Marghiloman, *Note politice*, 1897—1924, IV, 1918-1919, Buc., 1927, p. 258); De asemenea, Robert Lansing, secretar al departamentului de stat american, membru al delegaţiei americane la Paris, sublinia că şedinţele conferinţei asupra preliminariilor păcii nu erau decît o farsă, conferinţa nefiind decît o adunare deliberantă care nu căuta un acord printr-un schimb loial de vederi. „Delegaţiile ţărilor mici — scria el — erau chemate numai să asculte, dar nicidecum să critice sau măcar să discute programul consiliului celor zece. Într-un sens era o farsă, dar într-altul era o tragedie" (*Memoires* de Robert Lansing, Paris, Payot, 1925, după I. Russu-Abrudeanu, *op. cit.*, p. 304—305).

[7] În parlamentul de la Bucureşti, unul din membrii delegaţiei române la Paris mărturisea cu amărăciune că în capitala Franţei „înaintea conferinţei am constatat din ziua întîi că marile state, că puterile cele patru înţelegeau să ne trateze, pe statele cele mici la discuţii, nu ca pe nişte tovarăşi cu drepturi egale, cum fuseserăm egali în luptă. Din ziua întîi se constatau aşa diferenţele, încît nu mai corespundeau cu noţiunea pe care o avem noi de noua viaţă internaţională ce trebuia să fie între state" („Monit. Of." nr. 15, *Dezbaterile Adunării Deputaţilor*, şedinţa din 17 dec. 1919, p. 165).

[8] Nicolae Ceauşescu, *Partidul Comunist Român, continuator*... p. 9.

preliminarii se terminaseră şi cînd erau pe cale să înceapă cele oficiale[9]. Încă de la început, delegaţia română a constatat că României i se acorda o atenţie minoră. Ea era trecută în rîndul statelor cu „interese limitate" şi nu i s-a permis să discute tratatul cu Germania şi nici măcar să cunoască conţinutul acestui tratat. În legătură cu aceasta, avea să se dezvăluie în parlament că unul din delegaţii marilor puteri, cu puţin timp înainte de semnarea tratatului, a făcut doar o scurtă expunere a conţinutului acestuia, a liniilor sale generale, şi s-a scuzat că, neavînd imprimatul gata, nu se putea comunica textul decît mai tîrziu[10]. Din memoriile lui Robert Lansing, reiese însă că o asemenea atitudine a fost premeditată. Consiliul şefilor de state — mărturisea acesta — a decis, cu trei săptămîni mai înainte, ca un simplu rezumat al tratatului să fie comunicat la şedinţa plenară a conferinţei asupra preliminariilor păcii, doar cu o zi înainte de a preda textul complet spre a fi semnat. El adaugă că ţările mici, care participaseră la război şi suferiseră atrocităţile lui, „n-au fost, în această situaţie, tratate cu mai multă consideraţie decît inamicii înşişi". R. Lansing considera, pe bună dreptate, că această manieră de a discuta a constituit o adevărată insultă la adresa ţărilor mici şi că poziţia marilor puteri constituia „un adevărat act de demenţă"[11].

Cînd, în sfîrşit, delegaţia română a obţinut textul integral al tratatului cu Germania, a constatat că multe din interesele României erau nesocotite. Cu toate acestea, şeful delegaţiei, I. I. C. Brătianu, l-a semnat. El era însă hotărît ca la încheierea celorlalte tratate — cu Austria, Ungaria, — să nu mai tolereze o asemenea atitudine. De altfel, interesele României faţă de fostul Imperiu habsburgic erau incomparabil mai mari, avîndu-se în vedere că tratatele cu Austria şi Ungaria trebuiau să consfinţească desăvîrşirea unităţii de stat.

La întocmirea tratatului cu Austria, de asemenea, marile puteri au evitat să consulte statele interesate în dezmembrarea fostului imperiu: România, Iugoslavia, Cehoslovacia şi Polonia. Atmosfera a devenit extrem de apăsătoare în momentul în care s-a încercat, discutîndu-se tratatul cu Austria, să se ajungă la o hotărîre în problema minorităţilor. Era vorba, de fapt, de ocrotirea minorităţilor naţionale din diferite state create sau întregite în urma războiului. Pentru aceasta, tratatul prevedea norme cu caracter supraconstituţional pe care statele semnatare erau obligate să le consacre în instituţiile lor[12]. Scopul principal al acestor dispoziţii era să se asigure cercurilor imperialiste apusene posibilitatea unei imixtiuni permanente în afacerile interne ale ţărilor mici, sub pretextul ocrotirii minorităţilor naţionale. Articolul din proiectul tratatului cu Austria, care se referea la ocrotirea minorităţilor, consemna că „România aderă la înscrierea în tratat, cu principalele puteri aliate şi asociate, a dispoziţiunilor pe care aceste puteri le vor găsi necesare pentru a proteja în România interesele locuitorilor care se deosebesc de majoritatea populaţiei prin rasă, limbă sau religie" ...[13].

După cum era firesc, România s-a opus înscrierii în tratatul cu Austria a acestei dispoziţii, menită să-i ştirbească suveranitatea şi independenţa[14]. La Paris şi

[9] V. V. Tillea, *Acţiunea diplomatică a României (noiembrie 1919 — martie 1920)*, Sibiu, 1925, p. 14.

[10] „Monit. Of." nr. 15, *Dezbat. Ad. Deput.*, 17 dec. 1919, p. 168.

[11] *Memoires* de Robert Lansing... p. 172—174.

[12] D. Ionescu şi colab., *Dezvoltarea constituţională a statului român*, Buc., 1957, p. 217.

[13] Gh. Brătianu, *Acţiunea diplomatică şi militară a României în 1919*, Cartea Românească, Buc., 1940, p. 80—81.

[14] La o scrisoare a preşedintelui comisiei, însărcinată cu protecţia minorităţilor către Brătianu, acesta a răspuns că România a asigurat egalitate deplină de drepturi şi libertăţi politice şi religioase tuturor cetăţenilor săi fără deosebire de rasă sau religie. În continuare, el adăuga că România era gata să primească orice dispoziţie pe care statele care făceau parte din Liga Naţiunilor o vor admite pe propriile

apoi în parlamentul de la Bucureşti, s-au făcut declaraţii în sensul că România, fiind o ţară independentă, nu putea primi, în relaţiile dintre stat şi cetăţenii săi, controlul vreunui alt stat. „Şi nici un stat independent — se spunea, în acest sens, în parlament — oricare i-ar fi întinderea, nu se cuvine să primească acest control... pentru că nu există în concepţia noastră, în ceea ce priveşte independenţa, state mari şi state mici; iar noi înţelegem ca să avem la noi relativ la legile interne şi la relaţiile statului cu cetăţenii săi, în interior, tot atîta libertate şi independenţă ca oricare mare împărăţie" [15].

Într-un memoriu către Berthelot, datat 27 mai 1919, secretariatul general al delegaţiei române reafirma că România nu putea admite intervenţia guvernelor străine în aplicarea legilor ei interioare, care i-ar mărgini drepturile de stat suveran. În schimb, memoriul propunea, pentru articolul relativ la minorităţi, următorul text: „România acordă tuturor minorităţilor de limbă, rasă sau religie care locuiesc în interiorul noilor sale granițe drepturi egale, acelea pe care le au ceilalţi cetăţeni români" [16].

Delegaţii marilor puteri au refuzat însă să accepte textul propus de România, text care excludea dreptul altor state de a interveni în afacerile interne ale ţării. În aceste condiţii, animozităţile şi presiunile au crescut în intensitate, iar şeful delegaţiei române a părăsit conferinţa de pace şi, ulterior, şi-a dat demisia.

Atitudinea delegaţiei române în problema minorităţilor a fost, în linii mari, pozitivă. Se ştie că suveranitatea constituie un atribut fundamental al statului tocmai prin aceea că ea reprezintă, înainte de toate, o însuşire esenţială a puterii de stat. Suveranitatea îşi găseşte expresia în dreptul exclusiv, deplin şi inalienabil al statului de a stabili şi realiza, în mod independent, politica sa internă şi externă, de a-şi exercita funcţiile, de a înfăptui măsurile de organizare a vieţii sociale interne şi a relaţiilor sale externe, în conformitate cu interesele sale fundamentale, pe baza respectului suveranităţii altor state [17]. Asaltul contra suveranităţii statelor mici, iniţiat de marile puteri la conferinţa păcii şi, ulterior, în cadrul relaţiilor internaţionale, era expresia unor interese de hegemonie europeană, de expansiune economică şi politică neîngrădită a marilor monopoluri. O asemenea politică, de subordonare a ţărilor mici, contribuia la înăsprirea relaţiilor internaţionale, la estomparea dezvoltării economice şi politice a unor state, între care şi România, care erau obligate să rămînă în situaţia de pieţe de desfacere şi surse de materii prime pentru marile puteri. Conştientă de repercusiunile ulterioare ce ar fi putut fi generate de acceptarea principiului limitării suveranităţii de stat, delegaţia română a folosit numeroase argumente pentru a se opune unei atari politici. Apărarea independenţei şi suveranităţii ţării, în momentul cînd se desăvîrşise unitatea statală, era deci o necesitate obiectivă, chiar dacă unele cercuri burgheze din ţară,

---

lor teritorii în această materie. În alte condiţii, România nu va putea, în nici un caz, să admită intervenţia guvernelor străine în aplicarea legilor sale interioare. (v. I. Russu Abrudeanu, *op. cit.*, p. 349; R. W. Seton Watson, *Histoire des Roumains de l'époque romaine a l'achèvement de l'unité*, P.U.F. Paris, 1937, p. 607; Maurice Baumont, *La faillite de la paix*, 1919—1939, vol. I, 4-e edition, Paris, 1960, p. 53). Aceeaşi poziţie a avut-o Brătianu şi mai tîrziu, cu ocazia conferinţei de la Genua, din 1922. Acolo, delegaţia ungară a ridicat din nou problema minorităţilor la care delegaţia română a replicat afirmînd că „în concepţiunea guvernului român imixtiunile interne în chestia minorităţilor vor fi privite întotdeauna ca acte neamicale, ori de unde vor veni" (Arh. Ist. Centrală, Fond Preşedinţia consiliului de miniştri, Dos. nr. 126/1920, f. 177)

[15] „Monit. Of.", nr. 15, *Dezbat. Adun. Deput.* 17 dec. 1919, p. 173.

[16] Gh. Brătianu, *op. cit.*, p. 80—81.

[17] Gh. Moca, *Inconsistenţa teoriilor burgheze actuale cu privire la suveranitate*, în „Analele de istorie", nr. 1/1969, p. 53.

legate prin anumite interese cu țările occidentale, considerau atitudinea delegației române drept o miopie politică.

La adîncirea divergențelor manifestate la Paris a contribuit, în mare măsură și problema reparațiilor de război. Generînd discuții violente, cu care prilej s-au relevat scopurile diferite ale statelor îndreptățite la despăgubiri, problema respectivă nu și-a aflat o soluționare concretă în timpul conferinței și a fost lăsată pe seama comisiei reparațiilor spre a fi rezolvată ulterior.

Cercurile guvernamentale liberale, mai ales, și-au pus mari speranțe în obținerea unei sume echitabile din reparații. Un succes în această direcție ar fi dat posibilitatea refacerii economice interne, ar fi permis achitarea datoriilor contractate în străinătate și ar fi diminuat criza politică, ce se manifesta în formele ei cele mai puternice. Este știut că războiul provocase mari pierderi materiale și umane României iar executarea anticipată a tratatului de la București, din 1918, secătuise în mare măsură țara de însemnate cantități de alimente și materii prime [18]. Faptul, deși recunoscut de W. Wilson și David Lloyd George [19], nu a determinat conferința de pace să adopte măsuri corespunzătoare. Punînd pe primul plan interesele lor și folosindu-se chiar de situația precară internă a României, reprezentanții marilor puteri n-au acționat în vederea unei repartiții echitabile a reparațiilor care trebuiau să revină țării noastre. În schimb — și asupra acestui lucru vrem să insistăm — au obligat-o, într-o formă brutală, să achite sume importante din cota de eliberare și din valoarea bunurilor cedate, să preia datoria antebelică austro-ungară și chiar să despăgubească pe cei învinși.

Cota de eliberare s-a creat în timpul conferinței de pace, la propunerea lui D. L. George, care o motiva în felul următor: „Noi am contractat enorme datorii pentru a susține războiul care a eliberat toate aceste populații (români, sîrbi, cehi, polonezi — n.n.); ele trebuie să participe la plata propriei lor eliberări" [20]. Motivarea expusă mai sus n-are nimic comun cu realitatea; cercetarea cauzelor pentru care se impunea această cotă de eliberare ne conduce la cu totul altă constatare. Întrucît în sfera reparațiilor nu intrau și cheltuielile de război, aliații au considerat, pentru a nu se afla în pierdere, ca statele succesoare monarhiei austro-ungare să ramburseze aceste plăți, în locul învinșilor [21]. Fără a ține seama de protestele guvernului român și a celorlalte state obligate la plata cotei de eliberare, marile puteri au fixat, în noiembrie 1924, suma de aproximativ 1,4 miliarde franci aur, din care României îi revenea 235 140 000 fr. aur [22].

Nu vrem să diminuăm ajutorul acordat României de către aliați, în armament, în timpul primului război mondial. Pentru acesta însă România contractase împrumuturi importante, în valoare de peste 2,5 miliarde lei aur [23]. De aceea, impunerea cotei de eliberare constituie o sarcină suplimentară fără nici o justificare. „Se poate explica cu greu datoria de eliberare pusă în sarcina Poloniei, Cehoslovaciei, Iugoslaviei și României — scria I. M. Nonu, într-o prestigioasă lucrare, referitoare la datoriile interaliate și planul Dawes. Cum s-ar putea pune o datorie de eliberare

---

[18] N. Iorga, *Subt trei regi. România contemporană de la 1904 la 1930*, ediția a II-a, Buc., 1931, p. 298; Paul Sterian, *La Roumanie et la réparation des dommages de guerre*, Paris, 1929, .p 73—74.

[19] Germain Calmette, *Recueil de documents sur l'histoire de la question des réparations* (1919—5 mai 1921), Paris, Alfred Coster, 1924, p. 213.

[20] Paul Mantoux, *Les déliberations du conseil des quatre*, Paris, 1955, vol. II, p. 38.

[21] Gh. M. Dobrovici, *Istoricul dezvoltării economice și financiare a României și împrumuturile contractate, 1823—1933*, Buc., 1934, p. 784.

[22] N. Dașcovici, *Tratamentul sever aplicat României la pacea generală*, în „Buletinul Facultății de drept Iași, Iași 1931, p. 42.

[23] Gh. Dobrovici, *op. cit.*, p. 463.

în sarcina Iugoslaviei și României, cînd aceste țări au pierdut în război o proporție de soldați, în raport cu numărul total al populației lor, mai mult decît Franța, Italia sau Rusia... România, la o proporție de 7,5 milioane locuitori în 1914, a pierdut în război cca. 10% din populația întreagă. Pentru ce deci această datorie de eliberare? — se întreba pe bună dreptate autorul citat. Se poate spune că România n-a plătit suficient eliberarea provinciilor locuite de români?" [24]. Oricum, formularea premierului englez, la care ne-am referit mai sus, reliefează scopurile imperialiste ale marilor puteri, încearcă să nege aportul țărilor mici aliate la înfrîngerea puterilor centrale și, mai ales, încearcă să nege activitatea prestigioasă a maselor populare pentru desăvîrșirea unității de stat, pentru independență și suveranitate națională.

În afara cotei de eliberare, României i-a fost impusă și plata valorii bunurilor cedate. Această sarcină izvora din anumite principii de drept internațional, aplicabile în condițiile în care anumite teritorii își schimbă suveranitatea și trec cu activul și pasivul lor de la un stat la altul. Activul este constituit din bunurile publice: căi ferate, șosele, păduri, monumente istorice etc., aflate pe teritoriul cedat, iar pasivul din datoria publică contractată de statul cedant, în interes obștesc sau pentru dobîndirea de bunuri publice.

Pacea de la Paris a făcut unele derogări de la aceste principii în două direcții diametral opuse, care au avut drept rezultat, pe lîngă multe altele, adîncirea divergențelor dintre țări. În acest sens s-a dispus ca teritoriile care au revenit Franței și Belgiei să treacă sub suveranitatea acestora, libere de orice sarcini publice, adică numai cu activul. Pentru moștenitorii fostului imperiu austro-ungar însă, s-a luat hotărîrea ca teritoriile eliberate, care-și schimbaseră, deci, suveranitatea, să treacă nu numai cu sarcinile corespunzătoare din datoria publică, ci și cu obligația de a plăti valoarea bunurilor publice din cuprinsul teritoriilor respective. Se făcea doar precizarea că, atît plata cotei de eliberare, cît și cea a valorii bunurilor cedate, să se efectueze în funcție de achitarea reparațiilor orientale (de la Ungaria, Austria, Bulgaria).

Dispoziția în legătură cu situația juridică a țărilor care-și desăvîrșiseră unitatea de stat sau au apărut ca state independente în urma prăbușirii Imperiului austro-ungar, pe lîngă că era nedreaptă, afecta serios situația lor financiară. Dacă se are în vedere faptul că, în majoritatea cazurilor, datoria publică însemna sarcina corespunzătoare lucrărilor de folos general și creării de bunuri publice în statele cedante, teritoriile cedate fiind alipite o dată cu cota-parte din datoria publică, însemna că se impunea statelor moștenitoare o plată dublă, sub forme deosebite.

Faptul nu putea să nu creeze reacția statelor în cauză în urma căreia s-a procedat la modificarea textelor unor articole ale tratatelor de la Versailles (art. 92 și 255), St. Germain (art. 208) și Trianon (art. 191) dar numai pentru Polonia, Cehoslovacia și Iugoslavia. Aceste trei state urmau să dobîndească bunurile publice fără nici o contraplată [25]. Singura țară căreia nu i se făcea nici o scutire de plată era România.

Enorma sarcină financiară provenind din cota de eliberare și a valorii bunurilor cedate, în sumă de 1 435 000 000 fr. aur (46 000 000 000 lei) [26], impusă fără ca în același timp, să se acorde cota din reparațiile orientale, nu putea să nu provoace indignarea cercurilor politice românești. Încă la conferința păcii, într-un memoriu, delegația română remarca faptul că este nedrept, în neconcordanță cu dreptul juridic internațional, ca statele care au luat naștere în urma destrămării imperiului austro-ungar să fie obligate a plăti valorile și bunurile din teritoriile respective,

---

[24] J. M. Nonu, *Le règlement des dettes interalliées et le Plan Dawes*, Librairie A. Blanchard, Paris, 1929, vol. I, p. 466—467.

[25] N. Dașcovici, *op. cit.*, p. 41.

[26] G. G. Mironescu, *Cuvîntări*, Ed. „Tipografiile Române Unite", S. A. Buc., 1930, p. 312.

valori care, în majoritatea cazurilor, aparțineau unor supuși austrieci, deci unor persoane particulare [27]. De asemenea, N. Titulescu, într-o scrisoare către Comisia reparațiilor, referindu-se la sarcinile impuse României, în urma repartizării datoriei publice a fostei monarhii austro-ungare, considera că situația creată „echivala cu o reală ruină financiară" [28].

Problema obligațiilor impuse României a fost discutată în diferite reuniuni internaționale pentru reparații pînă la planul Young. Nu fără a face importante sacrificii, România a putut atunci să determine delegațiile marilor puteri să desființeze, atît cota de eliberare, cît și valoarea bunurilor cedate. A fost nevoie de elocvența strălucită a marelui diplomat român pentru a se putea obține anularea unor obligații nejustificate și, în același timp, apăsătoare pentru bugetul României.

Desigur, expunerea rezumativă a celor două aspecte semnificative, prezentate în comunicare, nu epuizează dovezile în legătură cu raporturile contradictorii dintre țările „cu interese generale" și cele cu „interese limitate", în rîndul cărora figura și România. Am putea adăuga la acestea atitudinea marilor puteri în problemele strîmtorilor, Dunării, reparațiilor, petrolului, tranzitului și comerțului și în alte probleme, atitudini în care interesul de acaparare și tendința de imixtiune în treburile interne ale altor state ne fost evidente. Toate oferă o imagine clară a esenței imperialiste a conferinței păcii. Relațiile internaționale stabilite la Paris, în care inegalitatea dintre state a fost proclamată direct și unde s-a exercitat nu atît forța dreptului cît, mai ales, dreptul forței, duce la constatarea că impunerea unor condiții în maniera aceasta nu putea rezolva problemele puse în discuție ci, dimpotrivă — istoria a dovedit-o — alimenta și perpetua contradicțiile dintre state.

---

[27] Arh. Ist. Centrală, Fond Președenția consiliului de miniștri, Dos. nr. 35/1919, f. 18.

[28] *Anexe, acte și documente referitoare la chestiunea reparațiilor și datoriilor interaliate ale României*, Imprim. stat. Buc., 1925, p. 498.

DESPRE SITUAȚIA MILITARĂ A GERMANIEI HITLERISTE LA SFÎRȘITUL ANULUI 1943

DE

J. BENDITER

Unul dintre cele mai importante documente care se cunosc pînă astăzi în legătură cu situația militară a Germaniei hitleriste la sfîrșitul anului 1943, este raportul prezentat de generalul Jodl, la 7 noiembrie 1943, la München, în fața reichsleiterilor și gauleiterilor celui de al treilea Reich. Intitulat : *Poziția noastră strategică la începutul celui de-al cincilea an al războiului*, raportul oglindește modul în care Hitler și cea mai mare parte a generalilor săi apreciau situația Germaniei în acea perioadă.

Raportul a fost citat în actul de acuzare al procesului marilor criminali de război de la Nürenberg[1] atît pentru importantele informații pe care le oferea, cît și pentru a-l caracteriza pe Jodl drept un exemplu de „partizan fanatic al Führerului".

Pentru întocmirea raportului au fost folosite numeroase memorandumuri și documente secrete, care aparțineau cartierului general al lui Hitler, precum și — după cum mărturisea Jodl la proces — „sute de note provenite de la statul major operativ"[2]

Inserat pentru prima oară în colecția de documente a procesului de la Nürenberg, raportul a mai fost publicat, parțial, în 1960[3], iar în 1967 a apărut într-o nouă culegere de documente[4].

În fața tribunalului de la Nürenberg, Jodl a ținut să facă unele precizări in legătură cu împrejurările care au determinat întocmirea și prezentarea raportului. Germania — spunea el — „era atunci în epoca atacurilor aeriene masive. Era deci necesar să se prezinte șefilor politici ai țării o imagine fidelă a situației militare generale: trebuia, de asemenea, să li se insufle și o anumită încredere în comandamentul suprem". Cu ocazia prezentării tabloului de ansamblu asupra situației strategice, el a considerat necesar să le vorbească despre „necesitățile militare a

---

[1] *Nazi-Conspiracy and Agression, Washington*, U. S. Governtment Printing Office, 1946, p. 920.

[2] *Procès des grands Criminels de guerre devant le Tribunal Militaire International*, Nürenberg, Allemagne, 1947, p. 314.

[3] „Voenno-istoriceskii Jurnal" nr. 10, 1960, p. 77.

[4] *„Soverşeno-sekretno" „Tolko dlia Komandovania". „Dokumentî i materialî"*, Izdatelstvo „Nauka", Moskva, 1967, p. 530—550.

ceea ce s-a numit război de agresiune". După părerea sa, situaţia de atunci a Germaniei era atît de gravă, încît „nu mai era vorba — după cum declara el la proces — despre național-socialism sau despre democrație, ci era vorba despre a fi sau a nu fi, pentru poporul german.[5] El a precizat totodată, că a prezentat raportul la sugestia lui Borman, adăugînd imediat că a primit ordin în acest sens de la Hitler.

Din documentele procesului de la Nürenberg aflăm că același raport a fost prezentat de Jodl și în fața comandanților regiunilor militare precum și a ofițerilor superiori de rezervă.[6]

Cu ocazia declarațiilor făcute la proces, Jodl a apreciat că raportul ținut la 7 noiembrie 1943 cît și alte documente elaborate în acea perioadă dovedesc că Hitler și colaboratorii săi își dădeau seama atunci de situația grea economică și militară a Germaniei.[7]

La sfîrșitul anului 1943, milioane de germani au înțeles că asigurările repetate ale comandamentului german, despre faptul că forța de rezistență a Uniunii Sovietice ar fi ajuns la limită, s-au dovedit a fi false. Înfrîngerea Angliei de către aviația germană nu a fost realizată; promisiunea de a pune Germania la adăpost de atacurile aeriene ale aliaților a rămas o vorbă goală; pătrunderea în Egipt, care, la început, se arăta favorabilă armatelor germane, s-a terminat printr-un eșec; debarcarea aliaților în Africa de Nord, considerată ca imposibilă, se înfăptuise. Apărea deci limpede că armatele germane, în ansamblul lor, nu s-au dovedit capabile să împiedice răsunătoarele succese ale aliaților. Înrăutățirea situației interne, creșterea restricțiilor de tot felul, teroarea la care era supusă populația, efectele bombardamentelor care pustiau zi și noapte orașele germane precum și perspectiva unor noi mobilizări — chiar și a tinerilor de 15 ani — exercitau o puternică influență asupra stării de spirit a populației și contribuiau la creșterea derutei din sînul cercurilor conducătoare naziste. Toate acestea aveau loc într-un moment cînd „mobilizarea totală" era, după opinia cercurilor conducătoare germane, mai necesară ca oricînd pentru salvarea regimului nazist. În noile condiții, „mobilizarea totală" nu se mai putea rezuma numai la angajarea maselor în slujba războiului; înainte de toate se impunea atragerea tuturor rezervelor umane de care dispunea spatele frontului german. Aceasta presupunea, între altele, și o creștere a importanței propagandei și a acțiunii ei psihologice pentru „încadrarea întregii populații de către o minoritate fanatizată, sistematizarea terorii pentru a reprima orice formă de rezistență"[8].

În acest context, apare limpede importanța pe care o dobîndește raportul prezentat de Jodl, care a ținut să arate, dintru început, că „nu ne putem mărgini la fraze generale, la descrierea a ceea ce va fi în viitor". În momentul în care — spunea el — „în țară domnește spectrul descompunerii" și cînd poporul german își pune întrebarea „dacă nu cumva obiectivele și sarcinile pe care ni le-am propus a fi realizate prin război nu depășeau puterile noastre", se impune ca aparatul politic și administrativ să fie înarmat cu cunoașterea situației, pentru a putea astfel să fie „întărită poziția noastră în interiorul Germaniei".

Jodl era unul din acei conducători ai Germaniei hitleriste care cunoștea bine situația, atît dinlăuntrul țării cît și de pe front. Pe baza bogatei sale informații, el era în stare să-și dea seama că situația era atît de gravă încît era vorba, în primul rînd, despre existența regimului nazist. În preajma apropiatei catastrofe, împreună cu ceilalți conducători, el s-a convins — așa cum arăta de altfel și în raport — că „rezultatul acestui război se hotărăște nu numai prin puterea armelor ci și prin voința poporului de a rezista". Cum despre voința de a rezista a poporului german avea toate motivele de a se îndoi, Jodl se adresează comandanților politici, nu în numele

---

[5] *Procès des grands Criminels*, Tome XVI, p. 314.

[6] Ibidem, p. 315.

[7] Ibidem, p. 513.

[8] Henri Michel, *La seconde guerre mondiale*, Tome I, Presses Universitaires de France, 1968, p. 472.

său, ci al guvernului hitlerist, pentru a găsi formele cele mai adecvate, cu scopul de a forța poporul german să facă, în continuare, sacrificiile cerute de purtarea războiului pînă la capăt. De altfel, așa cum mărturisea chiar el, raportul urmărea să întărească încrederea chiar a conducătorilor politici care, pînă nu de mult, știau că Germania era de neînvins, că ea avea să stăpînească lumea, nestînjenită de nici o altă putere.

În numele guvernului german, conștient de nemulțumirile crescînde în rîndul populației, Jodl în raportul său cere cadrelor politice să înceapă fără întîrziere o puternică campanie împotriva „demonului subversiunii, care circula în întreaga țară. Lașii, afirma el, caută un mijloc de a scăpa sau așa cum pretind, caută o soluție politică. Ei cer să se înceapă tratative de pace pînă nu va fi prea tîrziu". Fără îndoială că Jodl avea în vedere și combaterea propagandei desfășurată de „Comitetul național al Germaniei libere", format în afara granițelor țării și care demonstra pe toate căile poporului german că războiul era pierdut și că unica soluție era înlăturarea regimului fascist și încheierea păcii.[9]

În ceea ce privește situația militară, comandanții politici trebuiau să știe că, pierzînd inițiativa strategică, comandamentul german se afla în fața apropiatei perspective de a trebui să conducă armatele germane nu numai pe un singur front, ci pe două fronturi. Nu trebuiau, de asemenea, ținute în secret consecințele grave rezultate din capitularea Italiei, de pe urma pierderii bătăliei Atlanticului și a celei din Mediterana, ca și urmările crizei politice ce domnea în rîndurile statelor satelite ale Germaniei. Nu putea fi ascuns nici adevărul că, în întreaga Europă ocupată, alături de războiul armelor, exista o uriașă armată de rezistență care, cu arma în mînă, lupta împotriva fascismului. În sfîrșit, în numele conducerii naziste a Germaniei, Jodl avea misiunea să-i facă pt comandanți să înțeleagă că războiul pe care Germania îl purta, din ce în ce mai departe de teritoriul său, luase proporții prea mari pentru ca economia ei să fie în stare să-i facă față. Trebuia neapărat spus că această uriașă înfruntare la care participau milioane de soldați germani cerea noi și imense eforturi din partea poporului german. Concluziile care trebuiau să se desprindă erau că, în noua situație militară și politică, Germania avea nevoie de cît mai multe brațe de muncă, noi contigente de soldați care să umple golurile produse în rîndurile trupelor germane de pe frontul de răsărit și trebuia revizuit, de asemenea, sistemul economiei de război. Pentru a convinge, deocamdată, pe gauleiteri și reichsleiteri despre necesitatea acestor imperative, conducerea nazistă a considerat necesar, să li se amintească despre succesele repurtate de Wehrmacht în primii ani de război, despre avantajele strategice și, mai ales, despre cele materiale.

Germania, arăta Jodl, fiind provocată la război de Polonia și de puterile occidentale, ducea un război de eliberare. Avînd un asemenea obiectiv, el trebuie dus pînă la capăt, pentru a împiedica, astfel, capitularea care — spune Jodl — însemna „sfîrșitul națiunii germane, sfîrșitul Germaniei".

Pentru a sublinia rolul ce-i revenea regimului nazist în construirea unei „Germanii Mari", Jodl trece în revistă, pe scurt, victoriile repurtate de Germania pînă în 1943. Pentru apărarea Germaniei de „pericolele" care o amenințau a trebuit — arăta el — să fie realizată anexarea Austriei, ceea ce a avut drept rezultat „întărirea capacității noastre de luptă și îmbunătățirea substanțială a pozițiilor noastre strategice". Dacă, anterior anexării Austriei — continua el — „teritoriul Cehoslovaciei se înfigea în mod amenințător în Germania (o „talie de viespe" în direcția Franței și o bază aeriană pentru Rusia) acum a ajuns ea însăși în clește. Poziția ei strategică a devenit atît de defavorabilă încît, în mod inevitabil, a trebuit să ajungă victima oricărui atac energic înainte de a putea primi un ajutor efectiv din Occident". Exprimîndu-și satisfacția că problema Cehoslovaciei a fost „rezolvată în mod pașnic". Jodl își amintea, probabil, cu cîtă bucurie au primit generalii ger-

---

[9] Hans Adolf Iacobsen, *Zweiter-Weltkrieg, Grundzüge der Politik und Strategie in Dokumenten*, Fischer Bücherei K. G. Frankfurt am Main und Hamburg, 1965, p. 251—254.

mani hotărîrile luate prin acordul de la München. „Noi — declara generalul Keitel, la procesul de la Nürenberg — am fost extrem de fericiți că lucrurile nu au ajuns la operațiuni militare, întrucît eram convinși că mijloacele noastre de atac erau insuficiente pentru a putea pătrunde prin întăriturile Cehoslovaciei". [10]

Prin ocuparea Cehoslovaciei — se arată în raport — au fost create condițiile strategice pentru „rezolvarea problemei Poloniei". Merită a fi amintit, fie măcar în treacăt, că Jodl cunoștea foarte bine preparativele făcute în vederea atăcării Poloniei, întrucît el a preluat, în preajma săvîrșirii agresiunii asupra Poloniei, comanda Statului major operativ german. Cu toate acestea, el arăta în raport că războiul cu Polonia a fost inevitabil.

Raportul menționează în continuare succesul repurtat de către armatele germane asupra Norvegiei și Danemarcei, acestea „deși nu amenințau direct Germania" erau deosebit de importante din punct de vedere al intereselor economice legate îndeosebi de transportul oțelului și nikelului suedez, intens folosit în industria de armament [11]. Raportul subliniază, de asemenea, și necesitatea creării de baze navale și aeriene pe coasta Norvegiei.

În urma succeselor repurtate pînă în mai 1940 — se arăta în continuare în raport — Germania a intrat în posesia potențialului militar francez și bazelor navale și aeriene de pe coasta Atlanticului, ceea ce a sporit amenințarea împotriva Angliei.

Logica desfășurării evenimentelor îl obliga pe Jodl să dea răspuns la întrebarea de ce, în acele momente atît de favorabile pentru Germania, nu a fost pusă în aplicare „Operația Otarie", care avea în vedere invazia Angliei de către armatele germane. Intenționat, Jodl a omis să intre în amănuntele acestui prim insucces al strategiei militare germane, amintind numai în treacăt că Germania nu avea atunci mijloacele necesare navale și aeriene, care să-i fi permis realizarea invaziei. Pare puțin probabil ca Jodl să nu-și fi amintit că el însuși a scris, la 30 iunie 1940 în jurnalul O.K.W.-ului, că „victoria decisivă asupra Angliei nu mai este decît o problemă de timp. Operațiunile ofensive ale inamicului pe o scară largă nu mai sînt posibile" [12]. Este de presupus că a asistat și la discuția care a avut loc, la 21 iulie 1940, între Halder și Hitler, cînd s-a apreciat că „situația Angliei este fără ieșire. Războiul este cîștigat" [13]. În calitatea pe care o avea, Jodl a cunoscut, desigur, conținutul directivei din 9 septembrie 1940, semnată de generalul Brauchitsch și intitulată „Ordine privind organizarea și funcționarea guvernului militar în Anglia", care stabilea, în cele mai mici detalii, măsurile pentru jefuirea și stăpînirea Angliei ocupate. El a cunoscut, fără îndoială, și planul elaborat de „Oficiul central al securității Reichului", de sub conducerea lui Himmler, cu privire la dominația politică a Angliei ocupate.

După atîtea pregătiri secrete, însoțite de o vastă propagandă publică, era, fără îndoială, greu pentru reprezentantul guvernului hitlerist să insiste mai mult asupra cauzelor insuccesului invaziei Angliei și a bătăliei aeriene. Era clar că orice explicație cît de cît mai amănunțită ar fi impus să se vorbească despre uriașele pierderi suferite de aviația germană în luptele deasupra Angliei. Ele au fost atît de mari, încît, după părerea unor persoane din conducerea Reichului, nu au mai putut fi înlocuite pînă la sfîrșitul războiului. În cele din urmă, Jodl a prezentat abandonarea operațiilor militare ce vizau Anglia, drept „o hotărîre curajoasă a Führerului". Pe scurt, el exprima insuccesul „Operației Felix", care privea ocuparea Gibraltarului, a insulelor Canare și a insulelor portugheze de la Capul Verde, ca și

---

[10] *Procès des grands Criminels*, Tome XVIII, p. 311.

[11] W. Habatsch, *Die Deutsche Besetzung von Dänemark und Norvegen*, 1940, Loen Verlag, 2e ed., Goettingen, 1952, p. 32.

[12] W. L. Shirer, *Le troisième Reich des origines à la chute*, Tome 2, Stock, 1959, Paris, p. 203.

[13] H. Adolf Iakobsen *op. cit.*, p. 75.

insuccesul operației „Izabell" de ocupare a insulelor Madera. Eșuarea acestor planuri a pus în evidență imposibilitatea de a ataca Anglia prin Mediterana.

În ceea ce privește frontul germano-sovietic, Jodl repeta minciuna „războiului preventiv" contra U.R.S.S. pe care Germania „a fost obligată să-l înceapă". Mărturisește însă că, „încă în timpul campaniei din Apus, Hitler a luat hotărîrea de a lichida Rusia". El nu pomenește nici un cuvînt despre războiul fulger care trebuia să ducă în șase săptămîni la distrugerea Uniunii Sovietice. În schimb, a ținut să sublinieze că, „cu toate că noi nu am reușit nici în 1941 și nici în 1942 să distrugem forțele militare ale dușmanului și astfel să îngenunchem Rusia", trebuie considerat ca satisfăcător faptul că, cel puțin, a fost „îndepărtat pericolul bolșevic" de la granițele Germaniei. Este sigur că cei mai mulți care au ascultat raportul știau că acest „succes", repurtat după ani de război, a costat Germania pînă în toamna anului 1943, patru milioane de morți, răniți, dispăruți și prizonieri, din care, cea mai mare parte, pe frontul de răsărit [14].

Pierderile suferite pe frontul de răsărit în cursul anului 1943 și consecințele acestor „serioase înfrîngeri", cum le numea Jodl, au constituit una din cele mai importante preocupări ale conducerii Germaniei naziste. Raportul reflecta pe deplin îngrijorarea, pesimismul și chiar spaima față de situația creată pe frontul de răsărit. Erau trecute sub tăcere, de pildă, detaliile cu privire la înfrîngerea de la Stalingrad, „o a doua Jena și, fără îndoială, cea mai mare înfrîngere suferită vreodată de o armată germană" [15]. Raportul nu spunea nimic despre faptul că această bătălie a produs nu numai înfrîngerea armatei a șasea, ci și distrugerea unui front lung de 1000 km între Voronej și Terek, pierderea în ansamblu a 50 de divizii și al unui imens număr de avioane [16]. Nu găsim în raport nici o referire la înfrîngerea suferită de armata germană la Kursk, la care au participat sute de mii de soldați, sprijiniți de 10.000 de tunuri, 2.700 de tancuri și 2.000 de avioane [17]. Raportul ascundea și faptul că, începînd cu bătălia de la Kursk, pînă la sfîrșitul anului 1943, capacitatea de luptă a Germaniei a fost redusă cu 50% [18]. Toate aceste omisiuni urmăreau, în mod evident, să înlăture obligația unor comentarii care ar fi dovedit din plin că, în aceste bătălii, armata și economia de război germană au fost învinse.

Jodl a fost, totuși, nevoit să admită că, în legătură cu înfrîngerile suferite de Germania pe frontul de răsărit, s-ar putea naște întrebarea dacă nu cumva au fost subapreciate forțele sovietice de către comandamentul german? Fără a da un răspuns direct, el arăta că „unul din rezultatele ofensivei asupra întinsului teritoriu rusesc este că noi am descoperit că dușmanul avea nu numai resurse umane„ dar poseda și un asemenea nivel tehnic care ne-a obligat să ducem un război total și să ne intensificăm eforturile în ceea ce privește o parte a producției de război, mai mult decît noi ne-am gîndit să o facem".

În ceea ce privește aprecierea, în general, a forțelor militare, Jodl crede că aceasta „este una din cele mai grele sarcini" și, „la fel ca în politică, strategia militară nu este o simplă operațiune aritmetică". Conștient că se impune o explicație de ce războiul a durat atît de mult și avea să mai dureze încă, Jodl enumeră, în primul rînd, faptul că Uniunea Sovietică nu a fost încă înfrîntă, insuccesele din Africa, Atlantic și Mediterana precum și consecințele „trădării" Italiei. În continuare, adăuga și faptul că poziția aliaților Germaniei a devenit din ce în ce mai nesigură. Dacă situația din Bulgaria și Finlanda i se păreau satisfăcătoare din punct de vedere al intereselor Germaniei, în ceea ce privește România, lucrurile erau mai complicate,

---

[14] H. Michel, *op. cit.*, p. 148.

[15] W. Görlitz, *Der Zweite Weltkrieg 1939—1945*, Band I: *Die Schlacht um Stalingrad*, Steingrüben Verlag, Stuttgart, p. 156.

[16] H. Günther-Dahms, *Der Zweite Weltkrieg*, Tübingen, Reiner Wunderlich, 1960, p. 303.

[17] J. Markin, *Die Kursker Schlacht*, R. D. A. Berlin, 1960, p. 29.

[18] *Der deutsche Imperialismus und der Zweite Weltkrieg*, Band I, Rütten & Loening, Berlin, 1959, p. 133.

după opinia sa, pentru că alături de „o poziție sinceră față de Germania“ mai exista o orientare politică „de care noi trebuie să ne dăm seama“. Nu este greu de înțeles că el exprima astfel existența unei crize politice manifestată, în primul rînd, prin creșterea luptei antifasciste din țară. În Ungaria, stat feudal de tip vechi, cum aprecia el, „contradicțiile sociale se înăspresc“. El precizează că speranțele naziștilor se îndreptau spre corpul ofițeresc, bizuindu-se totodată pe faptul că, pentru Ungaria „nu exista o altă ieșire politică“. În raport se mai amintește și pericolul ce îl reprezenta pentru Germania eventualitatea ca unele țări, pînă atunci neutre, ca Elveția și Turcia, să se alăture aliaților. Raportul se oprește mai mult asupra pericolului ca Germania să fie obligată curînd să facă față, din punct de vedere militar, la mai multe fronturi. Or, arăta Jodl, „noi nu sîntem în stare să aducem forțe noi de întărire în răsărit, în Finlanda și Norvegia, și nici nu avem mijloacele tehnice necesare“.

Pericolul deschiderii unui al doilea front, necesitatea unor noi mobilizări și a creării unei rezerve operative afectau, în primul rînd, economia Germaniei și așa destul de slăbită. Se punea problema asigurării unor noi surse pentru finanțarea războiului, a luării unor noi măsuri de organizare a economiei de război, deosebite de cele ce interveniseră după bătălia de la Moscova, ale unor noi eforturi ale industriei de război și a asigurării de noi brațe de muncă. Toate acestea se impuneau cu atît mai mult, cu cît este cunoscut că în Germania cea mai mare parte a pregătirilor economice de război au fost profilate pentru un război de scurtă durată.

Contrar așteptărilor unei părți a statului major german, războiul luase însă asemenea proporții, prelungindu-se în timp, încît economia germană, în 1943, nu era în stare să facă față noii situații create. După luptele din iarna 1942—1943 și a pierderilor de pe frontul african, așa cum a fost nevoit să recunoască și Jodl, în raportul său, „puterea militară a Germaniei și a aliaților săi s-a micșorat în mod considerabil și s-a creat o situație deosebit de încordată“. A fost imposibil, arată el în continuare, de a se fi sporit rezervele necesare în răsărit „în așa măsură încît să putem desfășura operațiuni de mari proporții. A fost pierdută mobilitatea armatei noastre de infanterie și, dacă ne referim la frontul rusesc, a fost pierdută superioritatea aeriană“. În aceste împrejurări, Jodl este nevoit să recunoască că „a început să apară superioritatea economică a inamicilor noștri“ care dispuneau și de imense surse umane. Totala înlăturare a Italiei, arăta el în continuare, „lipsa unei producții de război la aliații noștri, nu au putut fi compensate, în măsura necesară, de uriașele eforturi pe care le făcea Germania“. În aceste condițiuni, prin forța lucrurilor — trebuia el să recunoască — „inițiativa a trecut de partea dușmanului, iar Germania și statele care se aflau de partea ei, sînt obligate astfel să se apere“.

Să recunoaștem că, de data aceasta, Jodl nu a mai ascuns adevărata situație a Germaniei, a cărei economie nu mai era în stare să facă față necesităților din ce în ce mai grele ale războiului. Pe bună dreptate, scria cunoscutul istoric francez, H. Michel, că, pentru a apăra cerul german contra aviației anglo-americane, pentru a proteja fabricarea de armament și a furniza arme pe frontul de est, era nevoie de avioane de vînătoare din ce în ce mai perfecționate [19]. Pentru a sprijini trupele angajate în U.R.S.S. erau necesare nu numai avioane de vînătoare, ci și avioane de recunoaștere, bombardiere mijlocii, avioane de transport, iar pentru atacarea teritoriilor inamicilor Germaniei era nevoie de bombardiere grele.

Producția de noi și moderne mijloace de purtare a războiului impuneau uriașe sarcini economice și financiare. Cu toate măsurile stabilite prin legile economice din septembrie 1939, octombrie 1941 și aprilie 1942, care prevedeau, între altele, o creștere a fiscalității cu 50% pe toată durata războiului, cu toată jefuirea sistematică a bogățiilor țărilor ocupate, suma de 657 miliarde mărci, necesară cheltuielilor de război, nu a fost realizată nici pe jumătate [20].

---

[19] H. Michel, *op. cit.*, p. 154.

[20] Dieter Pezina *La politique financière et fiscale de l'Allemagne pendant la deuxième guerre mondiale*, in: „Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale“, nr. 76, octobre 1969, p. 9.

O altă problemă deosebit de grea, „o adevărată dilemă", cum se exprimă Jodl, era „nevoia de soldaţi pe front şi de braţe de muncă în spatele frontului". Frontului, nota el, „îi trebuie soldaţi şi armament de bună calitate". Soluţia la care ajunsese Comandamentul german, pentru rezolvarea acestei „dileme" a fost „de a intensifica folosirea rezervelor umane din regiunile ocupate". Declarîndu-se satisfăcut de faptul că, în ceea ce privetşe braţele de muncă străine aduse în Germania pînă atunci s-a făcut „tot ce se putea face", el considera că a sosit momentul cînd trebuie aduşi „cu forţa mii de cetăţeni din Danemarca, Olanda, Franţa şi Belgia, pentru munca de apărare".

Măsuri în legătură cu mărirea efectivelor necesare apărării fuseseră deja luate de către Cartierul General al lui Hitler. Directiva nr. 51 din 3 noiembrie 1943, preciza că „greul şi costisitorul război contra bolşevismului a supus ansamblul forţelor noastre militare la cele mai grele încercări". Perspectiva debarcării anglo-saxone, se arăta pe aceeaşi linie în directivă, „putea aduce consecinţe imprevizibile", şi, în consecinţă, era necesară pregătirea unui contraatac, cu cea mai mare energie, în scopul de a împiedica „dezvoltarea debarcării". Hitler cerea să se arunce în luptă contra inamicului, „tot ceea ce putea fi folosit" [21]. Directiva a fost urmată de un ordin al lui Hitler, dat la 27 noiembrie 1943, cu privire la „scotocirea spatelui frontului" prin care se hotăra trimiterea în rîndurile armatei a unui nou milion de soldaţi [22]. Se preciza că orice încercare de împotrivire la realizarea acestei acţiuni, avea să fie pedepsită prin măsuri draconice.

În anul 1942, în Germania lucrau 5,5 milioane muncitori străini, dintre care 1,5 milioane erau prizonieri de război iar restul civili [23]. Pînă în 1945, numărul lor a sporit la 6,3 milioane [24]. În condiţiile create în anul 1943, au fost folosiţi la muncile cele mai grele o parte din internaţii din lagărele de concentrare. Decrete „speciale" reglementau, în 1943, munca sutelor de mii de prizonieri de război ruşi, francezi, olandezi şi a celor 400.000 de muncitori italieni veniţi în Germania şi care, în urma evenimentelor din ţara lor, au căzut sub regimul internării, în condiţii similare cu prizonierii de război. O bună parte din prizonieri au fost folosiţi de marile firme germane la producţia de avioane, în uzinele subterane. Numai la I. G. Farbenindustrie la fabricile de cauciuc sintetic, lucrau, în 1943, 60.000 de muncitori străini, iar la uzinele Krupp, în 1944, 54.990 de muncitori străini şi 18.902 prizonieri de război [25]. În 1943, 40% din numărul total al celor ce lucrau în industria de armament germană erau muncitori străini, iar pe ansamblul producţiei, în unele compartimente, numărul muncitorilor străini atingea procentajul de 95% [26].

Problema bombardamentelor aliate asupra oraşelor şi zonelor industriale germane constituia o deosebită preocupare pentru cercurile conducătoare ale Germaniei, la sfîrşitul anului 1943. Jodl, ca şi Hitler, Himmler, Göring şi alţii, era indignat de „raidurile teroriste ale aviaţiei anglo-saxone". Considera chiar că aceste atacuri au luat asemenea forme „pe care omenirea nu şi le-a putut închipui". El regreta în modul cel mai sincer faptul că aceste raiduri exercită „o puternică influenţă psihologică, morală şi materială" asupra populaţiei. După ce explica necesitatea ca în asemenea situaţie fiecare om lovit să caute să depăşească suferinţele şi interesele personale, Jodl arăta că bombardamentele, nu pot fi oprite pentru că „aviaţia noastră este „suprasolicitată" şi pentru că „tehnica producţiei noastre de avioane şi mijloacele de radiolocaţie au rămas în urmă faţă de cele ale inamicului". În aceste condiţii, comandamentul german, arăta Jodl, îşi punea mari speranţe în războiul submarin.

21 H. R. Trevor Roper, *Hitler, Directives de guerre*, Arthand, Paris, 1965, p. 178.

22 *Hitlers Weisungen für die Kriegsführung, 1939—1945. Dokumente des Oberkomandos der Wehrmacht*, Frankfurt am Main, 1962, p. 233.

23 *Procès des grands Criminels de guerre*, Tome XIII, p. 206.

24 Ibidem, Tome XV, p. 136.

25 Ibidem, Tome XV, p. 206.

26 Ibidem, Tome IX, p. 123.

Acest război „trebuie privit ca unicul factor ofensiv al strategiei germane". Or, și în această direcție, în ultimele luni ale anului 1943 au fost înregistrate serioase insuccese care se datorau faptului că — așa cum menționează raportul — „procentul vaselor comerciale noi construite de inamic întrecea procentul vaselor ssufundate de noi". Subliniind rolul aviației inamice în lupta împotriva submarinelor germane, Jodl a fost nevoit să recunoască supremația aviației aliate, înzestrată „cu cele mai noi și mai perfecționate aparate de radiolocație, cu bombe de un efect deosebit și cu alte mijloace moderne de luptă împotriva submarinelor".

Spre sfîrșitul raportului, comandanții politici se pregăteau, probabil, să urmărească, în continuare, expunerea celui de-al treilea punct anunțat la începutul raportului: „despre bazele credinței noastre în victoria finală". In afară de asigurarea că „ne putem aștepta în viitorul apropiat să depășim criza în ceea ce privește războiul submarin", Jodl nu a mai spus nici un cuvînt care ar fi putut încuraja cît de cît pe cei ce l-au ascultat. Dimpotrivă, el și-a termniat raportul cu următoarea mărturisire: „Dacă în încheierea raportului meu aș caracteriza situația noastră generală, atunci, în mod deschis, trebuie să o numesc grea și nu trebuie să vă ascund că eu cred în posibilitatea unor noi și grele crize".

În aprilie 1940, Goebbels declara în fața reprezentanților presei germane că „deocamdată noi vorbim despre spațiul vital și fiecare să înțeleagă ce-i place. Ceea ce noi vrem prin spațiu vital se va afla la timpul potrivit" [27]. În anul 1943, a venit „timpul potrivit" pentru a se afla că ceea ce a urmărit regimul hitlerist nu se va indeplini, deși, pînă la sfîrșitul războiului, omenirea va mai cunoaște încă multe sacrificii și suferințe. Este, tocmai, ceea ce se desprinde, cu claritate, din documentul pe marginea căruia am formulat observațiile de mai sus.

[27] H. Adolf Iakobsen, *op. cit.*, p. 181.

CONSTANTIN CĂZĂNIŞTEANU, DAN BERINDEI, MARIN FLORESCU, VASILE NICULAE, *Revoluţia română din 1848*, în „Mica bibliotecă de istorie", E. P., Bucureşti, 1969, 376 p.

Apărută recent, în colecţia „Mica bibliotecă de istorie", *Revoluţia română din 1848* a stîrnit un real interes. Lucrarea, împărţită în nouă capitole, însoţite de o prefaţă şi o încheiere, se înscrie pe linia preocupărilor existente în istoriografia noastră în legătură cu scrierea adevăratei istorii a anului revoluţionar 1848. Revoluţia română, punct cardinal în dezvoltarea poporului nostru pe calea progresului, nu s-a bucurat încă de o monografie corespunzătoare importanţei acestui eveniment. Cartea pe care încercăm să o prezentăm, fără a suplini această lipsă, resimţită de istoriografia noastră, reprezintă, totuşi, o încercare meritorie pe calea strădaniilor existente, în ceea ce priveşte lămurirea problemelor fundamentale ale revoluţiei de la 1848.

Autorii, pe baza principalelor rezultate obţinute pînă în prezent de istoriografia noastră, veche şi nouă, şi-au propus să realizeze o sinteză, menită să servească informării „publicului larg cititor asupra desfăşurării, semnificaţiei şi importanţei revoluţiei din 1848" (p. 20).

Din capul locului, merită subliniat faptul că autorii au urmărit să analizeze revoluţia de la 1848 în „desfăşurarea sa unitară, pe teritoriul locuit de români." (p. 20). Pornind de la acest punct de vedere, care îşi face un loc tot mai larg în istoriografia românească, autorii lucrării au reuşit să evidenţieze, într-o manieră suficient de convingătoare, faptul că dezvoltarea similară a celor trei ţări române a imprimat un caracter unitar cauzelor fundamentale ce au contribuit la declanşarea valului revoluţionar de la 1848. De asemenea, din analiza cauzelor principale, care au generat revoluţia de la 1848, se desprinde, în mod firesc concluzia potrivit căreia acestora le-au corespuns aceleaşi revendicări programatice în Moldova, Ţara Românească şi Transilvania.

În acelaşi timp, analiza pregătirii ideologice şi compararea programelor revoluţionare le-a îngăduit autorilor să demonstreze că „cele trei ţări aveau aceleaşi năzuinţe, aceleaşi aspiraţii de eliberare socială şi naţională, în cadrul cărora obiectivul final era unirea tuturor românilor într-un singur stat democrat, naţional, unitar şi independent". (p. 149).

Ideea caracterului unitar al revoluţiei române este prezentă în toate capitolele lucrării. Ca urmare a acestui fapt şi desfăşurarea revoluţiei este privită „în mod unitar şi cronologic" (p. 21). Avem de-a face, astfel, cu una din primele încercări de analiză aparte a succesiunii cronologice a evenimentelor petrecute de la 1848 în cele trei ţări române. Desfăşurarea revoluţiei nu mai este analizată separat, aşa cum s-a făcut în lucrările anterioare, ci în funcţie de evoluţia strict cronologică a evenimentelor, care, însă, nu au întotdeauna o legătură organică între ele.

O atenţie specială s-a acordat, în lucrare, problemelor fundamentale ale revoluţiei române de la 1848. Pe această linie, merită relevat faptul că autorii s-au preocupat în mod deosebit de evidenţierea primordialităţii obiectivului social al revoluţiei din Moldova, Ţara Românească şi Transilvania. De aceea, nu este întîmplătoare importanţa acordată problemei agrare, de a cărei rezolvare depindea, în cea mai mare măsură, înfăptuirea celorlalte obiective urmărite de revoluţionarii români. Desfiinţarea relaţiilor feudale, împroprietărirea ţăranului şi ridicarea lui de la iobag la rangul de cetăţean, trebuiau să ducă, în mod necesar, la deschiderea căilor celor mai largi pentru dezvoltarea ţărilor române pe calea progresului.

Evidenţierea primordialităţii obiectivului social nu i-a împiedicat însă pe autori să surprindă legătura organică cu problema naţională. Reformele preconizate de revoluţionari puteau fi înfăptuite, aşa după cum a subliniat, la timpul său, M. Kogălniceanu, numai în cadrul statului naţional unitar şi independent. Acest fapt este subliniat în mai multe capitole ale lucrării. Mai mult, un capitol special, — capitolul al VII-lea — este consacrat, în întregime, problemei unirii naţionale în timpul revoluţiei de la 1848.

Împrejurările interne dar mai ales cele internaţionale, după cum bine se subliniază în lucrare, nu au îngăduit, atunci, înfăptuirea programului revoluţionar. Intervenţia brutală a forţelor armate străine a dus la înăbuşirea revoluţiei române. Înfrîngerea revoluţiei nu a împiedicat decît temporar realizarea obiectivelor ei fundamentale. Aşa după cum se subliniază în ultimul capitol, lupta revoluţionarilor români pentru unire şi libertate socială a fost continuată în emigraţie. Acest capitol, consacrat activităţii desfăşurate de emigranţii români pînă în anul 1853, evidenţiază consecvenţa cu care paşoptiştii au luptat pentru întreţinerea spiritului revoluţionar şi înfăptuirea statului naţional unitar.

Definind însemnătatea istorică a revoluţiei de la 1848, autorii subliniază, pe bună dreptate, că „întreaga istorie modernă a României — de la 1848 şi pînă la 1918 — nu reprezintă altceva decît împlinirea în faze succesive a principalelor revendicări paşoptiste: reforma agrară, statul unitar, independenţa naţională. Bazele pe care s-a dezvoltat societatea română modernă sînt de fapt bazele preconizate în programele revoluţionare paşoptiste, drumul istoric al României moderne fiind jalonat de înfăptuirea cerinţelor enunţate la Iaşi, Blaj şi Islaz" (p. 372).

Cartea constituie, în esenţă, prima încercare de tratare „unitară şi cronologică" a revoluţiei române de la 1848. Meritele lucrării sînt de netăgăduit. De aceea, avînd în vedere importanţa acţiunii întreprinse de autori, o să ne îngăduim să facem unele observaţii în legătură cu cîteva probleme discutate în cuprinsul cărţii, observaţii menite să probeze interesul cu care am urmărit-o.

Astfel, în capitolul al II-lea, consacrat stadiului dezvoltării social-economice şi politice a ţărilor române în preajma revoluţiei de la 1848, întîlnim aprecierea potrivit căreia „agricultura din Principate a înregistrat un salt după 1829" (p. 39). Această teorie a „saltului" în agricultură, ca urmare a tratatului de la Adrianopol ni se pare exagerată. Progresele în agricultura Principatelor nu pot fi explicate prin anul 1829, ci prin transformările anterioare survenite în cadrul domeniului feudal, care era deja orientat spre producţia pentru piaţă.

În acelaşi capitol, analizîndu-se „Constituţia" cărvunarilor din 1822, se apreciază că acolo „se găsesc neîndoielnic rădăcinile istorice ale coaliţiei de clasă care se va stabili în cursul secolului al XIX-lea între moşierime şi burghezie" (p. 53). Afirmaţia, din păcate, nu este întărită de argumente convingătoare. Or, problema genezei alianţei dintre burghezie şi moşierime prezintă un deosebit interes pentru istoria noastră modernă. „Constituţia" cărvunarilor, luată în sine, nu ni se pare suficientă pentru a demonstra că anul 1822 poate fi luat ca punct de plecare în lămurirea genezei acestei alianţe, deoarece documentul respectiv reflectă mai mult tendinţa boierimii mici şi mijlocii de a ajunge la egalitate, în ceea ce priveşte privilegiile, cu marea boierime. De aceea, ni se pare riscant să căutăm rădăcinile alianţei politice dintre burghezie şi moşierime în acest document. Geneza acestei

alianțe poate fi căutată, credem noi, după 1848, în perioada luptei pentru constituirea statului național unitar.

Capitolul al III-lea, referitor la pregătirea ideologică a revoluției de la 1848, se caracterizează mai mult printr-o enumerare de date şi fapte. Aceasta estompează, într-o anumită măsură, trăsăturile fundamentale ale ideologiei paşoptiste. Or, în direcția aceasta s-au obținut rezultate importante care, din păcate, nu sînt valorificate în lucrare.[1]

În acelaşi timp, aprecierile referitoare la „Asociația patriotică" din Moldova ni se par exagerate. Este dificil să acordăm un rol important acestei „societăți", atîta vreme cît existența ei nu poate fi dovedită cu argumente convingătoare. Concluziile la care s-a ajuns în ultima vreme, concluzii bazate pe o studiere temeinică a situației din Moldova, în preajma şi în timpul revoluției de la 1848, infirmă teza potrivit căreia ar fi existat, în accepția acreditată în unele lucrări, această „Asociație patriotică"[2]. De altfel, acceptarea existenței unei atari asociații ar avea implicații serioase asupra explicării revoluției moldovene.

In capitolul al IV-lea, analizîndu-se cristalizarea situației revoluționare, se încearcă acreditarea ideii conform căreia înființarea „gărzilor naționale", de către nobilimea maghiară din Transilvania, s-ar datora îngrijorării acesteia în legătură cu frămîntările din armată. Această explicație nu este concludentă. Cauzele înființării acestor gărzi sînt de natură socială şi națională. Apariția acestor instrumente de represiune avea temeiuri mai adînci decît îngrijorarea nobilimii față de situația existentă în armată. De altfel, cel puțin în primele luni ale revoluției, armata din Transilvania — avem în vedere în special unitățile austriece — a colaborat cu nobilimea maghiară la reprimarea mişcărilor țărăneşti.

Cea mai mare extindere s-a dat în lucrare capitolului referitor la desfăşurarea revoluției. Maniera de tratare, după cum am mai arătat, este „unitară şi cronologică". Metoda aceasta, care presupune analiza evenimentelor în succesiunea lor strict cronologică, are multe neajunsuri. În acest fel se poate crea o impresie falsă în legătură cu teza principală pe care autorii au căutat să o reliefeze în întreaga lucrare. Analiza cronologică a desfăşurării evenimentelor revoluționare este nefirească deoarece nu există întotdeauna o legătură organică între principalele momente ale anului 1848. În plus, metoda aceasta nu permite, în suficientă măsură, reliefarea unității de acțiune revoluționară. Dincolo de particularitățile fireşti, care nu pot fi trecute cu vederea, unitatea de acțiune a fost continuu prezentă şi ea ocupă un loc important în definirea caracterului unitar al revoluției române de la 1848. De aceea, în ceea ce ne priveşte, nu sîntem de acord cu maniera de organizare a acestui important capitol.

În afară de aceasta, tratarea anului revoluționar 1848 din Moldova prezintă unele deficiențe. Astfel, autorii s-au ferit să lămurească faptul că în Moldova avem de-a face cu o revoluție sau cu o mişcare revoluționară. Titlul lucrării presupunea asemenea explicații. În stadiul actual al cercetărilor se impune, credem, revizuirea tezei potrivit căreia în Moldova ar fi existat numai o mişcare revoluționară, aşa cum şi autorii lucrării de față lasă să se înțeleagă. De asemenea, nu putem accepta teza referitoare la existența a două etape în desfăşurarea revoluției moldovene. De altfel, această idee este în contradicție cu concepția ce stă la baza lucrării pe care o recenzăm. Admiterea celor două etape îi duce pe autori la concluzia eronată că revoluționarii moldoveni ar fi cunoscut un proces de „trezire" numai sub influența evenimentelor petrecute în Transilvania şi Țara Românească. Or, în aceste condiții ar fi mai greu să explicăm caracterul unitar al ideologiei paşoptiste. Ideea radica-

---

[1] Paul Cornea, *O epocă luminoasă a literaturii române: epoca 1848*, în „Studii de literatură română modernă", Bucureşti, 1962; Idem, *Rădăcini luministe ale paşoptismului*, în, *De la Alexandrescu la Eminescu*, Bucureşti, 1966; Idem, *Studiu introductiv*, în *„Gîndirea românească în epoca paşoptistă*, Bucureşti, 1968.

[2] Gh. Platon, *Probleme privind mişcarea revoluționară de la 1848 din Moldova*, în, „Studii şi articole de istorie", vol. XI, Bucureşti, 1968, p. 79—81.

lizării programului revoluţionar al moldovenilor, numai datorită influenţelor, este astăzi caducă pentru istoriografia noastră.

Aceste observaţii, la care se pot adăuga şi altele, nu scad cu nimic din valoarea lucrării. Ele au doar menirea de a ilustra interesul cu care am urmărit această nouă lucrare despre revoluţia română de la 1848.

V. Russu

CONSTANTIN C. GIURESCU, *Viaţa şi opera lui Cuza Vodă*: Ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, Ed. ştiinţifică, Bucureşti, 1970, 467 pagini + rezumat în limbile franceză, rusă şi engleză, indice şi 40 p. planşe în afară de text.

După o primă ediţie, apărută în 1966 şi epuizată într-un timp record, cartea profesorului C. C. Giurescu, intens solicitată, atît de specialişti, cît şi de un public larg, vede din nou lumina tiparului, în condiţiile în care întregul nostru popor a sărbătorit 150 de ani de la naşterea Domnului Unirii. Lucrarea se vrea şi reprezintă, într-adevăr, cel mai frumos omagiu al contemporaneităţii pentru făuritorul României moderne.

Viaţa şi opera lui Cuza Vodă este mai mult decît o indică titlul; este o veritabilă frescă a societăţii româneşti, într-o epocă de mari prefaceri, de constituire a naţiunii, de angajare pe calea progresului şi a civilizaţiei. Autorul, cu măiestria ce-l caracterizează, făcînd ordine într-un vast material documentar, a reliefat liniile directoare de dezvoltare ale societăţii, conturînd figura luminoasă a lui Alexandru I. Cuza şi situîndu-l în contextul faptelor şi al evenimentelor.

Cartea, în întregul ei, reflectă pasiunea exemplară a autorului pentru obiectul cercetării, capacitatea acestuia de a pune în ordine şi de a utiliza un enorm material documentar şi o bibliografie vastă, măiestria de a selecta elementele esenţiale, de natură să dea contur şi consistenţă evenimentelor şi personalităţilor. Calităţile istoricului, ale omului de ştiinţă, se îmbină fericit cu acelea ale eruditului, omul de vastă cultură, care captivează pe cititor, în egală măsură, prin acurateţea, eleganţa şi — în acelaşi timp — simplitatea stilului.

Lucrarea se citeşte cu interes şi plăcere, fiind un preţios instrument pentru specialişti şi, totodată, o operă de cultură, cu reală aderenţă la un public larg.

Din capul locului, trebuie făcută precizarea că *Viaţa şi opera lui Cuza Vodă* reprezintă rezultatul unor investigaţii largi, care au solicitat îndelung şi complet pe cercetător. În afara folosirii integrale a lucrărilor publicate anterior-indicate, cu scrupulozitate, în *Introducerea bibliografică*, autorul a beneficiat de informaţiile existente în arhiva Cuza. Cercetările sistematice efectuate în bogatul material al acesteia, pe care autorul, după propria sa mărturisire (p. 23), l-a ordonat, i-au îngăduit să aducă în circuitul ştiinţific date şi fapte noi; acestea, filtrate prin personalitatea autorului, imprimă operei o valoare ce o singularizează.

Lucrarea profesorului C. C. Giurescu este concepută într-o largă viziune dialectică. Atît în primul, cît şi în cel de-al doilea capitol ce urmează *Introducerii bibliografice (Lupta pentru Unirea Principatelor. Victoria din 1859 prin dubla alegere ca domn a lui Alexandru Ioan Cuza* şi *Alexandru Cuza înainte de domnie)*, viitorul domn al Unirii este înfăţişat ca un reprezentant al epocii, ca un ilustru participant la eforturile generaţiei sale — generaţia revoluţiei de la 1848 — de a constitui statul modern, unitar şi democratic, România. Prin trăsături concise este reconstituită epoca anterioară domniei, cînd, în cadrul revoluţiei de la 1848 şi apoi în perioada care a precedat formării statului naţional, s-a alcătuit programul al cărui executor va fi Alexandru I. Cuza. Portretul domnitorului este înfăţişat veridic, integrat organic în realitatea contemporană.

De asemenea, după înfăţişarea evenimentelor care au precedat şi au înlesnit dubla alegere, în capitolul consacrat *Primilor trei ani de domnie. Recunoaşterii Uni-*

rii şi definitivării ei (24 ianuarie 1859 — 24 ianuarie 1862), se stăruie încă de la început, asupra condiţiilor în care Al. I. Cuza şi-a început domnia. Este reconstituită atmosfera generală, este subliniată *opoziţia de interese*, ambiţiile diverse deasupra cărora domnitorul trebuia să se situeze şi să le domine (p. 81 şi urm.).

Aici, ca şi în cele două mari capitole care urmează *(Anii de luptă constituţională. Guvernele Barbu Catargiu, N. Kreţulescu, Mihail Kogălniceanu. Secularizarea averilor mănăstireşti şi Domnia autoritară. Statutul, Legea electorală. Căderea guvernului Kogălniceanu. Sfîrşitul domniei lui Cuza)*, este reliefată preocuparea constantă a domnitorului pentru apărarea şi întărirea autonomiei ţării. Alexandru I. Cuza a dus o politică suplă, de prudenţă dar şi de cutezanţă, atunci cînd împrejurările au solicitat-o, manifestînd o atitudine demnă care a impus, adeseori, chiar şi celor ce atentau la drepturile şi libertăţile ţării. Întreaga politică internă şi externă, „apărarea de către Cuza, în mod constant şi ferm, a drepturilor şi autonomiei ţării, a format premisa viitorului proces de cîştigare a independenţei naţionale" (p. 127). Este, aceasta, o concluzie larg argumentată pe parcursul celor trei capitole.

În măsură egală, este analizată legislaţia iniţiată sau patronată de domnitorul Unirii. Stabilindu-se legătura necesară cu programul de la 1848, se subliniază sensul major al acestei legislaţii, semnificaţia sa generală. „Toate legile şi măsurile din întreaga domnie a lui Cuza — se notează în acest sens, în finalul analizei — consolidau ordinea burgheză, proprietatea individuală,... consacrînd ascensiunea continuă a burgheziei şi preponderenţa capitalului" (p. 321).

Astfel, pentru a ne opri doar asupra unui singur exemplu, făcînd judicioase reflecţii asupra legii rurale şi obiectînd împotriva manierei, uzitate uneori, de a se îngroşa doar laturile negative ale acesteia, autorul remarcă adevărul în conformitate cu care legea „a reprezentat nu numai un început de dreptate pentru talpa ţării dar şi un act de previziune socială şi politică... una din reformele esenţiale burghezo-democratice, menite a crea o structură social-economică statului român modern" (p. 293, 294—295).

În egală măsură, sînt explicate temeinic antecedentele şi raţiunea loviturii de stat (p. 224 şi urm.). Aceasta a fost generată „... nu din veleităţi personale sau din vanitate, ci fiindcă era singurul mijloc de a da ţării cele două legi fundamentale, aşteptate de atîta vreme: legea electorală şi legea rurală" (p. 251).

Explicaţii largi, foarte interesante, pline de substanţă ne sînt oferite cu privire la *monstruoasa coaliţie*. Este analizată geneza, componenţa, mobilurile şi acţiunile întreprinse pentru înlăturarea domnitorului (p. 164 şi urm.). Informaţii la fel de interesante, care motivează afirmaţiile judicioase ale autorului, se dau cu privire la măsura în care *camarila*, prin acţiunile întreprinse de reprezentanţii ei, a avut darul să compromită pe domn şi să creeze în ţară o atmosferă şi o situaţie nefavorabile (p. 365 şi urm.).

Discutarea şi aprecierea evenimentelor interne şi internaţionale îi îngăduie autorului să creioneze cu pregnanţă personalitatea puternică a Domnului Unirii, să-i sublinieze înaltul patriotism ce l-a călăuzit în toate actele domniei sale şi care i-a impus, în cele din urmă şi hotărîrea de a renunţa la tron (p. 361—363).

Bogăţia informaţiei utilizate şi, fireşte, capacitatea de a distinge, i-au îngăduit autorului să surprindă, cu exactitate, originea şi implicaţiile anumitor fapte şi evenimente, să precizeze raţiunea unor atitudini, să plaseze la locul şi în ponderea lor — în evenimentele vremii — conflictele şi pasiunile individuale. Cu deosebită măiestrie şi cu talent scriitoricesc, este stabilit raportul dintre obiectiv şi subiectiv în desfăşurarea evenimentelor, în succesiunea acestora. În acest sens, am semnala, de pildă, explicaţiile ce se dau în legătură cu iniţiativa domnului cu privire la amînarea loviturii de stat (p. 197—198), la inadvertenţa aparentă între atitudinea acestuia faţă de amestecul Porţii în problema mănăstirilor închinate şi textul telegramei lui Baligot de Beyne (p. 207—208). De asemenea, interes prezintă şi notaţia privind cauzele refuzului domnitorului de a sancţiona legea asupra instrucţiunii publice, votată de Cameră, la 16/28 martie 1864 (p. 231—232) sau analiza ce se face persona-

lităţii lui M. Kogălniceanu, conflictului acestuia cu unii din oamenii din preajma domnitorului (p. 333 şi urm.).

Faptele sînt expuse cu multă precizie, detaliile, încadrate la locul lor, devin semnificative, adaugă un plus substanţial de înţelegere şi colorează expunerea. Nimic nu este de prisos, totul este organic integrat şi sudat.

Ultimile două capitole ale cărţii *(Alexandru Ioan Cuza faţă de viaţa economică, administrativă şi culturală a ţării, precum şi faţă de românii din Transilvania* şi *Ultimii ani ai vieţii (1866—1873). Moartea lui Cuza. Amintirea lui Cuza şi judecata posterităţii)* vădesc atenta preocupare a autorului de a reliefa toate laturile puternicei personalităţi a domnitorului căruia nu-i era străin nimic din ceea ce era necesar poporului, pentru propăşirea, pentru afirmarea plenară a capacităţilor sale, în cadrul civilizaţiei contemporane.

Concluzia apare firească. Cuza rămîne, în fond, „un mare revoluţionar al poporului român; a urmărit statornic îndeplinirea programului de la 1848 şi a contribuit în chip esenţial la îndeplinirea unor puncte principale ale acestui program. A binemeritat astfel de la patrie; numele lui va rămîne înscris cu litere de aur în cartea istoriei poporului nostru, alături de numele marilor voievozi şi domni ai lui" (p. 467).

Adăugîndu-şi o importantă operă la prestigioasa-i activitate, prin cartea sa, profesorul Constatin C. Giurescu, răspunzînd şi unui imperativ patriotic, a înălţat lui Alexandru Ioan Cuza, Domnului Unirii, un monument mai durabil decît arama.

Gh. Platon

D. BERLESCU, C. BOTEZ, I. SAIZU: *File din istoricul fabricii de celuloză şi hîrtie „Letea" — Bacău*, 1969, 294 p.

În preajma împlinirii a 90 de ani de la înfiinţarea celei dintîi societăţi industriale din România pentru fabricarea hîrtiei — fabrica „Letea" din Bacău — un colectiv de istorici ieşeni, format din D. Berlescu, C. Botez şi I. Saizu, a elaborat o foarte interesantă lucrare monografică abordînd o diversitate de aspecte esenţiale din istoria acestei mari întreprinderi. Sarcina autorilor n-a fost deloc uşoară dacă se are în vedere complexitatea problemelor de istorie economică, politică şi socială pe care le implică alcătuirea unei astfel de monografii. Beneficiind însă de un bogat material documentar, în cea mai mare parte inedit, cum şi de sprijinul eficient primit — după însăşi mărturisirea autorilor — din partea conducerii întreprinderii, îndeosebi în ce priveşte furnizarea informaţiilor de ordin strict tehnic, autorii au reuşit să elaboreze o lucrare de o elevată ţinută ştiinţifică, a cărei calitate fundamentală constă în tratarea logică, sistematică şi, mai ales, echilibrată a faptelor şi fenomenelor — istorice în esenţă — într-un limbaj clar şi precis, făcînd-o astfel accesibilă unui cerc mai larg de cititori.

Precedată de un lămuritor „Cuvînt înainte" în care autorii fixează coordonatele de bază ale lucrării, monografia debutează printr-un capitol consacrat *Primelor începuturi ale fabricării hîrtiei în România*. Deşi acest aspect nu formează pentru întîia oară obiectul unei cercetări, autorii, fără a se limita la prezentarea descriptivă a faptelor expuse în lucrările de specialitate de pînă acum, analizează, cu un remarcabil discernămînt critic, realităţile istorice obiective ce au stat la baza începuturilor industriei noastre de hîrtie.

Prezentînd într-un amplu capitol *Activitatea economică a fabricii „Letea" între anii 1881—1944*, autorii scot în relief particularităţile de dezvoltare a întreprinderii în raport cu evoluţia întregii economii naţionale, divizînd perioada, în scopul nuanţării, în etape istorice distincte. Deşi situată în preajma unor inepuizabile surse de materie primă şi deşi înzestrată chiar de la început cu utilaje moderne,

fabrica „Letea" a parcurs un drum anevoios, mai cu seamă în primele ei decenii de existenţă. Şi faptul este explicabil dacă se are în vedere acelaşi cadru general: potenţialul industrial scăzut al ţării, dependenţa industriei autohtone de tehnica din import, concurenţa străină chiar pe piaţa românească etc. În pofida oricăror greutăţi existente, mai ales pînă la începutul secolului nostru, întreprinderea a reuşit an de an să-şi consolideze poziţia în ramură, să-şi sporească capitalul social, investiţiile, forţa motrice şi personalul.

Trecînd de la analiza factorului economic la analiza celui social, autorii consacră un capitol aparte *Luptei muncitorilor de la Fabrica „Letea" împotriva exploatării pentru dreptate socială* în perioada cuprinsă de la înfiinţarea întreprinderii şi pînă la eliberarea ţării de sub jugul fascist. Monografia oferă cititorilor interesante aprecieri privind mîna de lucru utilizată de fabrică (cifric şi compoziţional), condiţiile de muncă şi viaţă ale acestora, legislaţia muncii şi acţiunile muncitoreşti din perioada respectivă. Pornind de la faptul că „Letea" a fost una din primele întreprinderi de tip capitalist de la noi, luînd fiinţă într-o vreme cînd mişcarea muncitorească din România era în faza de început, autorii au prezentat, în această parte a lucrării, situaţia şi lupta muncitorimii băcăuane nu ca un fenomen izolat, ci ca o componentă a luptei generale a muncitorilor din întreaga ţară împotriva regimului burghezo-moşieresc.

Prin materiale inedite, autorii au avut posibilitatea să spulbere totodată unele idei preconcepute: că la fabrica „Letea", datorită unor măsuri nu ar fi existat o mişcare revoluţionară. Analiza pe care autorii o realizează şi în special conţinutul unor documente permite redarea adevăratei realităţi. În acest sens, exemplul cel mai edificator considerăm că rezultă dintr-un document din 30 aprilie 1920, cînd muncitorii, într-un memoriu, solicită şi reuşesc ca fabrica să fie oprită la 1 Mai şi în schimb să lucreze la 10 mai (a se vedea amănunte extrem de preţioase în lucrare la paginile 111—113). Prin evidenţierea contribuţiei adusă de muncitorimea băcăuană, în diverse etape, la îmbogăţirea tradiţiilor noastre revoluţionare, autorii realizează de fapt o adevărată pagină de istorie a mişcării muncitoreşti.

Într-un capitol de mai mică întindere este urmărită activitatea economică a *Fabricii de celuloză şi hîrtie „Letea" după insurecţia naţională antifascistă din august 1944 pînă la 11 iunie 1948, momentul naţionalizării principalelor mijloace de producţie*. Sînt reliefate aici eforturile depuse de către forţele progresiste centrale şi locale, în condiţiile generale de democratizare a vieţii interne, în vederea remedierii consecinţelor evacuării efectuate în vremea războiului (aprilie 1944), pentru repunerea în funcţiune a utilajelor — transferate cu acel prilej la Zărneşti, — pentru redresarea economică şi pentru revenirea la nivelul antebelic al producţiei. Răspunzînd imperativelor acelei vremi, muncitorii de la „Letea" au oferit un exemplu sugestiv de participare activă a maselor la lupta pentru radicalizarea vieţii social-economice pe baze pur democratice.

Concluziile autorilor, rezultate din analiza atentă a factorilor economici, politici şi sociali specifici perioadei amintite constituie, în totalitatea lor, un preambul util pentru înţelegerea deplină a capitolului următor privind *Activitatea economică a Fabricii „Letea" în anii construcţiei şi desăvîrşirii socialismului*. După actul naţionalizării principalelor mijloace de producţie şi o dată cu trecerea la înfăptuirea vastului program de aşezare a întregii economii pe baza producţiei moderne, în vechea fabrică „Letea", la fel ca şi în alte întreprinderi, au fost operate mari transformări înnoitoare. Înfăţişînd multiplele aspecte ale activităţii acestei întreprinderi în cadrul procesului general de industrializare socialistă, autorii insistă cu precădere asupra celor mai însemnate dintre ele, cum ar fi: dezvoltarea bazei tehnice şi economice a fabricii, dinamica utilizării forţei de muncă şi a pregătirii ei profesionale, organizarea ştiinţifică a producţiei şi a muncii, creşterea producţiei industriale şi a calităţii produselor, eficienţa — prin exemplificare — a conlucrării între

cercetarea ştiinţifică şi munca productivă. Atenţia cuvenită este acordată şi altor chestiuni ca: creşterea productivităţii muncii, mijloacele circulante, preţul de cost şi rentabilitatea producţiei. Bogată în fapte şi constatări, această parte a lucrării prezintă, îndeosebi pentru specialişti, un mare interes şi o mare utilitate, fiind vorba, pe de o parte de urmărirea procesului de transformare a unei mari unităţi industriale din întreprindere capitalistă în întreprindere socialistă şi, pe de altă parte, fiindcă concluziile rezultate din prelucrarea materialului faptic au, prin puterea exemplului. o netăgăduită valoare practică.

Cît priveşte ponderea întreprinderii în procesul dezvoltării multilaterale a uneia din vechile noastre aşezări urbane, aceasta constituie obiectul ultimului capitol al lucrării *Fabrica „Letea" în cadrul dezvoltării oraşului Bacău.* Observaţii pertinente privind unele procese demografice, urbanistice şi, concomitent, social-culturale, procese ce au întregit istoria de aproape nouă decenii a fabricii, sporesc valoarea ştiinţifică a prezentei monografii.

Pentru cercetătorii străini, un substanţial rezumat în limbile germană, franceză şi engleză avertizează asupra problematicii dezbătută în lucrare.

Privită în ansamblu, monografia „Letei" se înscrie în rîndul realizărilor de seamă ale noii noastre istoriografii. Fundamentată pe un amplu şi variat material documentar, bogată în idei şi fapte noi redate într-o expunere îngrijită, lucrarea prezintă un deosebit interes nu numai pentru istorici, dar şi pentru economişti şi sociologi. Şi dacă ne referim la condiţiile de apariţie — asigurate cu sprijinul Comitetului de direcţie al fabricii — socotim lucrarea un grăitor exemplu de folosire judicioasă a posibilităţilor locale în valorificarea cercetării ştiinţifice.

D. Vitcu

ILIE CORFUS: *Agricultura Ţării Româneşti în prima jumătate a secolului al XIX-lea.* Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1969, 403 p.

Lucrarea de faţă, tratînd problema agriculturii din perioada descompunerii feudalismului şi a dezvoltării relaţiilor capitaliste, vizează aspectul social-economic fundamental al epocii. Rezultat al unei impresionante investigaţii, baza lucrării o constituie materialul inedit de arhivă — monografia, consacrată studiului agriculturii Ţării Româneşti din prima jumătate a secolului al XIX-lea, este binevenită. Sintetizarea acestei probleme, pentru prima dată în istoriografie şi, mai ales, străduinţa reputatului cercetător, Ilie Corfus, de a elucida aspectele mai puţin cunoscute sau interpretate unilateral pînă acum, imprimă lucrării o valoare aparte în activitatea de cercetare a istoriei secolului trecut.

Principalele probleme, asupra cărora se opreşte autorul: relaţiile dintre stăpînii de moşie şi clăcaşi, claca, dijma şi, în general, evoluţia rentei feudale, situaţia rezervei feudale, întinderea şi producţia moşiilor lucrate, vizează trăsăturile fundamentale ale economiei agrare din Ţara Românească din prima jumătate a secolului trecut.

După prezentarea — în primele patru capitole, din cele 12 cîte are lucrarea — a relaţiilor agrare din perioada 1800—1830, în continuare, se acordă un spaţiu mult mai mare perioadei regulamentare ,pentru care autorul are la îndemînă un material mai vast şi mai concludent. Plecînd de la analiza succintă a principalelor legiuiri, care au reglementat raporturile dintre săteni şi stăpîni — „Pravilniceasca condică", „Legiuirea Caragea" şi „Regulamentul organic" — se acordă atenţie sporită aplicării acestora. Datorită rezistenţei ţărănimii şi lipsei de interes din partea stăpînilor, dispoziţiile legiuirilor agrare nu au putut fi aplicate în litera lor, ceea ce a determinat ca munca de clacă să fie redusă, clăcaşii achitînd, de obicei, claca în bani. Cea mai importantă sursă de venit pentru moşie continua să fie dijma din produsele obţinute de clăcaşi, pe pămîntul lucrat de ei şi pentru ei.

Considerînd rezerva feudală, pînă la Regulamentul organic, „infimă şi sporadică" şi foarte puţin dezvoltată în perioada regulamentară (p. 145—166), autorul constată, fireşte, participarea limitată a gospodăriei moşiereşti la producţia agricolă. În schimb, moşiile rămînînd mai departe în folosinţa clăcaşilor, produsul micilor gospodării ţărăneşti va sta la baza producţiei de cereale a Ţării Româneşti.

Capitolele lucrării, consacrate economiei agrare (IV, X şi XI) — deosebit de substanţiale în date şi valoroase prin noutatea lor — prezintă evoluţia suprafeţelor cultivate şi a producţiei agricole pe ani şi pe judeţe — cuprinsă detaliat şi în cele 39 tabele anexe de la sfîrşitul cărţii — tehnica agricolă, alte ocupaţii ale sătenilor, precum şi formele de desfacere a produselor agricole. Interesante sînt şi consideraţiile asupra provenienţei şi situaţiei juridice a pămîntului lucrat de clăcaşi pentru ei („stăpînirea" curăturilor). Transformările economico-sociale ale satelor şi acţiunea de sistematizare a acestora, care fac obiectul ultimului capitol al lucrării, întregesc conţinutul acesteia.

Concluzia fundamentală care se degajă din lucrare, în opoziţie totală cu situaţia din Moldova — la care autorul nu face nici un fel de referire — este întinderea extrem de redusă a rezervei feudale şi, de aici, rolul hotărîtor al gospodăriei ţărăneşti şi a pămîntului lucrat de săteni în asigurarea producţiei agricole din ţară. O asemenea părere, în contradicţie cu ceea ce s-a susţinut pînă acum — autorul valorifică prea puţin contribuţiile anterioare la această problemă, aduse de Radu Rosetti, Gh. Panu, M. Emerit, A. Oţetea ş.a. — evident, determină unele rezerve. Pe lîngă faptul că autorul nu a epuizat dovezile în demonstrarea acestei teze, limitarea simţitoare — prin lege, adevărat, mai puţin în realitate — a dreptului de folosinţă al sătenilor asupra pămîntului boieresc, lipsa cronică de pămînt pentru ţărani, în cele mai multe din judeţele ţării şi, de aici, creşterea strămutărilor, intensificarea obligaţiilor de clacă după 1831 („Claca regulamentară a fost incomparabil mai grea decît cea instituită de Caragea" — p. 38), folosirea largă a muncii salariate — tratată doar incidental în lucrare — denotă, totuşi, o grijă din partea boieirmii pentru creşterea suprafeţelor de pămînt aflate în folosinţă exclusivă.

Discutabilă este şi afirmaţia, potrivit căreia, „În sfera noţiunii de clăcaş a continuat să intre şi sub Regulamentul organic orice om, indiferent de starea sa socială, deci şi boierul de rang şi boiernaşul şi negustorul şi meseriaşul şi ţăranul care locuia pe moşie străină şi folosea pămîntul acesteia, cu excepţia celui ce deţinea pămînt pe bază de embatic, de cumpărare sau de donaţie" (p. 87).

Pe lîngă posibilitatea unei compartimentări mai judicioase a lucrării — ne referim la împărţirea pe capitole şi la ordinea acestora — menţionăm abundenţa de date, în unele capitole (III, V, IX, X), care îngreunează conţinutul lucrării şi necesitatea, ca la anumite note din subsol — cu referiri la probleme generale — să se fi dat, pe lîngă sursă, şi natura documentului (p. 42, nota 1; p. 86, notele 51—54; p. 87, notele 59 şi 60; p. 111, nota 19; p. 112, nota 22; ş.a.). În sfîrşit, avînd în vedere sensul general al dezvoltării societăţii româneşti, în perioada tratată, considerăm că trebuiau reliefate, mai pe larg, elementele noi — de natură capitalistă — prezente şi în structura economiei agrare.

În general, monografia istoricului Ilie Corfus, realizată în urma unei munci îndelungate, rămîne o contribuţie preţioasă la istoria Ţării Româneşti din epoca anterioară revoluţiei de la 1848, utilă, atît pentru istorici cît şi pentru economişti.

D. Rusu

APOSTOL STAN şi CONSTANTIN VLĂDUŢ: *Gheorghe Magheru*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1969, 265 p.

Cercetarea istorică consacrată unor personalităţi de seamă din trecutul patriei noastre constituie nu numai un mijloc de sporire a cunoştinţelor asupra unor perioade sau evenimente istorice, ci şi un act de patriotism, un prinos de recunoştinţă adus

acelora care, prin devotament şi abnegaţie, au contribuit la propăşirea ţării. Patriot sincer, făcînd parte din generaţia luptătorilor pentru redeşteptarea naţională, unire şi independenţă, generalul Gh. Magheru şi-a legat viaţa şi activitatea de marile înfăptuiri din secolul trecut. Această primă sinteză — de proporţii — asupra generalului Magheru, rezultatul cercetărilor a doi istorici cunoscuţi, prezintă, în linii generale sau amănunţit — în funcţie de informaţiile documentare existente — principalele momente din viaţa şi activitatea acestuia.

Activitatea sa din perioada anterioară revoluţiei de la 1848, începută în cadrul evenimentelor din 1821, 1828 şi 1829 — cînd se distinge prin calităţile sale de militar — şi continuată, după refuzul de a i se încredinţa organizarea miliţiei în 1829, în cadrul unei activităţi obşteşti şi a unor funcţii civile, încadrează pe Magheru în puternicul curent înnoitor, purtat de oamenii progresului în epoca regulamentară. Totodată, generalul Magheru deţine un loc proeminent printre oamenii politici ai Ţării Româneşti care au avut un rol decisiv în pregătirea şi desfăşurarea revoluţiei din 1848.

Lucrarea prezintă detaliat — pe jumătate din paginile ei — activitatea lui Magheru pentru pregătirea şi dezlănţuirea revoluţiei de la 1848 din Ţara Românească, rolul său de apărător al revoluţiei din Oltenia, străduinţa sa pentru formarea unui front unic al revoluţionarilor români şi felul cum a îndeplinit principala sa misiune din acest timp: organizarea apărării armate a revoluţiei, misiune ce-i fusese încredinţată la începutul lunii iulie 1848.

Continuînd activitatea în emigraţie, evenimentele din preajma Unirii Principatelor îl găsesc pe Magheru la Constantinopol. De aici, pînă la venirea în ţară, în august 1857, va acţiona în scopul apărării cauzei unităţii naţionale şi pentru dejucarea unor acţiuni diplomatice ale puterilor antiunioniste. Începînd cu anul 1857, participă activ la înfăptuirea Unirii şi organizarea statului român modern.

După cucerirea independenţei — pentru care octogenarul general va desfăşura o rodnică activitate în spatele frontului — în martie 1880, se va stinge din viaţă, după expresia unui ziar al epocii: „Sărac de avere, dar bogat în fapte".

Bazată pe o amplă documentare, constituind o contribuţie în domeniul cercetărilor istorice, cartea la care ne-am referit, prin stilul plăcut şi conţinutul accesibil, se adresează, în egală măsură, atît specialiştilor, cît şi unui public larg.

D. Rusu

THE ENGLISH HISTORICAL REVIEW, LXXXIV (1969), nr. 330—333, 896 p.

Cunoscuta publicaţie engleză a ajuns, cu numerele din 1969, la al 84-lea an de apariţie. Materialele publicate acum sînt o nouă ilustrare a contribuţiei pe care colaboratorii revistei au adus-o *la cunoaşterea trecutului, a celui britanic, în special*. Din acest punct de vedere, o primă remarcă ce trebuie făcută este aceea că, în general, problemele abordate se situează pe linia tradiţională a istoriografiei engleze. Referindu-se aproape exclusiv la perioada cuprinsă între cucerirea normandă şi mijlocul secolului trecut, articolele publicate în 1969 se referă, în primul rînd, la viaţa politică a Angliei, mai ales în legăturile sale cu viaţa parlamentară. Atrag astfel atenţia, în afara unei micromonografii consacrate Parlamentului de la Cambridge din 1388, de J. A. Tuck (nr. 331, p. 225—243), un studiu al lui E. A. Smith asupra agenţilor electorali din perioada 1734—1832, într-un moment cînd rolul acestora, dat fiind sistemul electoral învechit, era deosebit de important în stabilirea rezultatelor alegerilor (nr. 330, p. 12—35), ca şi cel semnat de David Close, asupra raportului între whigi şi tory, în decada care a urmat legii electorale din 1832 (nr. 331, p. 257—277). Important este, de asemenea, studiul întreprins de P. W. J. Riley, asupra rolului pe care l-a avut în istoria politică a Angliei proclamarea Marii Britanii, prin realizarea uniunii din 1707 (nr. 332, p. 498—527).

Alături de articole ca cele amintite, apar însă şi altele, reflectînd înnoirile care, deşi într-o mai mică măsură decît în alte ţări occidentale, se produc în prezent în istoriografia britanică. Atrage astfel atenţia articolul lui Richard Grossby, consacrat ratei profilului în Anglia secolului al XVII-lea (de fapt între 1600 şi 1715). Prin amănunţita analiză a problemei şi prin raportarea ei la marile transformări şi frămîntări din această perioadă, investigaţiile lui R. G. sînt interesante nu numai pentru istoria financiară a Angliei, ci şi pentru evoluţia ei economică, politică şi chiar psihologică (nr. 333, p. 721—751). Amintita înnoire este atestată şi de atenţia acordată revoluţiei burgheze de la mijlocul secolului al XVII-lea, eveniment care, din motive asupra cărora nu insistăm, a fost atît de mult timp neglijat sau prezentat într-o lumină incorectă în istoriografia engleză, care, abia în ultima vreme îi acordă un interes proporţional cu acela indicat de realitate. Lawrence Kaplan consacră (nr. 331, p. 244—256) un articol poziţiei presbiterienilor şi independenţilor în 1643, care dovedeşte că, chiar la începutul războiului civil, poziţiile diferite de pe care veneau cele două categorii anunţau izbucnirea ulterioară a unui conflict deschis. La rîndul său, Harry Rusche oferă un interesant material pentru reflecţie în articolul său *Profeţii şi propagandă, 1641—1651* (nr. 333, p. 752—770). Chiar dacă, la ambii autori, concluziile nu sînt întotdeauna nete, materialul pe care-l utilizează constituie încă o dovadă că ideea unei simple „revoluţii puritane" cedează treptat locul, chiar pentru istoriografia britanică tradiţională, imaginii unui eveniment de o excepţională însemnătate social-politică în viaţa ulterioară a Angliei.

Nu am amintit aici decît o parte din studiile publicate în 1969. Pot fi adăugate, de asemenea, materialele cuprinse în rubrica „Note şi documente", ca şi spaţiul larg, aproape o jumătate, a revistei, consacrat recenziilor şi notelor bibliografice. Şi prin acestea, „The English Historical Review" se afirmă din nou, dacă mai este nevoie să o spunem, ca un instrument de lucru indispensabil cercetătorului preocupat de istoria Angliei ca şi, în numeroase cazuri, de probleme ale istoriei comparate.

V. Cristian

CRONICĂ

Paralel cu activitatea didactică membrii catedrelor de Istorie a României şi universală a desfăşurat în anul 1969—1970 o valoroasă activitate ştiinţifică. Unele rezultate ale acestei activităţi s-au concretizat în participarea cu comunicări şi referate la simposioane, sesiuni ştiinţifice organizate la Iaşi sau în alte localităţi.

Aniversarea a 110 ani de la Unirea Principatelor Române a prilejuit organizarea sub egida „Almei-Mater" a unui simpozion în cadrul căruia au prezentat comunicări: Lect. Platon Gh.: *„Premizele istorice ale constituirii statului naţional român"*.

Lect. V. Cristian: *Unirea Principatelor în gîndirea contemporanilor.*

Lect. V. Russu: *Transilvania şi unirea Principatelor.* (1848—1859).

Comunicările au surprins aspecte semnificative ale procesului istoric în care s-a plămădit România modernă, forţele motrice ale luptei pentru unitatea naţională, contribuţia generaţiei paşoptiste la făurirea unirii de la 1859, pas înainte către unirea deplină.

În cadrul sesiunii ştiinţifice organizată în luna iunie de către Institutul de istorie şi arheologie „A. D. Xenopol" din Iaşi pentru a-l comemora pe marele istoric şi democrat revoluţionar N. Bălcescu, lector Platon Gh. i-a adus un vibrant omagiu în comunicarea *Bălcescu — omul, revoluţionarul.*

În zilele de 28—29 iulie, la Bucureşti, a avut loc sesiunea ştiinţifică jubiliară, dedicată celei de a XXV-a aniversări a eliberării României de sub jugul fascist. Cu

acest prilej Prof. Dr. A. Loghin şi cercetător A. Caretki au prezentat referatul: *Probleme ale tacticii P.C.R. de coalizare a tuturor forţelor democratice, antihitleriste.*

Devenită tradiţională, sesiunea ştiinţifică organizată în luna octombrie a evidenţiat preocuparea cadrelor didactice de a surprinde evenimente şi fenomene majore ale istoriei naţionale şi universale. Comunicările prezentate la această sesiune au adus contribuţii importante la elucidarea unor probleme de real interes pentru istoriografia noastră actuală. Dar iată comunicările:

— istorie veche şi arheologie:

Prof. dr. doc. M. Petrescu-Dîmboviţa şi cercet. S. Sanie: *Cercetări arheologice în aşezarea geto-dacă de la Ciolăneştii din Deal (Jud. Teleorman).*

Conf. N. Gostar: *Cetatea de scaun a regelui dac Burebista.*

Asist. A. Lászlo: *Cu privire la tehnica de organizare a ceramicii hallstattiene de tip Babadag.*

— istorie medie:

Lector V. Neamţu: *Geneza şi răspîndirea plugului medieval.*

Asist. A. Prună: *Posluşnicii în Moldova pînă la jumătatea secolului al XVIII-lea.*

Lector I. Toderaşcu: *Începuturile istoriografiei despre domnia lui Mihai Viteazul.*

— istorie modernă:

Conf. D. Berlescu: *Date privind politica externă a României în primii ani după recunoaşterea independenţei.*

Lector Gh. Platon: *Observaţii privind economia domeniului feudal în Moldova în epoca Regulamentului Organic.*

Lector D. Rusu: *Administraţia oraşului Iaşi în secolul al XIX-lea şi la începutul sec. al XX-lea.*

Lector V. Russu: *Contribuţii referitoare la instituirea şi organizarea regimului politic al burgheziei şi moşierimii (februarie—iunie, 1866).*

Asist. A. Filimon: *Demisia lui Bismark în documente belgiene.*

Lector E. Armeanu: *Aportul lui Gh. Asachi la tratarea peisajului în pictura românească.*

— istorie contemporană:

Prof. dr. A. Loghin: *Aspecte ale situaţiei României în timpul primului război mondial reflectate în corespondenţa unor diplomaţi străini.*

Lector D. Boţescu: *Problema Dunării în cadrul raporturilor româno-germane între anii 1940—1944.*

În luna martie, Universitatea ieşeană l-a evocat într-un emoţionant simpozion pe cel căruia îi poartă numele, domnitorul Al. I. Cuza. Deschiderea simpozionului i-a oferit Prof. dr. C. Cihodaru prilejul de a vorbi despre personalitatea făuritorului României moderne. Apoi, lector dr. Gh. Platon a prezentat comunicarea: *Al. I. Cuza — domnul unirii*; Lector V. Russu: *Al. I. Cuza şi Transilvania*, în care au fost evidenţiate meritele incontestabile ale lui Al. I. Cuza şi ale sprijinitorilor săi, în efortul general de construcţie a statului român, în sprijinul acordat luptei naţionale a românilor din Transilvania.

O manifestare prestigioasă pe plan naţional a fost organizată la Iaşi de către Inst. de istorie şi arheologie, închinată comemorării istoricului de renume mondial A. D. Xenopol.

Din partea facultăţii noastre Conf. J. Benditer şi Lector V. Cristian au prezentat referatele: *Istorie şi contemporaneitate în opera lui A. D. Xenopol* şi *A. D. Xenopol şi istoria universală*, care au fost primite cu deosebit interes de către participanţi.

Tot în luna martie în cadrul manifestărilor dedicate aniversării a 25 de ani de la instaurarea guvernului democrat Dr. P. Groza, Comitetul judeţean Iaşi al P.C.R.

în colaborare cu Comitetul judeţean pentru cultură şi artă a organizat un simpozion în cadrul căruia au prezentat comunicări şi lectorii: I. Agrigoroaie *Insurecţia de la 23 August 1944 — începutul revoluţiei populare din ţara noastră* şi I. Seftiuc: *Tactica P.C.R. de coalizare a tuturor forţelor democratice în lupta pentru instaurarea guvernului democratic Dr. P. Groza.*

În cadrul sesiunii ştiinţifice organizate sub egida Ministerului Învăţămîntului, Academiei de ştiinţe sociale şi politice în luna aprilie, la Bucureşti, cu participarea unor cercetători din Bucureşti, Cluj şi Iaşi, din partea facultăţii au prezentat referate: Prof. dr. C. Cihodaru: *Precizări în legătură cu localizarea unor triburi slave şi neslave înregistrată în lista geografului bavarez.*

Lector dr. Platon Gh.: *Observaţii privind economia domeniului feudal în Moldova în epoca Regulamentului Organic.*

Lector dr. Em. Bold: *Unele aspecte privind atitudinea marelor puteri faţă de România la Conferinţa păcii din 1919—1920.*

M. Timofte

VERIFICAT
1987

Nr. colilor de tipar: 8,75

Tiparul executat sub comanda nr. 272
Intreprinderea poligrafică Iaşi
str. V. Alecsandri nr. 12
Republica Socialistă România